Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XXXIII

Täydennetty eripainos Forssan Lehdessä olleista kirjoituksista

FORSSA 1957

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys

FORSSA 1957, FORSSAN KIRJAPAINO OY.

Härkä oli hyvä juhta . . .

90-vuotiasta somerolaista Heikki Laaksoa jututtamassa

Heikki Laakso.

— Härkä oli hyvä juhta. Se mennä möyrysi pehmeällä suollakin, vaikka painui mutaan mahaa myöten, ja paksussa hangessa, eikä väsynyt ollenkaan. En minä vain käsitä, mistä sellainen sananparsi on tullut, kun sanotaan, että saa ajaa kuin härkää hankeen. Kyllä härkä hankeen meni ja hyvä sillä oli umpea ajaa paksunkin lumen aikana. Hevosella ajaen reki tahtoo kallistella, mutta härkäpari tekee kahden puolen syvän uoman, jossa reki pysyy hyvin pystyssä.

Tähän tapaan jutteli 90-vuotias Heikki L a a k s o, jota äskettäin Somerolla käydessämme pistäydyimme jututtamassa. Laakso kertoi kymmenkunta vuotta ajaneensa härillä Härkälän kartanossa.

Härillä jouduin ajamaan jo poikasena, sillä 16-vuotiaana jouduin tekemään taksvärkkiä Härkälään. Kotini oli suuri torppa, sillä veropäiviä oli kuusi viikossa, niistä kolme juhdan kanssa. Myöhemmin yksi juhtapäivä sitten vähennettiin. Härkälässä oli kuusi paria härkiä, sillä se oli suuri kartano, torppiakin oli parisenkymmentä. Härkälän kartanon — nykyisin kunnalliskotina — omisti siihen aikaan Sauvon rovastin poika Danielsson, jonka ostonimi oli kamreeri, joksi sitä puhuteltiin. Sitten tilan osti sellainen Sainio Hauhon Lehdesmäestä, mutta hän hävitti härät, niin ettei niitä jätetty kuin yksi. Hän ei kuitenkaan kauan kartanoa pitänyt, sillä se pankki, joka hänelle oli lainan myöntänyt, teki konkurssin, ja se merkitsi myös Sainion häviötä.

Niihin aikoihin kun minä taksvärkkiä tein, soi kartanon kello jo neljältä aamulla ja kohta sen jälkeen aloitettiin työt, talvella kuitenkin vasta kuuden tienoissa. Ja kun päivä oli näin pitkä, niin kyllä siinä härkien kanssa tutuksi tuli. Härkä veti längillä mahdottomasti, paljon enemmän kuin hevonen, mutta parihärät valjastettiin vetämään sarvillaan, eikä niiden vetoteho ollut silloin yhtä suuri. Ainakaan Härkälän härät eivät olleet yhtään vihaisia, joten mukava niiden kanssa oli työskennellä. Hitaita ne olivat, mutta olipa päivässä mittaa.

Kun minä olin vähäinen, oli ankarat ajat. Kun olen syntynyt suurena nälkävuonna, en noista ajoista paljon muista, mutta sitä enemmän olen kuullut. Isävainaani kertoi, että kun hän juhaniviikolla lähti Helsinkiin jauhoja hakemaan, oli kirkon lähellä syökänteessä vielä vahvalti lunta ja ilma oli jäätävän kylmä. Meillä ei ollut kuulemma suurta hätää, sillä isä kävi monta kertaa Helsingissä ja toi aina mukanaan jauhomaton ja tupakkaa. Niitä hän myi sitten naapureillekin, mutta monellakaan ei ollut rahaa. Sen edestä he tarjosivat vähäisiä arvoesineitään ja tarvekalujaan. Pettuleipää silloin syötiin, ja se oli semmoista, että vedelty paistettaessa, niin ettei sitä tahtonut uunista ulos saada. Monet silloin kuolivat nälkään.

Olin kymmenen vanha kun isä osti Kosken kaupasta kotini ensimmäisen lampun ja pullollisen öljyä. Se oli läkistä tehty tuiju, mutta ihmeellinen kapine se mielestämme oli. Siihen saakka oli tultu toimeen päreiden ja kynttilöiden avulla ja paljon niitä käytettiin vielä jälkeenkin päin. Tulitikut tulivat käyttöön vähän aikaisemmin. Mutta vielä minä muistan, kun valkea otettiin tuluksilla. Kuiva koivunkääpä hakattiin jauhoksi ja sitten iskettiin tuluksilla kipinä, joka helposti rupesi käävässä kytemään. Ensimmäiset tulitikut tehtiin itse. Ensin veistettiin sopivankokoisia tikkuja ja sitten niiden päät kastettiin tulikiveen. Niillä sai valkean raapaisemalla mihin vain ja joskus ne pussahtivat raapaisemattakin, joten ne olivat kovin vaarallisia. Ensimmäiset tulitikut isä osti viipurilaiselta maakauppiaalta. Ne oli pantu pahviseen tötteröön ja niitä säilytettiin pystyssä. Mutta kauan tulukset silti pysyivät käytössä, sillä Somerolla oli jo linja-autoasemakin, kun vielä näin vanhan äijän, joka sytytti piippunsa tuluksilla.

Olin rippiskouluikäinen, kun Somerolla ammuttiin viimeiset sudet. Viimeistä edellisen näin itse ensimmäiseksi. Olin tallissa, kun kuulin koheilleen jääneen ojan jään pettävän. Katsoin sontaluukusta ja näin suuren koiran tapaisen elukan lähestyvän tallin lähelle asetettua hevosenhaaskaa. Juoksin äkkiä sisälle kertomaan asian isälleni. Niiltä jalkojensa sijoilta hän sieppasi pyssyn ja ryntäsi ulos. Varovaisesti hän hiipi haaskaa kohden ja hetken kuluttua paukahti. Susi jäi siihen paikkaan jäsentäkään liikauttamatta. Isällä oli isoisäni tekemä pyssy, joka painoi puoli vanhaa leiviskää ja se oli erinomainen reikärauta. Yksi susi Somerolla saatiin vielä jälkeen päin.

Silloin kun Somerolla viimeinen karhu kaadettiin, olin vielä aivan pikkupoika. Nummilan Tuomas Ihamäestä sen oli keksinyt ja vienyt sitten kauramaalle kattilalla viinaa. Karhu oli sitä litkinyt ja tullut juovuksiin. Kovasti se oli riehunut, tanssannut ja kämmeniään paukutellut. Tästä innostuneena Tuomas vei kauramaalle lisää viinaa ja karhu oli litkonut sitä siinä määrin, että oli vallan pökertynyt. Siitä se sitten nuijit-

tiin. Karhumäeksi paikkaa nyt kutsutaan.

Rosvoja eikä noitia ei enää minun aikanani ollut, mutta paljon niistä vielä puhuttiin. Isoäitini kertoi Sika-Kyöstistä, joka oli ollut oikea suurvaras, jota millään ei saatu kiipeliin. Mutta sitten Liedon, vai liekö ollut Marttilan, vallesmanni lyöttäytyi hänen seuraansa tekeytyen itsekin rosvoksi. Saadakseen rosvon teossa kiinni hän lähti tämän mukana kirkkoa ryöstämään. He tunkeutuivat pyhättöön lasista (ikkunasta) Kyöstin nostaessa vallesmannia takapuolesta. Tällöin vallesmannin lakki putosi ja samassa hetkessä Kyösti tunsi hänet, sillä vallesmanni oli aivan kaljupäinen. »Sää taidatkin olla se pirun vallesmanni», oli Kyösti sanonut ja temmannut pistoolinsa. Sen oli vallesmanni kuitenkin tämäntapaisen tilanteen varalta tehnyt sellaiseksi, ettei ase lauennut. Tämän todettuaan Kyösti oli syöksynyt pakoon. Läheisellä ruismaalla vallesmannin luoti hänet kuitenkin tapasi ja siihen kuulu rosvo kuukahti.

Eräs toinen varas taas saatiin kiinni viinan voimalla. Hän oli johonkin aittaan tunkeutuessaan löytänyt viinaa, jota hän oli juonut niin paljon, että nukkui kuormansa päälle. Tämä varas nimittäin liikkui hevosella ja humma oli poikennut erääseen vajaan, josta juopunut mies sitten tavattiin ja pantiin rautoihin.

Viina oli niihin aikoihin muuten paljon parempaa kuin nykyään. Se oli viljasta tehtyä ja oli väkevää sekä hyvää. Löfgrenin viinapränniss ä tuossa Kaislarannassa valmistettiin kahdenlaista viinaa sekä rommia. Halvempi viina maksoi 85 penniä, parempi markan ja rommi markka kymmenen penniä puoli tuoppia. Miehen päiväpalkka oli niihin aikoihin 75 penniä ja vähän myöhemmin markan. Viinan saantia vaikeutettiin kuitenkin myöhemmin sikäli, ettei sitä myyty kuin viiden kannun erissä, ja lopulta piti ostaa peräti 25 kannua. Sen sai kuitenkin jakaa heti pränillä, ja viinan sai omaan pulloonsa, mutta osto piti suorittaa yhtenä eränä. Ei niihin aikoihin niin paljon viinaa juotu kuin nykyisin, eikä järin tapeltukaan, joskin vanhat miehet silloin tällöin vetivät tukkanuottaa toisilleen jostakin kimpannuttuaan. Silloin oli äijillä pitkä tukka, josta oli hyvä kiskoa. Tappoja ei juuri tapahtunut, mutta sen verran joskus toinen toistaan kolhittiin, että joku aina silloin tällöin joutui rautoihin. Talviehtoina ryypättiin saunoissa, joita Somerolla sanottiin niihin aikoihin pirteiksi.

Varsinaisia noitia ei enää minun aikanani ollut, mutta isäni kertoi, miten piru kerran tuli korttipöytään. Tupaan astui tavattoman hieno herrasmies, joka jäi seuraamaan pelin kulkua. Tällöin yksi kortti putosi permannolle, ja kun sitä kumarruttiin miehissä nostamaan, havaittiin, että miehellä oli toisena jalkana kavio. Siinä samassa mies oli häipynyt. Tämän jälkeen ei paikkakunnalla pitkään aikaan pelattu korttia. Vastaava tarina on tunnettu eri puolilla maatamme.

Sellaista oli elämä siihen aikaan. Ja paljon on myös tämä Joensuu minun muistini aikana muuttunut. Kun olin pikkupoika, täällä oli vain muutama talo: oli Yli- ja Ali-Aukusti, Yli-Seppälä ja Ali-Seppälä, Kiiru ja Hätä. Seppälät olivat entisiä Hoppuja ja Aukustit Joutuja. Kylää halkoi mutkitteleva kärrytie, ja kiirettä ei ollut, vaikka talojen nimistä niin olisi saattanut päätellä...

Tällaisia Laakso meille kertoi istuessamme hänen pienen tupansa seinustalla Joensuussa.

Mies, samoin kuin tupakin, oli kuin muisto menneiltä ajoilta, myhäilevä, rauhallinen ja leppoisa. Laakso kertoi taksvärkin lopetettuaan olleensa souvarina, sitten muonamiehenä, sitten Moleniuksella (Matkustajakoti Häme) ajurina ja lopuksi Someron Sahalla hevosmiehenä. Sodan aikana hän sairastui keuhkokuumeeseen ja jäi sen jälkeen viettämään vanhan vaarin päiviä.

E. V.

FL n:o 93 30. 8. 1956.

'Hukka-Yritys'

Laivaliikenteestä Portaan ja Forssan lähellä

Tammelan Portaassa, Syrjälän vanhojen riihien luona lojui vuosisatamme toisella kymmenellä pienoinen laiva, jonka etukeulassa näkyi heikosti sen nimi — »Yritys», Joku koiranleuka oli tekstannut sen eteen samantapaisin kirjaimin sanan »Hukka» ja näin syntyi tuo otsikossa mainittu nimiyhtymä. Mutta loppujen lopuksi tuo liikeyritys, jota tuo samainen laiva aikoinaan edusti, ei kuitenkaan ollut mikään hukkayritys, vaan hyvinkin kannattava liiketoiminnan muoto. — Mutta alkakaamme alusta!

Vuosisadan alussa siirtyi Tammelan Portaaseen keski-ikäinen mies, Matti Rantanen. Hän oli syntynyt Mellilässä Kaukorannan torpassa ja osoitti jo nuorena suurta kätevyyttä, mutta ennen kaikkea harvinaista yritteliäisyyttä. Sitä osoittaa sekin, että hän elämänsä varrella ehti koettaa onneaan kaikkiaan 37: ssä eri paikassa. Hän omisti Humppilassa tuottoisan myllyn, jonka myi Portaasta kotoisin olevalle Jussi Lekalle ja siirtyi itse perheineen Portaaseen. Niihin aikoihin tapahtui kaikki tavaran kuljetus Forssasta pitäjän kauppiaille yksinomaan hevospelillä. Portaan kylässä välitti silloin tavaroitaan ympäristön asukkaille kolme kauppiasta, Kaskelin, Kettunen ja Väre. Mutta koska Forssan ja Portaan välillä on kaksi järveä, Pyhä- ja Kuivajärvi, joita Saaren salmi yhdistää, syntyi Rantasen aivoissa ajatus, että pitäisi rakentaa laiva, joka kulkisi näitten asutuskeskusten väliä ja kuljettaisi Forssasta tavaraa Portaan kauppiaille. Mutta eihän nyt toki kannattanut ajatella laivan hankkimista muutaman kahvi- ja jauhosäkin kuljettamista varten. Sen kyllä Rantanen varsin hyvin käsitti. Se olikin hänen laskelmissaan vain »rikka rokassa», kun sen sijaan tuottavammat rahdinkuljetukset askaroivat päässä. Niinpä köpitti Rantanen eräänä päivänä Viksbergin konttoriin sopimaan halkojen kuljetuksesta Pyhä- ja Kuivajärven rannoilta tehtaalle. Sopimus syntyi, ja samassa olivat valmiit Rantasen suunnitelmatkin: Oli rakennettava laiva välittämään rahtiliikennettä Forssan ja Portaan välillä.

Eikä siinä sitten pitkiä aikoja tuumailtukaan, vaan eräänä kesäisenä päivänä alkoi kirveen kalke ja sahan sihinä kuulua Portaan jokivarrelta. Rantanen itse oli kyvykäs kirvesmies ja sellainen oli myös hänen Jaakko-

veljensä, joka kutsusta saapui Portaan »telakalle». Kolmas taitava veistäjä oli Sillanpää Portaasta. Lisäksi oli vielä pari muutakin miestä laivanrakennustyössä. Mutta yksikään heistä ei ollut perehtynyt laivan rakentamiseen. Se ei kuitenkaan peloittanut päämestaria, vaan rohkeasti hän tilasi Turusta Merilän tehtaalta sekä piirustukset että moottorin tulevaan laivaan voimakoneeksi. Piirustukset saapuivat ja niitten mukana alkoi sitten vähitellen hahmoittua laivan runko. Työtä jatkettiin pitkin talvea sitä varten rakennetussa katoksessa. Ja kun kevät koitti ja vedet aukenivat, oli laivakin valmis. Se ei suinkaan mittasuhteiltaan ollut erikoinen. Pituutta kyllä oli parisenkymmentä metriä, mutta leveyttä vain puolen kolmatta. Laivan perällä oli ohjaajan koppi kapeahkoine ikkunoineen ja sisällä kaksi makuulaveria. Kun sitten Turusta saapunut moottori oli asennettu paikoilleen, laskettiin laiva vesille ja lähdettiin koeajelulle pitkin jokea Kuivajärvelle. Kun joki oli verrattain mutkikas, törmäsi laiva eräässä käänteessä rantaan. Ei siinä kuitenkaan tapahtunut sen kummempia vaurioita. Kokka vain kynti kappaleen matkaa pehmeätä suomaata, laiva pysähtyi, pyrisi ja notkahteli. Kun sitä sitten kangilla autettiin ja pantiin kone »pakille», saatiin se helposti irti- ja niin jatkui matka Kuivajärvelle, jossa todettiin laivan kulku tyydyttäväksi ja itse alus kaikin puolin »merikelpoiseksi». Myöhemmässä vaiheessa laiva käytännöllisistä syistä lyhennettiin viisitoistametriseksi. Moottorikin osoittautui sittemmin epäkäytännölliseksi, joten sen tilalle hankittiin oikea höyrykone äänitorvineen ja kaadettavine savupiippuineen. Salmen silta oli siihen aikaan niin matala, ettei laiva voinut sitä alittaa pystyine piippuineen. Samoin oli laita sen sillan, joka oli Forssan tehtaan ja joensuun välissä Hakalan kartanon kohdalla.

Laiva alkoi kulkea vakinaisesti Forssan ja Portaan väliä v. 1907. Mitään aikataulua ei luonnollisestikaan noudatettu, sillä kysymyksessä oli miltei yksinomaan rahdin kuljetus. Silloin tällöin oli kyllä mukana joku Portaan isäntä tai kauppias, joka tavaroittensa keskellä »Punkaharjua» poltellen teki ennakkolaskelmia tavaroittensa tuottamasta voitosta. — Laivamiehistöön kuului tavallisesti seitsemän henkeä ja se oli siitä erikoinen, että koneenkäyttäjänä oli nainen, Rantasen oma tytär, Anna. Asetusten määräyksiä laiva ei suinkaa täyttänyt. Ei sen kuljettamisessa tarvittu perämiehen tutkintoja eikä konemestarin papereita. Ei ollut pelastusrenkaita eikä korkkiliivejä. Tosin oli laivan perässä aina vene, mutta se oli etupäässä miehistön rantaan pääsyä varten eikä suinkaan tarkoitettu pelastusveneeksi.

Laivan varsinaisena kuormana oli sen perässä hinattavat kolme roomua eli lotjaa, joihin kuhunkin lastattiin halkoja 80 kuutiota. Rantasella itsellä oli kaksi lotjaa, kolmas lainattiin Forssan tehtaalta. Matka Portaasta Forssaan vei aikaa alun viidettä tuntia. Laiva kuljetti myös Portaan rannasta Forssan joen suuhun tukkilauttoja sekä Vekkilän ja Lamalan sahalta lautatavaraa. Oma väki oli perämiehenä sekä laivassa että proomuissa, ja kun vakinainen koneenkäyttäjä, Anna, piti rokulia, oli hänen tilallaan niinikään aina joku omaan väkeen kuuluva. Ja niin jatkui laivaliikenne keskeytymättä pitkin kesää. Kun rannoilta oli koottu halkoja täydet lastit, lähdettiin Forssaan, oli sitten yö tai päivä. Perillä pinottiin puut jokirantaan, mutta usein olivat vastassa hevosen ve-

tämät vaunut, joihin sopii jokaisen halkoja kaksi kuutiota.. Silloin vietiin puut suoraan tehtaan konehuoneeseen. — Joskus jouduttiin myrskynkin käsiin. Kerran oli Yritys tulossa proomuineen Forssasta. Pyhäjärvellä jouduttiin puskemaan päin kovaa tuulta, joka Kaukolan rannasta posotti täysin palkein. Laivan voimat joutuivat kovalle koetukselle. Turvauduttiin ankkuriin, mutta mitä mahtoivat ankkuriköydet tuollaiselle Jumalan ilmalle, jolloin kaiken lisäksi oli vielä ankara sade. Köydet katkesivat ja sinne painui ankkuri Pyhäjärven mutaiseen pohjaan, jossa se on vielä tänä päivänä kuten siellä on monta muutakin ankkuria. Pahinta oli, että laiva lähti tuulen mukana kulkemaan päin Pappilan kivistä ja kallioista rantaa, jossa se varmaan olisi ollut tuhon oma. Mutta höyryn voima voitti sittenkin myrskyn ja päästiin kuin päästiinkin vitkalleen eteenpäin ja vihdoin Salmeen ja Kuivajärvelle, jossa tuulen voima ei enää sanottavasti tuntunut.

Rantasen laiva ei kuitenkaan viettänyt vain pelkkää arkielämää, vaan joskus se pukeutui kuin pyhäpukuun. Se sekä sen hinaamat lotjat koristeltiin juhannuskoivuilla ja ne täyttyivät juhlakansasta, joka soittokunnan sävelien kaikuessa teki matkaa joko Hykkilään Nirpan kalliolle, Miekkainnokkaan tai Pyhäjärven Vohlassaareen. Jos oli kysymyksessä joku uskonnollinen juhla, silloin kuului proomuista harrasta virsien laulua. Suvituuli puhalteli, leppoisat laineet liplattivat valkokylkisen laivan sivulla ja maisemat vaihtuivat verkalleen, kunnes päästiin rantaan, jossa monipäinen juhlaväki alkoi viettää kesäistä sunnuntaita.

Meni kesä ja tuli syksy, joka jäädytti rannat ja lopetti vihdoin laivamatkat. Mutta hyvissä ajoissa Yritys ohjattiin Syrjälän riihirantaan, jossa se katettiin ja muutenkin varustettiin kestämään talven tuiskuja. Siinä se miltei unohdettuna odotti uutta kevättä, joka taas aukaisisi sille vapaat väylät. Jälleen alkoi tuo jokapäiväinen sytkytys, proomujen lastaus ja purkaminen, ja kuin voimansa tunnossa tuo vaatimaton vesillä kulkija silloin tällöin ja varsinkin päätepisteet saavutettuaan töräytteli torveaan. 3—4 kertaa viikossa nuo päätepisteet saavutettiin, sillä oltiin tietysti riippuvaisia ilmoista sekä siitä puumäärästä, mikä kulloinkin voitiin lastata samalla kertaa.

Mutta sitten alkoi Rantasen toimintatarmo vähitellen kohdistua muualle ja Yritykselle alkoi pitkä lepo. Se makasi miltei unohdettuna vuosikausia tutuilla teloillaan Syrjälän riihen luona, kuten jo alussa viitattiin. Silloin myös tuo jo mainittu koiranleukakin kävi tekstailemassa sen kylkiä. Vihdoin vietiin laivan höyrykone Humppilaan Lekan Jussin myllylle ja vuonna 1922 koko laiva myytiin Somerolle puuseppä Salomaalle ja proomut Forssa-yhtiölle. Talvikelillä laiva kuljetettiin Somerolle ja portaalaisten hyvin tuntema Sarinin Kalle oli sitä mm. hevosellaan viemässä. Verrattain vaatimaton oli laivan kauppahinta, 400 silloista Suomen markkaa, sillä se ei suinkaan silloin ollut vielä mikään romu, vaan hyvinkin käyttökelpoinen. Niinpä se joutuikin Somerolla kyntämään sikäläisiä vesiä. Se oli saanut voimakoneekseen jälleen moottorin, ja sen ansiosta se paiskeli vihaisia laineita Joensuun kylän rannoille. Laivan tavallisena arkityönä oli halkojen kuljetus Åvikin meijerille, mutta pyhäisin se joskus porhalsi aina Somerniemen kirkolle asti. Joensuun kaislaranta oli lähtösatama, ja siinä kirkkoväki sijoittui laivaan, jossa oli tilaa 20 hengelle. Ja niin läh-

dettiin taivaltamaan tuota peninkulman matkaa Somerniemen kirkolle. Siellä Keltiäisten eukot siunailivat ja rupesivat etsimään yläilmoista muitakin lopun merkkejä, sillä koskaan aikaisemmin ei Painion järvellä, vielä vähemän kirkkorannassa, oltu nähty tuollaista ihmerakkinetta. Vielä on niitä, jotka olivat mukana tuolla ensimmäisellä kirkkomatkalla, jolloin he hiukan omahyväisinä, etukeula koholla astelivat laivarannasta kirkkoon eukkojen ihmetellessä tuota joukkoa, joka vesitietä oli saapunut heidän kaukaiselle erämaakirkolleen.

Tässä sitten loppuukin Yrityksen tarina. Muutaman vuoden se uskollisesti teki matkojaan Åvikin meijerille, vanheni vähitellen ja rappeutui, kunnes se täysin romutettiin. Vaisut muistot vain jäivät jäljelle tuosta pikku aluksesta, joka aikoinaan valoi jonkinmoista romantiikan hohdetta Kuiva- ja Pyhäjärven rantamille.

Väinö Korpijärvi

FL n:o 9 22. 1. 1957

'Oivallista oli Viksbergin olut'

Muistelmia 100 vuotta sitten perustetun 'olutprykin' vaiheilta

«Mennyttä aikaa muistelen niin mielelläni vielä« huokaisee moni vanha forssalainen mies Johan Ludvig Runebergin tapaan muistaessaan Viksbergin 'prykin' voimallista olutta ja nuolaisee samalla huuliaan. Ja mahdollisesti on myös sellaisia vaimoihmisiä, jotka tuumivat samaan tapaan, mutta eivät lausu ajatustaan julki. Mainittakoon, että Viksbergin oluttehtaan perustamisesta tulee tänä vuonna kuluneeksi tasan 100 vuotta.

Vaikka otettaisiinkin huomioon, että tuollaiseen huudahdukseen on osittain syynä ihmisen taipumus kaiken menneen ja kadotetun ihannoimiseen, aika kun sirottaa kultaa kuparinkin päälle, niin ilmeistä on, että Viksbergin olut on ollut mainiota. Muuten se ei olisi jäänyt muistiin niin elävästi. Ja kuitenkin on kulunut jo lähes puoli vuosisataa siitä, kun 'prykki' lakkautettiin. Siitä, minkälaista tuo olut oli, missä ja miten paljon sitä nautiskeltiin ja vähän siitäkin, miten sitä valmistettiin, ovat meille kertoneet kaksi 'Vanhan Forssan' kasvattia, kesäkuussa 80 vuotta täyttävä Forssan tehtaiden viimeistelmöosaston nukkaamon ent. esimies Akseli M e l i n ja ent. veturinkuljettaja Onni S a l m i n e n. Sattuu kaiken lisäksi niin, että Melin on ollut aikoinaan 'prykin' olutkuskina ja Salminen puolestaan on kuskaillut 'prykin' herraa C. N. Pousaria, joten he ovat päteviä ja luotettavia kertojia. Tarinaa kertyi paljon, mutta olemme muistiinpanoistamme poimineet vain osan kuulemastamme. Aloittakaamme oluen jakelusta.

Olut 'kuskattiin' kotiin

Nykyisin puhutaan paljon yleisöpalvelusta. Mutta on tuon asian tärkeys oivallettu aikaisemminkin. Ainakin oluen jakelua on ennen aikaan hoidettu paljon paremmin kuin tällä hetkellä. 'Prykillä' oli vakituinen olutkuski, joka hevosella kuljetti oivallista valmistetta kaikille sitä haluaville. Kestikievareihin, Porrasta, Jokioista ja Humppilaa myöten, sitä vietiin kuormakaupalla, mutta myös korin ostos kuljetettiin kotiin, olipa sitten kysymyksessä millainen tönö tahansa. Pitkälle kestikievarimatkalle lähdettäessä 'puukhollari' antoi kuskille evääksi viisi pulloa, joka oli melko mittava määrä, sillä olut oli, kuten sanottu voimallista. Tuiskuisilla talvi-ilmoilla eväät olivatkin tarpeen, ja mikäpä taas oli suvisella helteellä mojovampaa ryypättävää kuin kunnon mallasjuoma. Kuskipoikaa eivät tällöin paljon huolet painaneet.

Perin kallista olut ei noihin aikoihin ollut, sillä se maksoi vain 6—7 mk kori eli 30 penniä pullo. Korissa oli 25 pulloa ja pullo veti puolentuoppia eli kaksi kolmasosa litraa.

Olutta oli kolmea eri 'sorttia'; tummaa, vaaleaa ja kannuolutta, jota sanottiin poroksi, se kun oli tynnyrin pohjalta. Se maksoi 25 penniä koko tuoppi ja tuopin kun sitä joi, niin jo pelkäsi permannolta putoavansa. Kannuolutta myytiinkin vain tuopeittain ja se oli voimallisuutensa takia nimenomaan juopoimpien miesten mielijuomaa. Pullo-olutta myytiin 'prykiltä' vain koreittain. Lisäksi valmistui oluen yhteydessä tavallista kaljaa ja se maksoi vain viisi penniä ämpärillinen. Sekin oli vielä varsin mukiinmenevää, nykyinen 'vaarinkalja' on kuulemma sen rinnalla litkua. Mutta eihän se tietenkään ollut saman veroista kuin olut, joka oli niin hunajamaisen sitkeääkin, ettei sitä juotua tahtonut huuliaan toisistaan irti saada. Näin sitä maistaneet vakuuttivat. Mutta eipä tuo ollut ihme, sillä yhteen mäskäykseen pantiin maltaita yhdeksän täpötäyttä tynnyrin säkillistä.

Suurin osa Viksbergin 'prykin' tuotannosta lienee valunut tehdasyhtiön oman työväestön ja herrain kurkuista alas. Kysyntä oli suurin lauantaisin, jolloin oli vakituinen 'samplauspäivä'. Tavallisin taksa oli 'risu' viiteen mieheen eli siis viisi pulloa mieheen, mutta se ei suinkaan aina riittänyt vaan piti saada lisää. 'Hotoimmat' 'samplasivat' oluensa jo perjantaina, tilipäivänä, mutta kun lauantaina kuitenkin piti mielenylennystä saada, tahtoi monen kohdalta käydä niin, ettei palkasta riittänytkään ollenkaan leipään ja perheen muuhun elatukseen. Epätoivoissaan muijat kävivät valittamassa asiasta jopa itselleen Wahrenille ja saivatkin aikaan sen, että tällaisten juoppojen miesten tili maksettiin heidän vaimoilleen, jotka sen kävivät määräaikana nostamassa. Tämän äijät kostivat siten, että kielsivät muijilta 'kahveen' ja joskus riita päättyi jonkinlaiseen kompromissiin eli sopimukseen siitä, miten paljon tilistä uhrataan kahviin ja miten paljon olueeseen. Mutta kelpasi olut myös monelle muijalle ja tiedetään heilläkin olleen omia 'samplinkejaan', toisinaan yhdessä miestensä kanssa.

'Samplauspaikkoja'

Varsin yleinen 'samplauspaikka' oli ns. Rännin luhta lähellä Varkaanojan suuta, jossa aikoinaan oli ollut Wahrenin viinapränni. Usein 'samplaaminen' venyi kuitenkin niin pitkälliseksi, etteivät miehet ehtineet yön

Viksbergin kuuluisa 'olutpryki' Loimijoen rannalla.

tuntumissa kotiinsa ollenkaan vaan menivät luhdasta suoraan töihin, mikäli 'samplaus' oli tapahtunut perjantaiehtoona. Suviseen aikaan istuskeltiin vakituisesti myös Örnin ja Kossilan mäissä Viksbergin metsän syrjissä, joissa oli lehtoisia ja päivänpaisteisia saarekkeita, mutta käytetyin olutkekkeripaikka sijaitsi Viksbergin riihten takana. Ryypätessä pelattiin usein korttia ja tähän puuhaan syvennyttiin niin perusteellisesti, ettei aina ehditty edes syömään. Niinpä Orlundin Kössi komensi muijansa tuomaan hänelle perunasoppaa peluupaikalle. Syksyja talviaikaan taas kokoonnuttiin sellaisten miesten pieniin ja pimeisiin koteihin, jotka muijiltaan uskalsivat kotonaan ryypätä ja kavereita kotiinsa viedä. Tietenkin oli myös useita sellaisia paikkoja, joissa olutta myös myytiin. Tällaista oluttupaa piti mm. Heickelinska 'Porinjuna'-nimisessä talossa Uudessakylässä sekä Toivonen, jolla oli huoneet 'prykillä'. Varakkaammat ryyppäsivät kuitenkin Forssan Hotellissa, jossa olutta niinikään juotiin paljon. Täällä oli esim. Pinnin isännällä oikein oma huoneensakin, jota sanottiin 'Pinnin putkaksi', jonne hän ei päästänyt muita kuin kavereitaan.

Maistui kalja työmaallakin

Mitenkään harvinaista ei ennenaikaan ollut myöskään oluen juominen työmaalla. Varsin usein sattui, että kun äijiä osui useampia yksiin, ja puhe eksyi olueeseen, kävi mieliteko niin voimakkaaksi, että mies pantiin matkaan. Tällöin käytettiin tavallisesti kannuolutta ja se haettiin ämpärillä. Yhtiön silloinen metsien hoitaja ja lupusahan esimies Wass rakennutti tehtaan ja 'prykin' välille korkean aidan estääkseen miehiä työaikana olutta hakemasta. Kerran sattui itse Wahren näkemään, kun mies kiipesi olutämpärin kanssa aidan yli ja tokaisi tällöin Wassille: »Siinä sine näet nyt, ne revettävät itsensä, sinu pitä rakenta portti». Ja portti rakennettiin. Wahren oli nimittäin höyli mies, joka ymmärsi hyvin inhimillisiä heikkouksia.

Mutta eniten olutta juotiin kuitenkin suviaikaan luonnossa, tavallisimmin jonkin paisteisen mäen poskessa. Eräät 'itselliset'

saattoivat viipyä ryyppypuuhissaan viikkokaupalla ja olivat kotiin palatessaan puolipöhköjä.

Oluenjuonnissa kunnostautuivat erityisesti Violinin Pinni ja Korrin Kustaa sakkeineen. Pinni oli kova mies, jota juuri ei ollut vastustaminen, kun taas Kustaa oli kovin suurisuinen. Keskenään nämä sakit eivät kuitenkaan tiettävästi juuri ottaneet yhteen, mutta muiden kauhuna he olivat. — Täriseekö maa vai vapiseeko sakki, oli Korrin Kustaalla tapana korskeasti sanoa tunkeutuessaan sakkeineen johonkin tanssipaikkaan, jossa ilonpito loppui siihen paikkaan.

Keittopannun läpimitta lähes pari metriä

Minkälainen sitten oli Viksbergin olutpryki?

Se oli pitkä punaiseksi maalattu, kaksiosainen hirsinen rakennus pitkine piippuineen Loimijoen rannalla miltei nykyistä sahaa vastapäätä. Rakennuksen yläosa oli kaksikerroksinen ja yläkerrassa oli mallasvarasto sekä rakennuksen alla olutvarasto ja masiinahuone. Varsinaisessa prykissä oli tietenkin suuria ammeita, joissa olut valmistettiin. Ensin ainekset pantiin mäskäyskaariin, jossa ne koneellisesti sekoitettiin ja sitten liemi keitettiin suuressa kattilassa, jonka läpimitta oli parisen metriä. Keittäminen kesti aamusta ehtooseen, mutta välillä se pantiin kerran 'kaareen'. Työssä oli kymmenkunta miestä sekä pari naista pullojen pesijänä. Äijät olivat kaiken aikaa pienessä hiprakassa, sillä toki keittäjän tuli ainetta maistaa, jotta tietäisi, minkälaista siitä tulee. Myös jäiden nostajat mielittelivät kovin olutta. Kun vaahtoa ammeitten päällä oli kuitenkin kielletty ankarasti rikkomasta ja kähvellys saattoi tuopilla pistäen tulla ilmi, äijät ostivat pari metriä kumilankia ja nyt 'näytteidenotto' kävi mainiosti. Mutta se näkyi myös äijien naamasta. Kerran huomautti itse Wahren eräälle miehelle, että »sinu ei pide otta kuin yksi pullo, se on niin väkevää». Miehet pysyivät oluttehtaassa lihavassa kunnossa, mutta vielä lihavampia olivat Viksbergin kartanon lehmät, joille rankki (mäski) syötettiin.

Oluttehtaan panimomestareista oli mahtavin ilmeisesti C. N. Pousar. Hän oli suuri karski mies, joka ei sallinut törmäilyjä. Kun äijät joskus tulivat pöhnäpäissään 'oltta' ostamaan, saattoi käydä niin, että he saivat maistaa laikkiaista Pousarin tukevasta kädestä. Pousar oli suuri herra, jolla oli kolme palvelijaa sekä oma kuski ja hevonen.

Olut meni, viina tuli

Viksbergin oluttehdas lopetti toimintansa v. 1911, samoin sen kanssa kilpailemaan perustettu 'Lammin panimo', Forssan raittiusväen painostuksesta. Vaatimusta esittämässä käyneessä lähetystössä oli suuri osa naisia, jotka huusivat: »Ryki kiinni, ryki kiinni», mutta kun se sitten kiinni pantiin, olivat eräät huutajista jo seuraavana päivänä närpeämmässä, että eikös sieltä sentään vielä muutaman pullon saisi.

Ja kun 'Pryki' suljettiin, alkoivat rojupadat kiehua. Niinikään alettiin nyt 'samplata' viinaa ja konjakkia, joita tuotettiin kaupungeista. Sitä lähetettiin tilauksesta junalla, mutta kun lähin asema oli Matku, merkitsi sen sieltä noutaminen melkoista patikoimista. Halukkaita noutajia oli kuitenkin aina, vaikka matkaa kertyi edestakaisin lähes neljä penikulmaa. Hyvin tuo taival päivän mittaan kuitenkin katkesi, sillä palkkio sii-

vitti askeleita. Halvin konjakki maksoi vain 1:65 mk litra hyvän viinan hinnan vaihdellessa 1.50 markasta 2 markkaan. Ja sitten kun saatiin kieltolaki, ei kestänyt kauan, ennen kuin markkinoille alkoi ilmaantua salakuljetettua spriitä. Tästä alkoi sitten surullisenkuuluisa pirtuaikakausi, joka päättyi vasta kieltolain kumoamisen jälkeen.

FL n:o 28 7. 3. 1957

Kappale Jokioisten torpparihistoriaa

Rehtijärven ja Terävän rajamailla asuu äskettäin 83 vuotta täyttänyt Juha Peliniemi. Hän on vanhoja taksvärkkiveteraaneja, joka jo kahdeksantoista vuotiaasta alkoi käydä suorittamassa veropäiviä Rehtijärven kartanossa. Verkkaisesti heilahteli tuppihoito hurstimekon vyössä, kun hän aamuvarhaisella kontti selässä ja virsut jalassa paineli tuon viiden kilometrin matkan kotoa kartanoon. Kontissa oli tavallisesti kolmen päivän muona, yhdeksän vankkaa reikäleipää ja lampaan ruho palasiksi pantuna. Oli tietysti myös voita rasiassa ja perunoita, joita renkituvan tulilla tarpeen tullen keitettiin. Kädessä oli suurehko puuleili täytettynä hyvänmakuisella piimällä, joko punkassa hapannutettua tai kirunun läpi kulkenutta. Luonnollisesti oli kaiken lisäksi hämäläisen jälkiruokaa, tuota ikimaukasta talkkunaa, jonka voimalla täällä aina ovat turpeet lennelleet ja kivet ja kannot väistyneet viljelyksiltä. — Raskaanlainen tuo täysi pakkaus oli, mutta silloin jo tavallisesti olikin hevonen matkassa. Veron suoritukseen näet kuului myös runsaasti hevospäiviä.

Kun päästiin perille, mentiin järven rannalla olevaan renkitupaan, jota myös sanottiin verstaaksi, koska siellä aina työskenteli ns. värkkimestari, rekien ja muitten ajokalujen kunnostaja. Siellä odotettiin pehtoria, joka antoi työmääräykset. Eihän tuota kauan tarvinnut odottaa, sillä usein se oli tuvassa jo liiankin aikaisin, silloin näet, jos sattui itse vähän myöhästymään. Oli näet niinkin häikäilemättömiä työnjohtajia, että passittivat myöhästyneen torpparin takaisin kotiinsa niine hyvineen, joten pitkä matka tuli aivan turhaan tehdyksi. Päiväiset työsuoritukset olivat aika suuria. Ei näet ollut mikään vähäpätöinen juttu hakata halkoja lyhyenä syys- tai talvipäivänä kolmikyynäräinen syltä. Ei tuo nykyaikaisilla työkaluilla mikään hirmu vaatimus olisi ollut, mutta silloin oli toista, kun ei vielä kertojan nuoruuden aikana ollut edes sahaa, vaan pöllit oli katkottava yksinomaan kirveellä. Ojaa piti kaivaa 80 syltä eikä se saanut olla mitään porsaan polkua, vaan metrin levyistä vesiväylää. Oikeinpa teki pehtori »mallin», jonka mukaan kaivuu oli suoritettava. Ojan päät aina tehtiinkin tuon mallin mukaan, mutta keskivaiheilla jo hiukan fuskattiin mallin jotuessa virkaheitoksi. — Työnjohtajan luonteenlaadusta ja sivistystasosta johtui, miten torppareita yleensä kohdeltiin. Usein ei ollut valittamiseen syy-

tä, mutta toisinaan oli saran päässä sellainen nalkuttaja, että itse Vihta-Heikki oli hyvillään. Tuli näet solkenaan sille mieluista sananrieskaa, kun itse pääherra hyvässä hutikassa lasketteli voimasanoja kepillään soikottaen kuin tahtia lyöden.

Oli kerran kirpeä pakkanen, kun Peliniemi kangella jynssäsi jäätynyttä maata. Kintaat olivat koppurassa eivätkä oikein tahtoneet sopia kangen ympäri. Pehtori katseli vieressä, nosteli jo hiukan kärsimättömänä housujaan ja sylkeä roiskautti. Vihdoin hän julisti tuomion: »Koska kanki ei pysy kädessä, pitää mies panna halkotingille!». — Se olisi tietänyt hikisempää urakkaa kuin tämä kangen heiluttaminen, joka sekään ei suinkaan ollut niitä kaikkein helpoimpia hommia. Mutta kun kankimies puolestaan puraisi sisukkaasti hampaansa yhteen ja rykäisi pahaenteisesti, lähti tuo tyytymätön päällysmies vitkalleen saapastelemaan muille työmaille, eikä uhkausta sillä kertaa pantu täytäntöön.

Kyntöhommatkin usein urakoitiin. Jaettiin sarat kullekin ja niitä siksi monta, että ne juuri sai iltaan mennessä käännetyiksi. Mutta Peliniemi panikin erään kerran hihat heilumaan pitäen sellaista touhua, että hiki tunki jokaisesta huokosesta esiin, vaahdotti paidan ja housujen takaliston. Hevoset höyrysivät, auran kärki kuumeni. Sillä kertaa nimittäin veti miehen mieli tulevan emännän pakeille, kun sattui olemaan lauantaipäivä. Siitä siis tuo hirmu vauhti ja työn huiske! Seurauksena tällaisesta myllerryksestä oli, että tinkisarat tulivat kynnetyiksi paljon ennen määräaikaa. Mutta kun miehellä oli hellä luonto ja auttavainen mieli, hän katseli säälien Yönin Oskaria, joka tavallista tahtia pitäen oli jäänyt pahasti perään. Miesparka tuhersi yhä sarkojensa kimpussa ja olisi saanut tuhertaa vielä kauan, jos Peliniemi ei olisi mennyt auttamaan. — Ehdin minä vielä Vendlani luo, hän ajatteli, ajoi hevosparin Oskarin sarkoihin ja rupesi näyttämään sielläkin taivaan merkkejä. — Mutta silloin sattui paikalle tuo äskeinen tuikea työnjohtaja. Tämä luuli, että siinä miehet nyt harojittavat selvää vekkulipeliä, kyntävät samoja sarkoja toisen osuuden jäädessä nahkoilleen. Ei älynnyt mies katsoa, että siellä jo höyrysivät Peliniemen sarat mustina, vaan alkoi taas mielistellä sarvipäätä tyhjentämällä laajaa kirosanavarastoaan Peliniemen pään menoksi. »En minä sen kiroilemisesta välittänyt», tuumaili kertoja, »mutta se harmitti, kun sanoi minua laiskaksi.»

Mutta sillon vasta Rehtijärven pelloilla oli elämää, vohkotusta, naurun kikatusta, kun toista sataa henkeä oli elotalkoissa. Valkoiset paidat vilahtelivat, naisväen heleänväriset liinan lepattivat suvituulessa, selät nousivat ja laskivat, sirpin terät välkehtivät. Kaikki oli miltei juhlallista, kuin ei olisi työssä oltukaan. Ja sittenkin työ oli lujaa ja jokaisen yritys oli sataprosenttinen. Ei se kylläkään ollut suoranaista tinkityötä, mutta muodostui kuitenkin sellaiseksi itsestään. Sillä meissä ihmisissä asuu aina pinnan alla vahva annos kunnianhimoa, sellaista mieltä näet, että kilpa siitä, kenen sarka ensi ennättäisi loppuun. Siksi suoritettiin vähin äänin valinta parhaista leikkaajista. Siitä se siis johtui tuo tulinen touhu ja tuhina elopellolla, vaikka oltiinkin oikein Jumalan viljan kimpussa, sen näet, josta leivottiin tuo miltei pyhä leipä, jonka palastakin suudeltiin, kun se nostettiin lattialta. — Arvaa sen, miten herrat ja pikku nilkit olivat hyvillään, kun työ näin joutui, ja laajat pellot saatiin ajoissa kuhi-

laille. Ei nyt kuulunut kirouksia, ei tiuskimista minkäänlaista, vaan niin olivat lempeitä ja päivänpaisteisia, että melkein taputtivat poskelle.

Muutenkin erosi tämä elopäivä tavallisesta: Kahvia pullan kera tarjoiltiin talon puolesta, ja kuin keidas kuivalla erämaalla oli suuri kaljatonka saralla. Ei siis tarvinnut latkia ojavesiä eikä aukaista oman leilin tappia, vaan sai mielin määrin vetää sisäänsä kaljaa, joka oli tummankuohuvaa kuin mummon aamukahvi ja niin väkevää, että heikkopäisen latvapuolessa kihahteli. Mutta silloin vasta äijät rykäisivät mielihyvän tunnossa ja pyyhkäisivät nuuskaista partaansa, kun saran päässä kiilsi välkkyvä puteli, nelitahkoinen, parrunpäätä muistuttava. Sen sisällä oli kirkasta kuminaviinaa, jota sieltä juoksutettiin pieneen pikariin ja sen välityksellä mekkoniekkojen partoihin. Kaadettiin vielä toinenkin, joten sitä siis tuli laillinen ja tavanomainen määrä, so. molemmille jaloille. Tämän jälkeen kuului sitten makeantuntuista maiskutusta, kunnes käryävä piippu tai aromirikas nuuska jatkoivat tuota kulinaarista nautintoa.

Vaikka päivätyöt olivat yksitoikkoisia ja raskaita, eivät ne silti täysin »hymyäkään hyydyttäneet.» Täytyy suorastaan ihmetellä sitä poikamaista kujeilua, jota tapaa miesten joutohetkien vietossa siellä lähellä järveä olevassa renkituvassa. Kun pitkän matkan takia siellä oli pakko yöpyä, antoi puhteitten vietto erinomaisen tilaisuuden suoranaiseen vallattomuuteen. Painit ja muut voiman koetukset olivat jokailtaisia, mutta sen lisäksi keksittiin kaikennäköistä ilkivaltaa: Muuan mies sidottiin köysillä höyläpenkkiin ja hänen koipensa naulattiin seinään. — Samaan seinään kiinnitettiin myös virsut, kontit jopa housutkin. — Eräs teki uudet aisat, kiinnitti niihin tarvittavat rautaosat ja asetti ne rekeensä vetokuntoon. Puhteella oli joku miehistä käynyt ulkona, kiskonut lykyt irti ja paiskannut aisat hankeen. — Mutta pahemmin kävi itse Peliniemelle. Kun Uutelan Jussi oli hänen sijaistaksvärkkinään, kokosivat, ruojat, tulitikkulaatikollisen torakoita ja panivat laatikon Jussin konttiin. Kun kontti sitten Peliniemessä aukaistiin ja samoin laatikko, kipaisivat nuo vikkeläkinttuiset torakat omille teilleen, seiniin ja muurin rakosiin. Vaikka niitä sitten miehissä jahdattiin, säilytti niistä moni henkensä. Siitä saakka jatkui Peliniemessä torakkametsästys vuosikausia, kunnes ne vihdoin hyvillä myrkyillä onnistuttiin hävittämään.

Vuosittain — keväisin — pidettiin ns. nurkkasyyni kartanon alaisissa torpissa. Rakennuksien piti olla kunnossa. Jos alkoi jokin paikka, lattia, katto tms. näyttää rappeutumisen oireita, se oli ensi tilassa korjattava. Kartanosta sai tarvittavat aineet, työn sai suorittaa itse torppari. Peliniemeenkin oli metsänhoitaja luovuttanut aitan korjaamista varten ensiluokkaisia lankkuja. Ne olivat taapelissa kotipihalla, kun pääkartanon silloinen isännöitsijä yhdessä metsänhoitajan kanssa tuli pitämään nurkkasyyniä. Kun tuo pääherra näki nuo hyvät punttilankut, otti hän selvän niitten alkuperästä. Kun kuuli, että metsänhoitaja oli ne luovuttanut, lausui moitteensa, kun tuollaista priimatavaraa annetaan torppareille. Antoi sitten ankaran määräyksen, ettei niitä saa käyttää, vaan on vietävä takaisin. Viemättä ne kuitenkin jäivät, ja siellä ne yhä ovat Peliniemen aitan lattialla siinä virassa, mihin ne alunperin oli tarkoitettukin.

Tässä eräitä muistikuvia Jo-

kioisten torpparihistoriasta. Tämän jälkeen ovat olot paljon muuttuneet. Silloisten taksvärkkäreitten jälkeläiset kyntävät nyt isiltä perityitä sarkoja, joihin heillä on täydellinen omistusoikeus. Vanhat vaarit, nuo entiset kartanon alustalaiset, mikäli heitä vielä on elossa, katselevat nuoren polven uurastusta kirkkain silmin, sillä se unelma, joka joskus yksitoikkoisten ja raskaitten veropäivien suorittamisen kestäessä kangasteli mielessä kaukaisena ja saavuttamattomana haavekuvana, on nyt todellisuus. — Toisenlaista on myös elämä kartanossa. Ei siellä enää saran päässä keppiä soikotellen kiroilla, vaan hyvä suhde vallitsee isäntien ja työväestön välillä.

Väinö Korpijärvi.

FL n:o 35 22. 3. 1957.

Yhtä ja toista Liesjärveltä

Mikä oli Liesjärvi viitisenkymmentä vuotta sitten? — Kaukainen Tammelan takamaa, josta johti suureen maailmaan vain kapeahko, monien veräjien rasittama tiepahanen. Suuret valtion metsät täällä silloinkin humisivat, ja harva oli asutus. Mutta elettiin kuitenkin, joskin niukat olivat eväsvarat. Kruunun torpparit viljelivät kivisiä peltotilkkujaan ja veivät Forssan torille tuotteitaan myytäväksi. Eivät nuo viemiset tosin olleet moninaisia: perunakuorma oli useinkin ainut myyntiartikkeli, mistä heltisi jokunen markka. Oli tosin joskus kuormassa kesäiseen aikaan jokunen voipyttykin, jonka sisältö joutui torilla tarkan arvostelun kohteeksi. Nirsuja näet olivat silloiset Forssan ruokarouvat. Ei niille vain kelvannutkaan voi kuin voi, vaan jos tuo pyttytuote tuntui hivenenkin vanhan makuiselta, se jätettiin armotta ostamatta. Pieni nokan nosto vain, ja siihen jäit pyttyinesi ruokarouvan kääntäessä selkänsä ja lähtiessä toisen kuorman luo sormin ronkkimaan vuorostaan siinä olevia pyttyjä. Kärryn rasvaksi sait joskut kelpuuttaa voisi, jos et onnistunut myymään sitä leipuripuotiin pullan höysteeksi. Ja kuitenkin se oli omistajalleen kullan arvoista tuotetta, monista maitotipoista suurella vaivalla kermoitettua ja mäntäkirnussa jyskytettyä. — Oli niissä kuormissa joskus myös kudunaikaista lahnaa ja haukea sekä syksyllä lohenarvoista muikkua sekä sen kuulua mätiä, jonka johdosta myyjäkin sai vuorollaan nostaa leukaansa, sillä kovin oli tuo mäti haluttua ja ylen hyvässä maineessa. Tyhjää saikin nieleskellä mätipurkin vieressä tavallinen sarkatakkinen kansalainen, sillä peräti voin hinnassa oli muikunmäti. — Entä sitten ne marjakopat, joita syyskesällä oli jokaisen liesjärveläisen kuormassa? Niistäkin heltisi markka poikineen — niin, että kyllä täälläkin — tosin Forssan ansiosta — silloin osattiin erottaa kuparikolikko hopeasta, jopa joskus joku merkitsevästi rykäisikin, kun tunsi painavanlaisen rahapussin pyllistelevän oikeassa housunsa taskussa.

Mutta tämä kaikki oli sitten-

kin vain sellaista — sanoisinko pikkunäpertelyä, josta kerääntyi pussiin etupäässä kovia kolikoita. Mutta tulipa sentään joskus asiaa povitaskuunkin, jossa maata lojotti suurikokoinen, nahkainen 'lompuuki', remmillä kiinni kurottuna. Ja siihenpä joutuivatkin ne sen ajan arvokkaimmat ja halutuimmat rahat, setelit, jotka kullan vastikkeina, usein ylen huonokuntoisina kiertelivät maailmalla ja eksyivät aina silloin tällöin tänne metsäkulmallekin. Tosin oli sellaisiakin aikoja, jolloin setelikato näillä main oli jotensakin täydellinen. Kerrankin kierteli paikkakunnalla vain eräs vaivainen viisimarkkanen. Se tuli matkoillaan yhä surkeampaan kuntoon, kunnes 'Pransu' puotiinsa tavaraa hakiessaan kiikutti sen Forssaan, josta se kenties aikoinaan opastettiin siihen tuliseen pätsiin, jossa aikakauden raihnaiset paperirahat muutettiin tuhkaksi. Mutta tämä setelihistoria oli sittenkin poikkeus. Kyllä tänne usein eksyi sileitäkin seteleitä, milteipä painokoneen jäljiltä kuumina ja nimellisarvoltaan suurempia kuin tuo äskeinen viisimarkkanen. Miten niitä saatiin, on luku sinänsä.

Viime kirjoituksessani puhuin malminnostosta, nyt on sopivaa valottaa sitä tai niitä tulolähteitä, joita tarjosivat kruunun suuret metsät. Elettiin varsinaista terva- ja hiilikulttuurin aikaa. Kymmenet miilut suitsuttivat raikasta, hyvätuoksuista savuaan kesäiseen ilmaan — ja tynnyrit ja nelikot täyttyivät ruskealla tervalla, jota sitten kuljetettiin kaukaisiin merenrantapitäjiin, aina Turkuun ja Helsinkiin saakka. Se oli tuo tervanpoltto vaativaa työtä. Siihen pystyi vain harva mies. Ehkei tuo konsti sittenkään ollut niinkään erikoista, mutta kun tervamiilu kätki mustan pintansa alle verrattain suuria taloudellisia arvoja, kuukausien raskaan työn tulokset, tiesi sen juoksuttaminen tervaksi siksi suurta riskiä, että se mieluummin sälytettiin luotettavan ammattimiehen hartioille. Niinpä tunnettu tervanpolttaja Vihtori Sillanpää harvoin sulatteli oman miilunsa, vaan jätti sen valvonnan joko Kuuselan Kallen tai Lehtimäen Vihtorin huoleksi. — Ne hiilet, mitkä jäivät jäljelle tervamiilun pohjille, vietiin säkkeihin lastattuina Forssaan sikäläisten seppien ahjoissa hehkuteltaviksi. Tällainen hiili olikin halutumpaa ja lämpöarvoltaan parempaa kuin se tuote, mitä saatiin varsinaisista hiilimiiluista. Sellaisiakin savusi siellä täällä. Kun tervamiilun raaka-aineeksi oli saatava tervaskantoja, kelpasi hiilimiiluun mikä puutahansa. Ne ladottiin kartion muotoiseen kasaan, peitettiin mujulla, sytytettiin ja annettiin vitkalleen hautua, kunnes kaikki puut olivat tasaisesti hiiltyneet. Mutta siinäpä kysyttiinkin ammattitaitoa, että osasi paistaa puita tarpeeksi, ettei joutunut miilua purettaessa tekemisiin raakojen hiilien kanssa. Ne olivatkin eri miehiä, jotka pystyivät tekemään täysin hyviä hiiliä. Tunnettuja hiilimestareita olivat mm. Lehtimäen miehet.

Tervan- ja hiilenpoltto on jo miltei historiaa, sillä nykyiset työkustannukset ja tuotteista saatu hinta eivät enää ole verrannollisia. — Muistojen joukkoon on myös jäänyt se ansiomuoto, jota aikoinaan nimitettiin »leveranssiksi». Nykyiselle sukupolvelle tuo sanonta lienee peräti tuntematon, mutta ennen sellainen hankintatapa näytteli paikkakunnalla hyvinkin huomattavaa osaa. — Näin menetteli silloinen hevosmies: hän hankki itselleen oikeuden koota valtion metsistä kuivia puita, joko pystyssä olevia tai maapuita. Ne hän hakkasi haloiksi, ajoi hevosellaan rantaan ja myi Forssa-yh-

tiölle. Monella paikkakuntalaisella oli niihin aikoihin uittoväylien varsilla pitkiäkin halkopinoja, ja niistäpä sitten lähtikin rahaa huomattavasti enemmän kuin toisarvoisista töistä. Ne olivat, sen ajan hevosmiehet, kuin pikku metsänomistajia. Puista oli tietysti maksettava korvaus valtiolle, mutta muu leveranssihomma sitten tapahtuikin täysin itsenäisesti. Molemmat hyötyivät: valtion metsät puhdistuivat, ja rahaa tuli paikkakunnalle samalla kun tuollainen hankintatapa oli asianomaiselle mieluista, eräänlaista liiketoimintaa, jossa sai työskennellä kuin konsanaan omassa työssä. Nykyään on valtion metsien hoito sikäli muuttunut, ettei tämän tapaista levereerausta enää ainakaan täällä päin tunneta.

Liesjärvi oli aikoinaan oikea metsätyömiesten savotta. Tänne kerääntyi talvisin sekä jalka- että hevosmiestä verrattain kaukaisiltakin seuduilta. Heitä oli Loimaalta ja Metsämaalta, oli Ypäjältä ja Humppilasta, Somerolta ja Somerniemeltä sekä luonnollisesti monista Tammelan kylistä. Metsissä sihisi saha ja kalkkui kirves. Tukit kuorittiin ja ajettiin »laanille», lahden poukamiin ja jokivarsiin. Siellä häärivät pomot mittakeppeineen ja jokainen määrän päähän kuljetettu tukki merkittiin vahakantisiin kirjoihin, joitten mukaan ajopalkat määräytyivät. Viikon kahden kuluttua oli tilipäivä, ja silloinpa sitten taas moni ajuri tai muu tukkimies työnsi setelitukon lompuukiinsa kuin heiniä täysinäiseen latoon. Maksettiin sitten kortteeri sekä muona, keitto ja kahvi emännälle, ja niin jouti mies vaikka lähtemään kotiinsa täydentämään sekä omia että hevosen syötäviä. Maanantaiaamuna hän oli jälleen valmis jatkamaan työtään, kunnes kaato kokonaan loppui tai kevät karkoitti metsien miehet kotitanhuville.

Metsätyöt ovat yhä käynnissä, mutta niitten luonne on ainakin näillä main suuresti muuttunut. Ahnas moottorisaha puraisee nyt puun poikki tuossa tuokiossa, joten kaato sujuu entistä paljon pienemmällä työvoimalla. Hevosmiehen osuus on niinikään vähentynyt, sillä ei nyt enää kuljeteta puutavaraa uittoväylien varsille hevosta käyttäen, vaan autot ovat ottaneet sen työn suorittaakseen. Tosin hevostakin vielä tarvitaan puitten telaamisessa autoteitten varsille, mutta pitkien matkojen ajon suorittavat mainitut bensiinikärryt. Eikä liene kaukana sekään aika, jolloin hevosmiehellä ei enää ole sanottavaa asiaa talvisiinkaan metsiin, sillä traktorit ja muut voimapelit suorittanevat jo pian senkin telaustyön, joka nykyisin on ollut hevosmiehen tehtävänä.

Mutta palatkaamme vielä muistelemaan muinaisia. — Liesjärvi ja siihen virtaavat vedet, Tapolasta ja Kyynärältä tulevat sekä Somerniemen puolelta laskeva Salkolan järvi olivat aikoinaan niitä vesiväyliä, joita pitkin tuhannet tukit, propsit ja halot kulkivat Karjusiltaan ja sieltä edelleen Turpoonjokea pitkin Kuivajärveen. Miehiä — noita uljaita tukkipoikia — tarvittiin paljon. Niitä oli pitkin jokivarsia lähinnä koskipaikoissa. Tuo varsinainen jokiuitto oli etupäässä paikkakuntalaisten käsissä. Eikä siellä mutkittelevilla jokirannoilla nähty yksinomaan miehiä, vaan yksi ja toinen hameniekkakin uskaltautui tuohon miehiseen hommaan. Varsinkin oli heitä halkouitoissa. Oli myös sellaisia käsityöläisiäkin, jotka kävivät hengittämässä raikasta kevätilmaa jättäen lestinsä ja naskalinsa hetkiseksi omiin hoteisiinsa ja varustautuivat miehekkäällä tukkikeksillä painuen Rautasen koskelle tai

Turpoon jokivarteen. Kukapa ei muistaisi punakkaa Graanin Kallea, joka ei yhtenäkään keväänä unohtanut tukkipojan reipasta hommaa. - - Palkat tukkijoella määräytyivät vähän miestä myöten. Naiset ja poikaset työskentelivät heikommilla palkoilla, mutta Koivulan Kalle ja Päärtti sekä muut sakeapartaiset nauttivat täysiä palkkaetuja.

Näin siis oli paikkakunnalla ansiotyötä pitkin vuotta. Rikkauksia ei tosin koottu, mutta toimeen tultiin. Oltiin tyytyväisiä ja sana »lakko» oli perin tuntematon käsite.

Väinö Korpijärvi

FL n:o 73 21. 6. 1957.

Elonleikkuu entisaikaan

Entisajan elonleikkuu erosi paljon nykypäivien elonleikkuusta. Nythän kaikki työt tehdään koneiden avulla, vieläpä niinkin nykyaikaisilla, että vilja leikattaessa menee suoraan säkkeihin. Ehkä on nykypolvelle mielenkiintoista kuulla, miten rukiinleikkuu toimitettiin noin 60—70 vuotta sitten Punkalaitumen seudulla.

Kun ruis alkoi valmistua leikattavaksi, neuvottelivat saman kylän isännät keskenään, kuka kulloinkin pitää elopäivän, etteivät ainakaan ensimmäiset elopäivät lähinaapuritalojen kanssa sattuisi samalle päivälle. Sillä elo, sitten kun se oli valmista, oli leikattava nopeasti päivässä tai parissa. Tämän jälkeen lähetettiin 'elosana' alustalaisille ynnä muille, jotka tapasivat elossa käydä, että silloin saisi tulla elonleikkuuseen. Siihen aikaan torpparit tekivät muun taksvärkin lisäksi ns. apupäiviä pääasiassa heinän- ja elonaikana. Mäkitupalaisilla oli useinkin mökkinsä vuokrana yksinomaan vain päiviä pääasiassa juuri ylämainittuina aikoina. Näiden lisäksi tehtiin vielä elopäiviä porsaista, laitumista, perunamaasta ynnä muusta mitä talosta oli 'työtä vastaan' saatu. Tästä johtuikin, että elopäivät eivät olleetkaan mitään vähäarvoisia, sillä niissä oli koko kyläkunta mukana suutareita, räätäleitä sekä seppiä myöten. Näin muodostui elopäivistä samalla jonkinlainen juhlapäivä, jota juhlan tuntua osoittaa sekin, että elopäivinä pukeuduttiin parempiin vaatteisiin kuin muina työpäivinä. Elopellolla saattoi nimittäin nähdä vilahtelevan tytöillä uusia kukallisia puseroja, miehillä valkoiset paidanhihat ja vanhemmalla naisväellä puhtaat kartuuniset esiliinat.

Määrätyn elopäivän aamuna kokoonnuttiin sitten elotalon avaraan tupaan niin aikaiseen, että kahvit juotua ehdittiin määräajaksi pellolle. Kokoonnuttiin siis talon suureen tupaan, jossa pitkälle pöydälle oli valmiiksi asetettu kahvikupit ja liedellä valtaisa kahvipannu, ns. 'elopannu', valmiina antamaan makoisaa antiaan. Toisella pienemmällä pöydällä olivat valmiiksi leikellyt kakot ja valtava voilautanen. Tällaiselta näytti siis tupa eloväen sinne saavuttua. Sitä mukaa kuin väkeä tuli, kaatoi emäntä kahvia kuppeihin ja kun kahvi oli juotu, otti kukin kakonpalan, jolle levitti haluomansa määrän voita ja siirtyi sitä syömään joko ovensuuhun penkille tai ulkopuolelle eteiseen ns. komiin.

Kun nämä alkuvalmistelut oli

toimitettu, alettiin vähitellen siirtyä pihamaalle ryhmään, jossa vakain askelin isännän mukana kuljettiin pellolle. Pellot olivat tavallisesti aina talojen lähettyvillä eikä niin kuin niitut, jotka useinkin olivat hyvin kaukana talosta. Kun ensin oli katsottu, mistäpäin leikkuu voidaan aloittaa laon suhteen, kokoontui kukin omaan ryhmäänsä, josta muodostui ns. sarkaväki. Sarkaväet muodostuivat pääasiassa siten, että ne, jotka joku torppari tai mäkitupalainen oli pyytänyt avukseen päiviään tekemään, seurasivat tavallisesti omaa isäntäänsä. Tällä tavoin muodostuivat eri sarkaväet, joita sitten kutsuttiin päämiehen nimellä. Täten tuli siis esim. 'Kulmalan sarkaväki', 'Mäkisen sarkaväki' jne., lopuista muodostui 'isännän sarkaväki'. Sirppejä aamuisin ei pellolla enää hiottu, sillä ne olivat jo valmiiksi teroitetut kotona tai viimeistään elotalon pihalla ennen pellolle lähtöä.

Kun sarkaväet oli muodostettu, alettiin leikkaaminen, joka toimitettiin sirpillä ja elot laskettiin pieniin kasoihin, sitomiksi. Suuruksiin saakka leikattiin tavallisesti yhteen menoon niin, ettei väliillä sidelty. Tämä johtui siitä, että elo aamulla tavallisesti oli kosteata ja sitomien annettiin näin ensin kuivua ennen sitomista. Suuruksen l. aamiaisen jälkeen sidottiin ensin kaikki 'luoko', ennenkuin alettiin uutta leikata. Tämän jälkeen jatkettiin leikkuuta siten, että kun päästiin sarka päähän istuttiin lepäämään ja tupakoimaan. Kun oli taukoa tarpeeksi pidetty, lähti yksi sarkaväestä, tavallisesti joku nuorempi, viemään sirpit saran toiseen päähän ja siteli siellä toisia vastaan minkä ehti. Yksi miehistä kustakin sarkaväestä alkoi tehdä kuhilaita. Tämän toimitti aina joku vanhempi ja tottuneempi torppari, isännän sarassa isäntä. Kun sarka oli saatu kuhilaille eli kykkäille, miksi niitä kullakin paikkakunnalla nimitettiinkin, hiottiin sirpit, miehet omansa ja vaimojensa sekä pyynnöstä vielä muiden naisten. Nuoret miehet taas omiensa ohella hioivat myös tyttöjen sirpit.

Tällä tavoin jatkui sitten elonteko, joka useimmiten, varsinkin iltapäivällä, muodostui kiihkeäksi kilpaleikkuuksi. Siinä sitä koeteltiin väen leikkuutaitoa, ja usein tuli näistä kilpaleikkuista hyvinkin kiihkeitä riitoja eri sarkaväkien kesken, joissa ei useinkaan sanoja säästelty, mutta suurimmalta osalta tällaiset riidat olivat iltaan mennessä lauhtuneet. Iltapuolella päivää tuli naapuritalon isäntä pellolle ja suurella äänellä kuulutti: »Pyydän kaikkia yhteisesti huomenna eloon sinne tai sinne.» Tässä oli talon nimi ehdottomasti mainittava, vaikka jokainen luonnollisesti tunsi oman kylän isännän, mutta siitä kyllä riitti ilveilyä ja kokkapuheita, jos ei nimeä sanottu mihin taloon pyysi. Siihen aikaan oli jokainen, ken halusi, tervetullut elovieras, oli tehtävää tai ei, ja kukaan ei elonaikana muita töitä tehnytkään, vaikka muutoin oli ammattimies ja omissa töissään, kuten edellä on tullut mainituksikin. Elopäivän ehtoolla maksoi isäntä palkan sellaisille, jotka eivät tehneet kenenkään päiviä.

Suurimmalta osalta elo loppui yhdessä päivässä ja kun elo oli loppunut, hurrattiin kaikki yhteisesti pellon päässä sen kunniaksi, että työ oli saatu päätökseen. Silloin tuli koko kylä tietämään, missä talossa kulloinkin oli elo loppunut.

Eloruokiin kuului poikkeuksetta muiden ruokien lisäksi aamiaiseksi livekaloja, päivälliseksi klimppivelli ja illalliseksi puuro. Kakkoa oli tavallisesti kahta laatua, puhdasta nisukakkokoa ja ohrakakkoa. Siihen aikaan kun nisua eli vehnää ei

vielä paljon viljelty oltiin nisun kanssa tavallista nuukempia. Kakot oli asetettu pöydälle useaan eri paikkaan päällisin siten, että nisukakot olivat päällimäisinä ja ohrakakot alimmaisina. Kun nisukakko loppui oli pakko syödä ohrakakkoa. Syöminen tapahtui talon valtaisan suuressa pirtissä, jonne pöytiä oli laitettu pirtin vakinaisen pitkän pöydän jatkoksi niin paljon, että eloväki, noin 60—80 henkeä, sopi samaan pöytään syömään. Mitään lautasia, veitsiä ja haarukoita ei käytetty, jokainen otti lusikallaan velliä tai puuroa valtaisan suurista kivivadeista, joita pöydälle oli asetettu useita aina sopivan makan päähän toisistaan, niin että kukin helposti ulottui lusikallaan ottamaan haluamaansa ruokalajia. Voita ottivat miehet tuppipuukkojensa kärjellä ja naiset lusikan kärjellä. Makkara ja lihanpalat syötiin kädestä, kakonpalaa kastettiin lihaliemeen, josta sormia apuna käyttäen myös lihanpalat ongittiin. Maito ja piimä ryypättiin myös suuresta yhteisestä tuopista, sillä juomalasit, mikäli niitä taloissa olikaan, olivat toisia tarkoituksia varten. Samoin juotiin kalja yhteisestä suuresta kaksikorvaisesta tuopista ja pellolla kannun suusta.

Kun illallinen oli syöty, annettiin jokaiselle kova ruisleipä. Tämän antoi joko talon emäntä itse jokaiselle käteen tai oli laittanut ovensuussa olevalle pienelle pöydälle leipiä useaan riittaan, josta jokainen tiesi poislähtiessään ilman kehotustakin ottaa leipänsä, sillä tämä kuului välttämättä asiaan. Tätä nimitettiin 'ehtoopuolisleiväksi'. Aina niinä päivinä, jolloin elo loppui — loppui se sitten yhdessä tai useammassa päivässä — annettiin leipiä kaksi, joista toinen oli edellä mainittu ja toinen oli 'kamppiaisleipä'. Sirpissä oleva puinen varsi on nimeltään kamppi.

Aina myös silloin kun elo loppui, saatiin haltijaväeltä miltei poikkeuksetta lupa tanssia talon pirtissä illalla. Näihin elotansseihin otti osaa vanhempikin väki, varsinkin iltayöstä ja nuoret tietysti pyörivät pikkutunneille asti.

Elopäiviksi vietiin myös kaikki lapset taloon 'elolapsiksi'. Kaikki he saivat talosta ruuan ja isompien lasten velvollisuus oli huolehtia pienemmistä, joten elolapsiksi voitiin viedä aivan sylivauvojakin, siellä kyllä silloin lapsenpiikoja riitti. Siinä olikin eri elämää, varsinkin ruuan aikana, kun noin 50—60 lapsukaista omin neuvoin syödä pänttäsi, ja kylläpä tätä ruokailua kestikin pitkin päivää, varsinkin pienempien lapsien keskuudessa. Lasten ruokapöytänä oli tavallisesti 'läpitooli', siis tuoli, jossa on läpi keskellä ja jossa pikkulapsia pidettiin tai annettiin olla ennen kuin he pystyivät omin voimin seisomaan ja kävelemään. Reikään, mihin lapset asetettiin seisomaan, asetettiin elopäivinä valtava kivivati, jossa oli velliä ja josta lapset lusikkain avulla ammensivat sitä maaruihinsa voimiensa mukaan.

Illalla työn päätyttyä kävi koko talon eloväki kylpemässä talon suuressa saunassa, sillä sauna kuului poikkeuksetta elopäivään. Emäntä oli huolehtinut saunan lämmityksestä muiden tehtävien ohella niin, että sauna oli valmis siksi, kun illallinen tuli syödyksi.

Näin oli elopäivä tullut loppuun suoritetuksi ja kaikki olivat tyytyväisiä, isäntäväki siitä, että elo tuli kuivana kykkäälle ja leikkaajat siksi, että apupäivät tulivat tehdyiksi. Aamulla kiirehdittiin seuraavaan taloon jatkamaan samalla innolla.

Urho Järveläinen

FL n:o 87, 25. 7. 1957.

Matka Helsinkiin

Kuvaus vuosisatamme ensimmäiseltä kymmenluvulta

Helsinki, Turku ja Hämeenlinna olivat ne kolme kaupunkia, jonne suunnattiin matkat Lounais-Hämeestä, lähinnä Tammelasta, niihin aikoihin, jolloin hevonen oli ainut kuormien kuljettaja. Hämeenlinna oli näistä tutuin ja kotoisin. Siellä käytiin markkinoilla ja torikaupoilla ja siellä myös säilytettiin silloin ja yhä talojen lohkomispäätökset, kartat ja »laakavastat». Turkuun kuljetettiin tervoja ja lankkuja, mutta kaupunki pysyi verrattain vieraana jo senkin takia, että matka sinne oli aika pitkä. Helsinki sen sijaan oli monelle varsin tuttu, vaikka sinnekin tuli matkaa hyvän joukon toista sataa kilometriä. Sinne vietiin tavallisesti torilla myytävää tavaraa. Liha varsinkin oli se artikkeli, joka juoksutti sinne hevosjonoja vähän kaikkialta Lounais-Hämeestä, liiatenkin Somerolta ja Somerniemeltä, Tammelasta ja Lopelta. — Vähä-Herttuan miehet Liesjärveltä, nuo tukevatekoiset Hämeen pojat, kävivät Helsingissä tuon tuostakin. Vallankin talon vanhin vesa, hyvämuistinen, juohevanmyhäilevä Otto tunsi pääkaupunkimme kuin parhaan hevosensa. Hän se eräänä heinäkuun hämärtyvänä iltana kertoili noista muinaisista matkoistaan näinikään:

— Mikä ihmeen kiire noilla nykyajan ihmisillä oikein lienee?

— Niin mennään kuin tulipaloa sammuttamaan — näin aloitti naapuri juttelunsa. Ja hän jatkoi: — Milloin tuiskuttaa auto tomua silmillesi, milloin pahaääninen moottoripyörä, niin ettet enää mitään tiedä ilmansuunnista. Henkiriepu on ainaisessa vaarassa eikä jalkamiehenä uskalla lähteä edes Örnin kauppaan tupakkaostoksillekaan. Toista olivat ajat nuoruudessani. Ei silloin liikoja kiirehditty, ja elää retuutettiin vain silloinkin. Sait vaikka paiskata itsesi poikittain tielle, ei kukaan ajanut ylitsesi. Niin kävikin joskus, kun joku oli sattunut liian rohkeasti kiikaroimaan putelia. Kaikessa rauhassa hän veteli unia aamuun asti, lähti sitten virkeänä miehenä saapastelemaan kotiinsa, konsa aamuaurinko jo paistoi korkealta. — Kyllä olivat nuo entiset kaupunkimatkatkin leppoisia, ja hyväntuulisina aina palattiin kotiin, vaikka olikin vuorokausia viivytty.

— Yksinkö lähdettiin, vai tiedusteltiinko muita menijöitä?

— Tavallisesti yksin, ja parasta olikin, kun ei liiaksi puhunut suunnitelmistaan, sillä silloin olisi saanut toimitettavakseen runsaanlaisesti säntiviinoja ja muuta kaupungista hankittavaa. Saivat ne sittenkin tietää muutamat, ja yksi ja toinen roikotti lekunsa tarpeeksi ajoissa taloon. Sitäpaitsi kerääntyi pulloa, pientä ja suurta, lihavaa ja laihaa, joihin kaikkiin oli tuotava rohtoja apteekista, ruusunroppia ja sydämenvahvistusta etupäässä, pulvereitakin jos jonkin nimisiä. Yksin ei kuitenkaan tarvinnut kauan kulkea, sillä jo Kärkölässä kolisteli matkaseuraksi joku perunakauppias. Marttilassa liittyi jonoon moni Someron tai Somerniemen mies, joilla tavallisesti oli kuormissa lihaa. Oli näet niitä silloin oikeita lihatrokareita, so. sellaisia, jotka ostelivat elukoita ja kuljettivat lihat Helsinkiin. Sieltä se aina tulla jyskytti lihakuormineen sekin somerniemeläinen lihasaksa, joka säännöllisesti teki kaupunkimatkoja, eli voitoilla ja hyvin elikin, vaikka pani suu-

ret rahat viinaan. Se oli sama äijä, joka hienosti herramiehen tavoin venskaamalla »viinis knaps» kiristi itselleen naukit jo viinakaupasta. Kun sitten Marttilassa tehtiin jyrkkä käännös päin Helsinkiä, oli matkassa jo kuorma poikineen. Joskus kuitenkin sai kulkea pitkät taipaleet yksinkin. Kun oli lähdetty kotoa iltapäivällä, saavuttiin ensimmäiseen syöttöpaikkaan illalla. Hevoset ajettiin pihalle ja seisotettiin heinäkasan viereen tai pantiin päähän kaurapussi. Itse mentiin sisälle, keitätettiin kahvit ja syötiin eväitä. Toisilla oli helakan värisiä, mustilla rautavanteilla koristeltuja matka-arkkuja. Kotonanikin oli sellainen, joskin sitä käytettiin harvoin, vaan sullottiin syötävät joko pussiin tai nahkareppuun. Yleensä noitten arkkujen käyttö ei täällä päin koskaan ole ollut niin yleistä kuin esim. monin paikoin Varsinais-Suomea ja Satakuntaa.

Kun oli lepäilty tunnin verran, lähdettiin jälleen matkantekoon, kunnes tultiin yöllä Nummelaan. Hevoset päästettiin valjaista, pantiin niille tukeva muona eteen ja mentiin miehissä talon avaraan tupaan viettämään yösydäntä. Siellä oli useinkin kovaäänistä joukkoa, kaupungista palaavia, jotka toikkaroivat viinoineen pöydän ääressä. Kovin ne noita ryypättäviään tyrkyttivät muillekin. Toiset ottivat pitkiäkin ryyppyjä, mutta kun en itse ole ollut viinojen ystävä, olin keksinyt oivan keinon, jolla silloin ja aina olen pettänyt monet ryyppyjen tarjoojat. Olin näet ryyppäävinäni minäkin, mutta panin aina kielen tulpaksi, kiittelin ja olin ottavinani »toisellekin jalalle». Silloin jouduin pulaan, kun viina kaadettiin kuppiin ja tyrkättiin parran alle. Ei siinä silloin selvinnytkään pelkällä kiittelemisellä, vaan oli tuo karvas kalkki tyhjennettävä, mutta sitten olikin kiireen vilkkaa kipitettävä pihalle muka hevosta katsomaan, ettei toista latinkia tarvinnut kumota.

Seuraavana päivänä illansuussa tultiin kaupunkiin. Hiljalleen ajaa nytkytettiin nykyistä Mannerheimintietä pitkin kohti keskikaupunkia. Vilkasta oli siellä liikenne, joskaan ei lähestulkoonkaan sellaista maailmanlopun polskaa kuin tämä nykyinen. Siinä, missä nyt sijaitsee kansallismuseo, oli niihin aikoihin Tongin sekatavarakauppa (ehkä Tång). Se oli yleinen majapaikka Hämeen suunnalta tuleville kuten myös saman kadun varrella oleva Rautiainen ja Nyymanni keskikaupungilla. Tällainen kauppiaitten luo majoittuminen oli niihin aikoihin yleistä kaikkialla kaupungeissa. Oltiin näet tervetulleita vieraita, sillä kauppias tiesi saavansa välillisen korvauksen niitten vähäisten maksujen lisäksi, mitkä kuuluivat ns. kortteerivuokraan. Jokainenhan piti melkein kuin asiaan kuuluvana ostaa taloustarvikkeensa yöpymispaikastaan. Tämän vuoksi, varsin egoistisista syistä, vieras aina otettiin ystävällisesti vastaan. Kuormat sijoitettiin lukittuun paikkaan ja hevoset pääsivät talliin. Kun lisäksi kadulle johtavat portit suljettiin, tunsivat matkamiehet olonsa aika turvalliseksi.

Tosin nuo kauppiaitten majapaikat eivät suinkaan olleet mitään hotellihuoneita. Kerrossängyissä nukuttiin eikä niitten kunto aina ollut läheskään paras mahdollinen. Olkia oli pehmikkeinä, vaateriekaleita pään alla sekä peitteenä. Mutta nukkuihan niissäkin väsynyt matkamies. Tärkeintä myös oli, että matkatavarat ja hevonen olivat hyvässä turvassa. Kiitollisina varmaan moni muistelee silloisia kauppiaita, jotka auliisti antoivat »turvapaikan» maalaisille, jotka olivat saapuneet pitoihin kaupunkiin.

Aamulla ani varhain ajettiin kuormat torille. Jos oli lihaa myytävänä, vietiin se ensi tarkastettavaksi. Lihat lähtivät kiertämään jonkun ihmeellisen koneiston ansiosta. Kun sitten menit odottelemaan toiselle ovelle, sait hetken kuluttua »omat lihasi» takaisin varustettuina joko sinisellä tai punaisella leimamerkillä. Primalihassa oli aina sininen, huonommassa punainen leima. (Ihmetyttää ja hieman epäilyttääkin, että jo vuosisadan alkukymmenellä lihan tarkastus oli näinkin uudenaikaista). — Lähdit sitten kolistelemaan torille hiukan pamppailevin sydämin, sillä vastaasi tuli ajomiestä jos jonkinlaista. Oli kiiltävärillaisia vosikoita, polkupyörällä porhaltavia, hiukan ylpeäntuntuisia miehiä ja kuorma-ajureita, ns. huurmanneja. Nämä vasta olivat tomeran näköisiä, kun raskasrakenteisilla, korkeahäkkisillä rattailla seisten, pitkään nahkaesiliinaan, »kerstuukiin», panssaroituina ajoivat täyttä ravia pitkin pyöreäkivisiä katuja. Meitä maalaisia ne katselivat hiukan halveksien, kun me nöyrästi tietä antaen keinottelimme eteenpäin kohti Kauppatoria. Yhtään autoa ei niihin aikoihin vielä näkynyt eikä polkupyöriäkään varsin monta.

Kun tavarat olivat vaihtuneet rahoiksi, jouti lähtemään omille ostoksilleen. Samalla oli mielenkiintoista tarkkailla ikkunoilla olevia tavaranäytteitä ja ennen muuta tuota outoa katuelämää, joka jo silloisissa oloissa oli aivan toista luokkaa kuin hidastahtinen rattaitten kolina metsäkulman mutkittelevilla teillä. — Oli siinä torin laidassa kummallinen vettä sylkevä olento, jota minä ja monet muut maalaiset suu auki katselimme. Ja olisi siellä katujen kulmissa Jukolan Jussilla ollut samat ihmeteltävät kuin kerran Turun kaupungissa, sillä — lainatakseni Jussia — oli siellä narttua ja naasikkaa, porsliiniposkisia ryökynöitä ynnä teiskaroivia herrasmiehiä, jotka kumartaen noille korkeapovisille heitukoille raapasivat katukiviä, että kipunat sinkoilivat. Ei ollut tällä kertaa Jukolan esikoinen katselemassa sitä teerenpeliä, mutta itse katselin, ei tosin tuoreita härän vuotia olallani, vaan kainalossani käärö koreakukkaista kretonkia kaupunkituliaisiksi morsiamelleni.

Mutta siinä vähän matkan päässä vasta maallinen prameus oli vähällä sekoittaa miehen pään. Menin näet kappaleen matkaa puistotietä. Silloin kuulin iloista soittoa edessäpäin. Siirryin lähemmäksi ja jouduin erään monisakaraisen puupömpelin eteen. Siellä puhalsi torvisoittokunta koreata musiikkia, lasit helisivät, kun hienot mamsellit ja viiksiniekkaherrat sekoittelivat ryypättäviään, tyrkkivät lasejaan, nauroivat ja venskasivat. — Onpa vain ruojilla aikaa ja rahaa, kun keskellä kirkasta päivää tuossa kuhertelevat, ajattelin ja lähdin vitkalleen kortteeriini. Vastaani tuli kansaa kaikenlaista. Pää pystyssä ne kulkivät, näyttivät ylpeiltä ja touhukkailta. Jos ei niille olisi sovinnolla antanut tietä, alle olisi jäänyt, sillä itse ne eivät paljoa sivuilleen katsoneet, porhalsivat vain tukka suorana eteenpäin kuin paarmoja pakeneva lehmäkarja.

Jo olivat ostokset rattailla, apteekista hankitut rohdokset paikoillaan pärekopassa, kahvit ja sokerit, väskynät ja rusinat ynnä muut herkut tyhjentyneissä heinäsäkeissä ja säntiviinat pussissa visusti heiniin pakattuina, etteivät peltilekkerit liiaksi kolistelisi ja siten ilmaisisi itseään. Paljon oli rahaa mennyt, jos oli tullutkin. Lyhyt yhteenveto kuitenkin osoitti, että saldo oli huomattavasti voittopuolinen.

Niinpä se sitten taas alkoikin

kotimatka. Samat mutkat oli tehtävä, samat jyrkät mäet sivuutettava kuin kaupunkiin tultaessa. Mutta nyt oli kuorma suhteellisesti kevyt, mies kokemuksista rikkaampi, ja niin ajajan kuin ajettavankin askel koko tavalla joutuisampi. Kumpikin tiesi kohta pääsevänsä kotoisille tanhuville, hevonen hamuilemaan niittylaitumen maukasta ruohoa, mies tutun ruokapöydän viereen, jossa jo alustavasti kerrottiin matkan vaiheista, liiatenkin sen näkyvimmistä tapahtumista.

Väinö Korpijärvi

FL n:o 102 29. 6. 1957

Entisajan riistanvalvojia

Katselin eräänä päivänä vanhaa valokuvaa, jossa kymmenen miestä seisoo ruoturintamassa pyssyineen ja heidän takanaan on kaksikymmentäneljä ketun ja viisitoista kärpän nahkaa kuin kulissina näyttämöllä. Kuva on peräisin 1920-luvulta ja esittää eräänlaista, ehkä ainutlaatuista riistanvalvontajärjestöä. Kysymyksessä on se vakituinen miehistö, jonka tehtailija Fazer aikoinaan piti palveluksessaan vuokraamillaan tiluksilla, jotka käsittivät etupäässä Jokioisten kartanoitten, mutta myös eräitä lähipitäjien metsiä ja alueita.

Mainitut miehet olivat parhaassa iässä olevia, reippaita ja riuskaotteisia. Joukon johtajana oli ns. ylivalvoja, jonka tehtävänä oli vartiomiesten järjestely, heidän työnsä tarkkaileminen, riistan ruokinnan huoltaminen, koirien valinta ja valmentaminen. Miesten palkka oli 650 markkaa kuukaudessa sekä vapaat asuntoedut. Se tuntuu nykyistä aikaa ajatellen kovin pieneltä, mutta on muistettava, että rahan arvo kysymyksessä olevana ajankohtana oli kokonaan toinen kuin nyt.

Vartijan tunnusmerkkinä oli virkattu punainen myssy, jossa oli tupsu ja sininen nauha. Vallan orjallisesti ei tuota päähinettä kuitenkaan käytetty siitä päättäen, että kuvassa näyttää muutamalla miehellä olevan valkoinen myssy, ylivalvojalla hattu. — Jokaisella oli oma piirinsä, jossa hänen piti säännöllisesti liikkua, oli sitten ilma millainen tahansa. Tavallisesti käytiin metsissä tarkastusmatkalla ilta- ja aamupuhteilla, koska silloin parhaiten tavoitettiin salakytät, joita tarkasta valvonnasta huolimatta silloin tällöin liikkui saalistusmatkoilla kauramaitten syrjissä tai kuvilla mäen rinteillä. Kun vartija tapasi tuollaisen salametsästäjän, oli hänen velvollisuutensa takavarikoida pyssy ja antaa sen kantajalle haaste oikeuteen. Joskus syntyi metsässä pikku kahakoitakin, sillä pyssyä ei aina niinkään helpolla luovutettu, joten oli turvauduttava pakko-ottoon. — Mutta vartijat olivat itsekin tarkkailun kohteina. Ylivalvoja kävi näet silloin tällöin heidän kotonaan ja jos näki miehen vetelevän unia, antoi ankarat nuhteet. Helposti katkesi myös koko työsuhde, jos tuollainen yllätys pääsi usein toistumaan.

Metsästyksen valvojilla oli oikeus, jopa velvollisuuskin, pyy-

tää vahingollista riistaa omaan laskuunsa. Heillä oli tavallisesti mukana ajokoira kettua varten, mutta oli ankarasti kielletty päästämästä sitä jäniksen jäljille. Tätä ohjesäännön pykälää ei kuitenkaan aina noudatettu, vaan hyvän tilaisuuden sattuessa tuiskahti vartijan pyssy, ja jänis joutui kiellettyyn pataan. Mutta jos tällainen luvattomasti ammuttu jänis köllötti selkärepussa, oli terveellisintä kuurtaen kaartaen tehdä kotimatka salaisia polkuja pitkin, sillä jos ylivalvoja pääsi toteamaan repun sisällön, sai asianomainen kovat nuhteet ja pahimmassa tapauksessa eropassin kouraansa. Mutta ketun kaato oli luvallista, samoin oravien, kärppien ja lumikkojen ammunta. (Näitä viimeksi mainittuja oli siihen aikaan runsaanlaisesti Fazerin tiluksilla.) Tällaista luvallista pyyntiä harjoitti kukin omassa piirissään, mutta usein lyöttäydyttiin yhteiseen joukkoon, varsinkin jos lähdettiin ketunpyyntiin. Kevättalvella oli miehillä melkoinen varasto turkiksia. Ne myytiin usein kuljeskeleville ostajille, mutta ei ollut harvinaista niitten vienti Rovaniemen turkismarkkinoillekaan. Kaikesta asiaankuuluvasta ankaruudestaan huolimatta näyttää ylivalvoja olleen hyvissä väleissä alaistensa kanssa, siitäkin päättäen, että hän itse korkeassa persoonassaan teki tuon vaivalloisen matkan Rovaniemelle, myi siellä miesten turkikset ja palattuaan tilitti niistä saamansa rahat jokaiselle osuutensa mukaan.

Miesten tehtäviin kuului siis pyytää vahingollista riistaa. Haukat ja varikset oli pantava ahtaalle. Ensiksimainittuja varten jaettiin rautoja puitten latvoihin asetettaviksi, variksien päänmenoksi paukkuja ja täytettyjä huuhkajia. Kevättalvella, jolloin varisparvet olivat muuttomatkoilla, tällainen huuhkajalla pyynti oli yleistä. Silloin oli pyssyn räiskettä ja varisten rääyntää metsiköissä ja peltoaukeilla, ja moni paikkakuntalainen noitui mokomaa sotaa matkatessaan niskat kasassa metsäteillä tai niittyjen laidoilla. — Haukan ja variksen jalat ampuja sai palkakseen ja kimpuittain niitä kiikutettiin kunnantoimistoon. Sieltä saadut tapporahat olivat tuntuvana lisänä muuhun palkkaan. Joskus pelattiin pientä vekkulipeliäkin. Kun kunnanherra hyväuskoisuudessaan käski heittää jo noteeratut jalat kotimatkalla risukkoon, niin eikös vain joku — piloillaan enemmän kuin hyötyä tavoitellen — pistänytkin jalat pussiinsa käyttäen niitä hyväkseen vielä toisellakin kerralla. Tuollaiset pikku synnit pidettiin julkisina, sillä nauraen niistä tupakkatarinana kerrottiin ja aikoinaan ilmoitettiin asia myös itse kunnankin viskaaleille, joten »sattuneet erehdykset oikaistiin» aina lopputilissä.

Fazerin aikana istutettiin Jokioisten metsiin fasaaneja, joiden ruokinta oli eräs miesten tehtävä. Niille kannettiin selkärepussa kauroja kylvettäviksi peltojen syrjiin ja mäkien rinteisiin. Fasaanikanta näyttikin vuosi vuodelta lisääntyneen, mutta sitten rupesivat sala-ampujat niitä pyytämään. Ja kun mainitut linnut yleensä ovat varsin kesyjä, saatiin niistä helppoja saaliita, kunnes ne, vaikka olivatkin levinneet jo aina ympäristöpitäjien metsiin, loppuivat ja ovat nykyisin kai hävinneet miltei sukupuuttoon. Toisin kävi rusakon, omenapuitten tuholaisen. Sitäkin tuotiin siemeneksi Fazerin vuokramaille, ja se alkoi kohta voimakkaasti lisääntyä, jopa niin, että vanha tuttu metsäjänis yhteen aikaan oli melkoinen harvinaisuus. Nyt lienee sitäkin jälleen tyydyttävästi Hämeen metsissä, mutta rusakkokanta on yhä edelleen varsin voimakkaasti pyrkinyt lisääntymään. Runsaasti oli siihen aikaan myös peltopyitä, ja nii-

denkin ruokinnasta pidettiin hyvää huolta.

Miesten toiminta kohdistui kokonaan siihen, että riistaa olisi ollut mahdollisimman paljon, kun Fazer seurueineen saapui sitä pyytämään. Varsinaisena pyyntiaikana ei Jokioisten metsissä tarkan valvonnan ansiosta sivullisen pyssy pamahtanut. Riista olikin sen tähden verrattain kesyä. Kun sitä lisäksi oli ruokittu ja totutettu viihtymään määrätyillä paikoilla, oli sen saanti verrattain helppoa. Riistanvalvojat olivat rakentaneet ampumakojuja laudoista ja näreistä kauramaitten laitamille, koivikkoihin ja mäkimaille, valmistaneet tikapuut ja kuvasalot sekä panneet kuntoon houkutuslinnut. Kun sitten metsästystamineisiin pukeutunut, arvovaltainen seurue, johon usein kuului mm. marsalkka Mannerheim, oli saapunut Helsingistä, ryömivät herrat kojuihinsa, ja miehet lähtivät pelottelemaan teeriä ammuttaviksi. — Jokioisilta linnuntietä noin peninkulman verran etelään on Tammelan pitäjän puolella suuri Torron suo. Se on muuttomatkoilla olevien kurkien ja hanhien mieluinen pysähdyspaikka. Sinne kyhäsivät Fazerin miehet niinikään kojuja, milloin keskelle suota, milloin sen laidoille. Kun suuret hanhiparvet olivat liikkeellä, ryöpsähti hyvin naamioidusta piilopaikasta sakea haulipanos, joka keskeytti monen uljaan linnun muuttomatkan, ja kun tuo pelästynyt lauma sitten laskeutui kilometrin päässä olevien suosaarekkeitten lähettyville, tuiskahti taas yhtä tuhoisa hauliryöppy sitä vastaan. Herroja oli näet siroteltu sinne tänne kauas toisistaan, ja miehet pitivät huolta siitä, että linnut pysyivät pyssymiesten ulottuvilla.

Jänisjahti on luku erikseen, samoin peltokanojen pyynti seisovan koiran avulla. Riippui tietysti ilmoista ja ajankohdasta, milloin mitäkin otusta tavoiteltiin. Säkkikaupalla tuota saalista usein oli kotiin vietäväksi. Joskus oli kuormassa peltokanalasti, toisinaan jäniksiä ja vesilintuja, teeriä ja harmaita hanhia. Eikä kuulemma oltu kovin kranttujakaan. Sisukset vain kopisteltiin koirien eteen ja työnnettiin kuusen havuja sijaan. Sitten saalis sai aikansa roikkua, kunnes jo rupesi homehtumaan ja joskus liikehtimäänkin. Mutta kun kokit osasivat hyvin konstinsa, tuli tuosta kaikesta ihana paisti, joka ylen hyvätuoksuisena tuimien ryyppyjen kyyditsemänä painui kyllä sulavasti parran alle.

Syksyllä alkoi hirven metsästys. Silloin oli vilskettä ja koirien haukuntaa kaikkialla. Riistanvalvojat olivat jo edeltäpäin tehneet voitavansa pyynnin onnistumiseksi. He olivat ottaneet selvän, missä päin hirviä majaili ja sinne johdettiin pyssymiehet. Ajon kestäessä he toimivat apumiehinä. Kun hirvi sitten kaatui ja lihat jaettiin, hekin saivat osansa.

Tuli sitten talvi, ja kettu esiintyi parhaassa turkissaan. Silloin oli taas herraa ja koiraa metsissä ja niittyaukioilla, kaikkialla siellä, mihin riistanvalvojat johdattivat joukon. He näet olivat taaskin edeltäpäin urkkineet luolat ja makuupaikat. Silloin oli jännitystä ilmassa, kun nuo taitavat kettukoirat aloittivat haukun. Paukahteli siellä ja paukahteli täällä, mutta aina ei paukahdellut, sillä vikkelä Mikko pisti itsensä vilauksessa luolaan, ja mitä mahtoivat sille silloin ylpeät ajokoirat? Nehän eivät mahtuneet sisään siitä ahtaasta aukosta, mistä kettu oli pujahtanut. Mutta olipa matkassa sellainenkin, joka mahtui! Näyttämölle astui näet pieni luolakoira, sisukas foksterrieri. Se syöksyi luolaan kuin raketti, ja kohta alkaa siellä taistelu elämästä ja kuolemasta. Mikon äskeisiin ilkkusilmiin tulee nyt pelokas ilme, mutta se käy kuitenkin kiukkui-

sesti murahtaen tuon pikku paholaisen niskaan, mutta tämäpä puraisee sitä arkaan paikkaan. Hetken pyörivät sisukkaat osapuolet tuulimyllynä luolan pimennossa, kunnes kaikki hiljenee, eikä aikaakaan, kun voittaja tulee näkösälle kiskoen peräsään pitkähäntäistä repolaista. — Usein käytettiin ketunpyynnissä myös lippusiimaa. Senkin viritysestä huolehtivat nuo aina valmiit vartijamiehet, kun ensin olivat ottaneet selvän siitä, ettei tulisi vedetyksi tyhjää apajaa. Lukuisa määrä kettuja ammuttiin tälläkin keinoin Fazerin vuokramailla. Herrat tyytyivät henkeen, miehet kuorivat otuksen saaden omikseen nahat. Siksi heidän turkisvarastonsa kasvoikin viikko viikolta kevättä kohti kuljettaessa.

Runsaanlaisesti oli metsissä muutakin riistaa. Jos missä kulki, melkein jaloissa pyöri metsoa ja teertä, metsäkanaa ja viheltävää pyytä. Kärppä leiskui kiven kolossa, orava tirskui oksalla. Mutta tuollaista pikku riistaa ei suinkaan tavoiteltu. Pyynnissä piti olla vauhtia ja jännitystä, koiran haukuntaa ja metsästystorven toitotusta! Tosin oli tuo teerien kuvilta ampuminen eräänlaista hiljaiseloa ja miehiselle miehelle joutavanlaiseen salakyttämäisyyteen vivahtavaa. Mutta siinä oli kuitenkin pääkannustimena melkoisen suuri jännittävyystekijä, joka piti kojussa istujan mielen virkeänä niin, ettei hän edes tuntenut sitä vilun puistatusta, joka aina liittyy tuollaiseen liikkumattomaan pyyntiin.

Tämän tapaista oli riistanpyynti ja -hoito nelisenkymmentä vuotta sitten täällä Lounais-Hämeessä. Siinä oli paljon kelvollista nykyisessäkin katsannossa, joskin sellaistakin, jota ei enää pidetä sopivana. Sellaista oli ennen muuta teerien ja hanhien, sorsien ja peltokanojen joukkopyynti. Muu sen sijaan: riistan istutus ja ruokinta on kaiken tunnustuksena ansaitsevaa. Eikä ole pahaa sanottavana siitäkään, että tarkan valvonnan avulla koetettiin estää salapyynti. Mutta itse nuo riistanvalvojat eivät olleet erikoisen kiintyneitä tehtäväänsä. He valittivat työnsä raskautta ja huononlaista palkkaansa. Paikkakuntalaiset eivät myös aina suhtautuneet heidän työskentelyynsä täydellä ymmärtämyksellä, vaan olivat näkevinään siinä jotain urkintaan vivahtavaa. Tämän kaiken takia miehet vaihtuivatkin verraten usein. Harvinaista oli, että joku olisi ollut toimessa niinkin kauan kuin haastattelemani henkilö, joka palveli isäntäänsä kaikkiaan kahdeksan vuotta, tutustui Mannerheimiin ja moneen muuhun sen ajan mahtimieheen.

Väinö Korpijärvi

FL n:o 107 10. 9. 1957

Suurvaras Kustaa Kausee ja hänen loppunsa

Tammelan Heinämaankulmalla, lähellä mustavetistä Luolalammia, suurten korpien ja rämesoitten ympäröimänä on pienehkö kumpareinen aukeama. Täällä, viime vuoteen asti käytännöllisesti katsoen tiettömän taipaleen takana, on vielä nelisenkymmentä vuotta sitten sijainnut ihmisasunto korpeen raivattuine vähäisine peltoineen ja välttämättömine ulkorakennuksineen. Peruskivet ja 'muurinruntit' ovat vielä selvästi näky-

vissä ,onpa laakea rappukivikin paikoillaan ja kaivokin löytyy lepikon keskeltä. Merkkinä ihmisasutuksesta ovat myös tuomet ja muutamat marjapensaat. Synkän korven keskestä näkyviin tullessaan paikka tekee oudon viehättävän vaikutuksen.

Perin outo on tuo aukeama asuinpaikaksi, mutta omalaatuinen ja ihmisiä kaihtava on ollut sen asujakin. Hän oli nimittäin tunnettu voimamies, ammatiltaan suurvaras ja nimeltään Kustaa Kausee. Tarinoita hänen edesottamuksistaan kerrotaan paikkakunnalla yhä ja Sillanpään suuressa pirtissä eräänä syksyisenä sunnuntaiehtoona niitä muistiin merkitsimme.

Suurvaras Kausee oli uhkea uros, yli kolmen kyynärän pituinen, leveäharteinen ja jänteväraajainen. Suuresta koostaan huolimatta hän oli uskomattoman notkea ja nopea. Kuin leikiten hän oli potkaissut Saukoniemen suurpirtin lakeiseen, vaikka pirtti oli tavallista korkeampi. Savun patinoimassa pinnassa saappaan pohjakuvio oli säilynyt vuosikymmeniä nuoren polven ihmeteltävänä. Kausee olikin kerskaillut, ettei kannata lähteä varkaisiin, ellei pysty hehdon ruissäkki selässä hyppäämään metrisen aidan yli.

Kausee oli monitoiminen ja -taitoinen mies, mutta hänellä oli sellainen luonnevika, että himoitsi armottomasti toisen omaisuutta. Hyvin hän olisi tullut hiljaisen Karoliinansa kanssa toimeen rehellisellä työlläkin, tavattoman saattava ja uupumaton mies kun oli, mutta se ei häntä miellyttänyt. Lankkujakin hän sahasi vain, jos oli ensin varastanut tukit. Äijälän metsää hän näissä puuhissa lähinnä verotti, mutta kellistyi moni varteva kuusi myös läheisistä valtion metsistä. Karoliinansa hän lankkuja sahatessaan lienee komentanut altavetäjäksi.

Varkaisiin lähtiessään Kustaalle kelpasi mikä vain. Varmuudella tiedettiin hänen varastaneen myös hevosia, mutta käpälälautaan häntä ei saatu. Saloksen Heikiltäkin katosi eräänä talvisena yönä tallista 6-vuotias musta valakka, Heikin ylpeys ja arvokkain omaisuus. Edellisehtoona Kustaa oli käynyt ostamassa Heikiltä perunoita ja kun ne oli noudettu kuopasta hevosella, oli Kustaa pannut tarkoin merkille, missä valjaat olivat niin että löysi ne pimeässäkin. Urjalan Suonpäähän saakka Heikki oli voinut seurata mustansa jälkiä, mutta täällä ne sekaantuivat muihin jälkiin. Heikki ei kuitenkaan uskaltanut syyttää julkisesti Kustaata, koska ei ollut silminnäkijää, eikä hevosta sen koomin nähty. Kustaa olisi nimittäin 'loukatussa itsetunnossaan' saattanut käydä raiveleihin, eikä hänelle tavallinen mies pärjännyt. Sen hän oli osoittanut useammin kuin kerran ja siksi häntä kavahdettiin.

Toisinaan Kausee myös osti hevoskopukoita, jotka hän sitten lihotti ja myi edelleen. Joillakin pirunkonsteilla hän sai kopukat elpymään hämmästyttävän lyhyessä ajassa, joten tämä liikehomma oli hänelle hyvää tienistiä. Markkinoilla hän kävi tavallisesti Hämeenlinnassa ja sieltä palatessaan hänen massinsa oli aina pullollaan. Hevoskaupoista kaikki nuo kolikot eivät kuitenkaan olleet ansaittuja, paitsi välillisesti. Paikkakuntalaisilla oli näet mitä pätevimmät syyt uskoa, että Kausee oli myös vääränrahan tekijä. Erään kulmakunnan isännän pistäytyessä Kauseen pirttiin pimeänä syysehtoona oli Kustaa nimittäin juuri rahantekopuuhissa. Hänellä oli pitkät pihdit, joiden päässä oli valumuotit ja niistä hän juuri kopautti kolikkoa irti isännän tupaan pistäytyessä. Mutta ei ollut hyvä isännän mennä näistä havainnoistaan puhumaan. Teke-

miään kolikoita Kausee sitten käytti vaihtorahana markkinoilla, tietenkin pimeänä aikana, ja sai näin keploteltua itselleen oikeata rahaa.

Kauseella oli myös ilmiömäinen suunnistusvaisto. Pilkkopimeässäkin hän osasi kulkea synkkien korpien läpi milloin mihinkin suuntaan ja teki yhtenä yönä uskomattoman paljon taivalta. Ja juuri näissä avuissa Kauseen menestymisen salaisuus piilikin. Pimeässä korvessa kukaan ei pystynyt hänen jälkiään seuraamaan ja vaikea olisi ollut todistaa ,että hän yösydännä oli pistäytynyt jonkun aitassa monen penikulman päässä kotoaan ja pelehtinyt sitten taas aamulla muina miehinä pirtissään. Kun sitten vielä otetaan huomioon, että Kauseella paluumatkalla oli ollut raskas kantamus, niin ei ihme, jos paikkakuntalaiset uskoivat hänellä olevan 'pahan' apunaan. Varmaan Kauseen saavutuksia olisi ihailtukin, jos hän olisi ollut hiemankin herrasmiesvaras, toisin sanoen kähveltänyt vain varakkailta. Mutta Kustaa ei tehnyt eroa rikkaan eikä köyhän välillä, hän iski kyntensä kiinni vaikka suolivyötään kiristävän torpanmiehen siemenviljaan, kunhan se vain kävi päinsä ilman ilmeistä ilmitulon vaaraa.

Mutta kerran sitten Kauseekin tapasi kohtalonsa, sillä kompastus tapahtuu joskus yli-ihmisellekin. Myrskyisenä syysyönä Kausee oli lähtenyt verottamaan Suonpään Vehmaan vilja-aittaa. Enteet olivat pahat, sillä aitan kynnyksellä kyyhötti musta kissa. Hetken Kustaa lienee miettinyt, tokko jättää puuha siltä yöltä sikseen, mutta kun pitkä matka olisi tullut turhaan rämmityksi, potkaisi hän kissan pois ja keinotteli itsensä jyvälaarin vierelle. Mutta kissapa olikin ruvennut moukuen pyrkimään sisään ja herättänyt talonväen. Ja niinpä kun Kustaa tuli säkkeineen aitasta, oli pihalla seipäin varustettu miesjoukko. Kustaa ei kuitenkaan häkeltynyt vaan heitti säkin olalleen, loikkasi korkean aidan yli ja livisti lähintä metsänsyrjää kohti. Ja niin arvaamattoman nopea ja voimakas hän oli, että olisi todennäköisesti karistanut peräänsä rynnänneet Vehmaan miehet kintereiltään, ellei pimeä olisi tehnyt hänelle kepposta. Pellon keskitse oli nimittäin kaivettu suuri valtaoja ja siihen Kustaa säkkeineen pyllähti. Vieläkin hänellä olisi ollut pakenemisen mahdollisuudet, jos hän olisi jättänyt säkkinsä. Mutta niin lujasti Kustaa luotti itseensä, että uskoi säkkeineenkin selviytyvänsä. Mutta ojan syrjälle noustessaan hän sai seipäästä hirvittävän iskun kalloonsa. Eikä Kustaasta sen iskun saatuaan ollut enää tappelijaksi. Puoli pökerryksissä hän kyllä yritti vielä huitoa ja saikin annettua joitakin tyrmääviä iskuja, mutta niin siinä kuitenkin kävi, että Kustaa hakattiin hirvittäväksi.

Rujona ja rampana Kustaa tuolta retkeltään palasi eikä sen koomin enää toipunut. Hänen päähänsä seipäällä isketty kammottava aukko ei koskaan umpeutunut ja nähtävästi juuri tämä vamma hänet ennen pitkää nummeen johdatti.

Armoton mies oli Kustaa Kausee ja armoton oli myös hänen loppunsa.

kattiin hirvittävästi.

FL n:o 112 21. 9. 1957.

Vanhaa Forssaa uuden 'varjosta' etsimässä

Forssa-kerho suorittanut kauppalan vanhimpien rakennusten inventoinnin

Niin nopeaa vauhtia ja perusteellisesti kuin kauppalamme on kasvojaan pessytkin, on 'Vanhasta Forssasta' sentään vielä jotakin jälellä, jopa aivan keskustassakin. Tosin se kätkeytyy uusien ja upeiden rakennusten varjoon, lymyilee kuin raihnaisuuttaan häveten, mutta kun sitä varta vasten lähtee etsimään, jälkiä siitä kuitenkin vielä löytyy. Ja entisajan elämänmuoto ja asumistaso on noiden 'vanhusten' vaiheilla vielä selvästi tajuttavissa, joskaan se ei enää tulvahtamalla tule vastaan, kuten vielä pari vuosikymmentä sitten.

Tällaisia havaintoja tekivät Forssa-kerhon sihteeri Esko Viljanen ja valokuvaaja Raimo Lindfors suorittaessaan Forssa-kerhon toimeksiannosta kauppalamme vanhojen rakennusten inventointia. Työn suorittajaksi pyydettiin alunperin Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen toiminnanjohtajaa maist. Unto Saloa, joka eräin varauksin lupasikin ottaa tehtävän vastaan. Hän sai kuitenkin kutsun vaativampiin tehtäviin ja niin työ jouduttiin tekemään 'amatöörivoimin', jotta se ei olisi jäänyt kokonaan tekemättä. Sitä paitsi tehtävällä oli kiire, sillä uusi työntää armotta vanhaa syrjään. Nyt esim. inventoitiin ainakin kolme sellaista rakennusta, joita ei enää ensi kesänä ole, ja eräitä toisia rakennuksia saatettiin parhaillaan uuteen asuun.

Työ rajoitettiin koskemaan vain kaikkein vanhimpia ja 'uhanalaisimpia' sekä vielä mahdollisimman alkuperäisessä asussaan olevia asumuksia. Kaikkiaan valokuvattiin 21 rakennusta, joista otettiin yhteensä kuutisenkymmentä suurikokoista kuvaa. Mielenkiintoisimmista rakennuksista laadittiin lisäksi pohjapiirustus. Samalla niistä laadittiin siksi tarkat selvitykset, että esim. pienoismallien tekeminen on niiden ja kuvien perusteella mahdollista. Kaikkien talojen rakentajista ei enää saatu selvää ja monen kohdalta tiedot ovat epävarmoja, vain muistitietoon ja olettamuksiin perustuvia, mutta tärkeintä lieneekin, että jälkipolville jää kuva siitä, minkälaisia yhdyskuntamme pieneläjäin asumukset ovat ennen olleet ja minkälaisia muodonvaihdoksia ne ovat läpikäyneet. Kun Forssa-kerhon toimesta on lisäksi värivalokuvattu uutta Forssaa ja mm. kauppalamme kauneimmat pihat, on kerholla nyt arkistossaan materiaalia, josta myöhemminkin käy selville, minkälainen Forssa on ollut myös vuonna 1957. Ehkäpä esim. prof. Esko Aaltonen voi käyttää tätä aineistoa hyväkseen, kun hän — toivottavasti — ryhtyy kirjoittamaan jatkoa Forssa-eepokseensa 'Entisajan Forssaa ja sen väkeä'.

Useimpien nyt inventoitujen rakennusten 'venymisestä' voidaan havainnollisesti seurata niiden rakentajien ja omistajien elintason nousua ja perheiden kasvua. Ensin on ollut vain pieni yksihuoneinen tönö laudasta rakennettuine hatarine porstuoineen. Ja monessa tapauksessa tuo tönökin on raken-

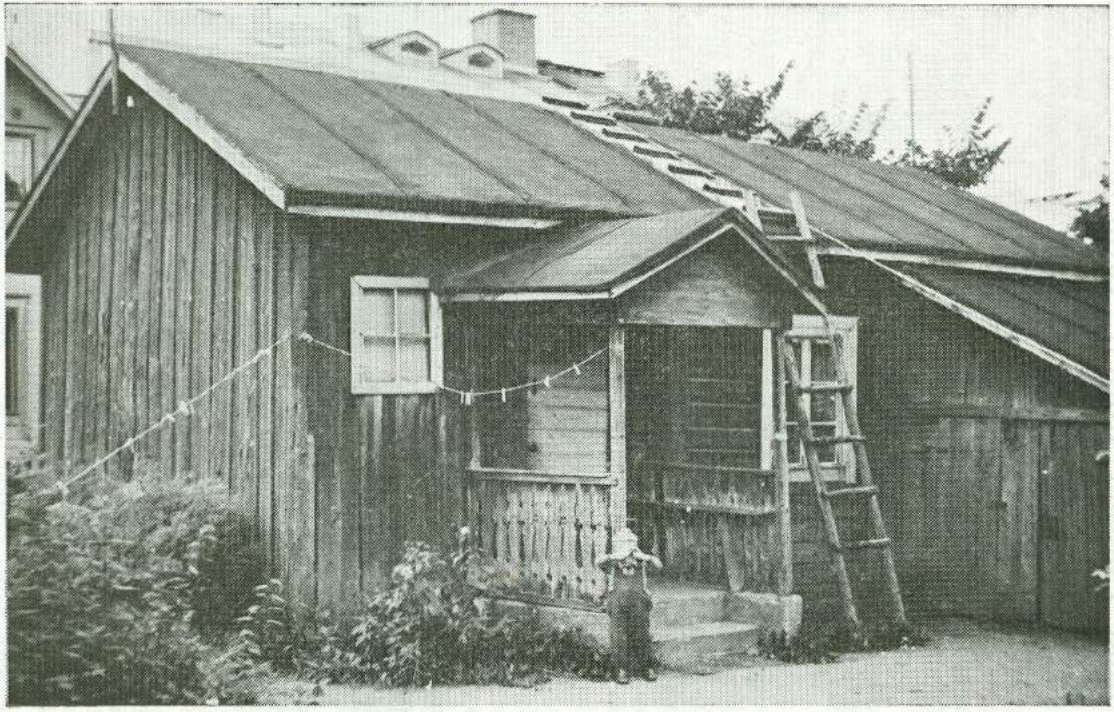

Tehtaal. Vihtori Levanderin rakentama mökki Sepänhaassa.

nettu vanhoista hirsistä. Seuraavana vaiheena on ollut kamarin rakentaminen ja sitten rakennusta on jatkettu myös vuokralaisten pitämiseksi. Jatkoja on tehty milloin mihinkin suuntaan, kunnes taloista on tullut mitä sokkeloisimpia kasarmeja. Mielenkiintoisimpina esimerkkeinä tällaisista 'rakennuskomplekseista' voidaan mainita ent. maalari Virtasen talo (Haitari) Eteläisellä puistokadulla sekä ent. Frimanin talo Mikonkadun ja Oikokadun kulmauksessa. Mm. tämä talo tulee kadun levittämisen johdosta hajotettavaksi aivan lähitulevaisuudessa.

Aivan kauppalan keskustassa, Sepänhaassa Sepänkujan varrella on vielä pari rakennusta, joiden perusteella saa käsityksen, minkälainen tämä 'haka' viime vuosisadalla on ollut. Toinen niistä on tehtaal. Juho Levanderin rakentama ja toinen, samalle tontille, hänen poikansa Vihtorin. Kolmas, ent. Enqvistin talo, jonka — rva Enqvistin tietämän mukaan — on rakennuttanut Forssan suuri hengellinen herättäjä Fabian Churman, on niinikään vielä miltei alkuperäisessä asussaan. Juho Levanderin taloa on ensin jatkettu, mutta sitten tämä jatko on taas purettu pois, mutta Vihtori Levanderin talo koristeellisine avokuisteineen on vielä kutakuinkin alkuperäisessä asussaan.

Forssan vanhin asuinrakennus on epäilemättä mv. Anttoo Flinkin talo Linikkalan nummella. Se on entinen sotilastorppa ja Anttoo Flink kertoi, että sen on hänen vanhempiensa kertoman mukaan rakentanut hänen isoisänsä isoisän isä ruotumies Flink. Rakennuksen hirret on muistitiedon mukaan tuotu Kuuston Pirttilästä, mutta kun tätäkin taloa on myöhemmin jatkettu, saattaa olla, että vain uudemman, suuren pirttiosan hirret ovat olleet vanhoja. Vanhempi osa on käsittänyt pienen tuvan ja kamarin, joten se on ollut tyypillinen ruotumiehen eläkeasunto. Näiden huoneiden tulisijatkin ovat siksi vanhantuntuisia, että ne saattavat olla vaikkapa alkuperäisiä. Valitettavasti pirtin mahtava panko oli pari vuotta sitten hävitetty. Erittäin vanhakantainen on myös Pentin talo Talsoilassa, joka on siirretty nykyiselle paikalleen nykyisen lastenkodin tienoilta viime vuosisadalla. Pirtti ja kamari on rakennettu myöhemmin, mutta tupaosa, siis ent. Pentin puoliperintötalon peruja, on melko varmasti peräisin jo 1700-luvulta. Ja varmaan on perin vanha myös se rakennus, tai paremminkin rakennuksen osa, mikä vielä on jäljellä entisestä Mattilan umpipihatalosta Raikonmäessä.

Eniten vanhoja asuinrakennuksia on Kalliomäessä ja ne kuvastelevat vastaavanlaista kehitystä kuin edelläselostetut Virtasen ja Frimanin talot. Ehkä vanhin täällä on ent. 'kraatali' Snelmannin talo. Joka tapauksessa se edustaa nykyisin Forssan alkeellisinta asumustasoa, mutta on parhaillaan muodonvaihdoksen alaisena.

Kortistoimatta jäivät tällä kertaa esim. kaikki säätyläis- ja herrasväen rakennukset, joita niitäkin on vielä monta jopa Wahrenin aikuista, mutta mahdollisesti inventointia voidaan tuonnempana jatkaa. Kiireellisin työ on kuitenkin nyt tehty ja siitä voidaan Forssa-kerholle antaa täysi tunnustus. Työ ei varmaankaan ole kansatieteellisessä mielessä täysipainoista ja kuten sanottu, rakennusten vaiheita koskevat tiedot ovat pääasiassa muistitietoja, mutta kuvat kuitenkin kertovat totta. Forssa-kerho ottaa kiitollisena vastaan Forssan vanhoja rakennuksia ja niiden rakentajia koskevia yksityiskohtaisia tietoja.

E. V.

Forssan Lehti 3. 10. 1957.

Kauppapuodissa

— Kuvaus viime vuosisadan loppukymmeneltä —

Se on aina ollut seutukunnan keskeisin paikka tuo kauppapuoti, kyläyhteisön tiedotuskeskus ja sen elämän luotettava kuvastin. Ei ollut ennen puhelimia eikä muita näitä nykyajan tiedotusvälineitä — postikin tuli, jos oli tullakseen ja sanomalehdet levisivät verrattain suppeaan piiriin ehtien perille tavallisesti paljon myöhästyneinä. Miten olisikaan kaukaisten seutujen asukas pysynyt aikansa tasalla, jos ei olisi ollut sitä tietotoimistoa, joka osittain korvasi näitä puuttuvia tiedotusvälineitä. Sillä kylän kauppapuodissa kuuli paljon sellaista, mikä piti sinut ajan tuntumassa. Suuren maailman tapahtumista ei yleensä paljon puhuttu, kun niistä ei paljon tiedettykään. No — tiedettiinhän toki, että Turkki ja Kreikka tapella nahistelivat, että Venäjän keisari — se Nikolai-vainaa — oli kruunattu, että Bobrikoff oli Suomen kenraalikuvernöörinä jne. Mutta nuo virallisluonteiset asiat olivat sittenkin vähän epätarkkoja, usein mielikuvituksen höystämiä, sillä vaikka niitten alkulähde olikin joku paikkakunnalle eksynyt sanomalehti, tuli noihin alkuaan luotettaviin tietoihin matkan varrella yhtä ja toista sellaista, joka ei enää ollut täysin alkuperäiseen verrattavaa. Mutta ne oman paikkakunnan tiedot — ne olivat kokonaan toista luokkaa. Ainahan nyt niihinkin tuli yhtä ja toista kalajutun tapaista, mutta siitä huolimatta pysyi sittenkin ajan tasalla kaikissa oman seutukunnan asioissa, kun vain kuunteli tarkkaan, mitä ukot kauppapuodissa keskenään haastelivat — eivätkä yksin ukot, vaan myös arvon naisväki, jonka alaan kuuluivat lähinnä avioliittomarkkinoitten selostukset.

Noita entisiä kyläkauppiaita oli tavallaan kahdenlaisia. Toiset kuuluivat usein pitäjän herrassäätyyn, olivat enemmän kuin hyvänpäivän tuttuja papin ja valleksmannin kanssa ja saivat kunnian päästä yhteisiin kekkereihinkin. Tuollainen kylän herraskauppias erottautui pukeutumisessaan, yksinpä kävelytyylissäkin muista paikkakunnan asukkaista. Kellonvitjat kiilsivät pyöreähköllä keskikummulla ja niitten päässä, siellä kirjavien kukkaniekkaliivien vasemmanpuoleisessa taskussa moljotti umpikuorinen kultakello, joka joustavalla kädenliikkeellä silloin tällöin vetäistiin esiin samettiliivien pimennosta näyttämään silloisen hidastahtisen ajan kulumista. Ja tällöin aina tuo kultainen kuori helähtäen aukeni ja häikäisi loistollaan vieressä seisovan metsäkulman miehen. Ja eikös vain tuon herraskauppiaan äänessäkin ollut jotain hienouteen vivahtavaa, kun se tuolla kylän kujalla liikkuessaan sanoi hyvät päivänsä — ja silloin sen keppikin niin somasti hetkahti ja piirsi kuvioita ilmaan. Hänet nähtiin myös — tuo kylän äveriäs kauppias — usein pitäjän yhteisissä kokouksissa pujopartoineen ja kovissa tärkkikauluksissaan lausumassa painavat sanansa kansakoulun perustamisesta tai muusta tärkeästä yhteisestä kysymyksestä.

Entäs sitten tuollaisen kauppiaan puoti, tuo kylän keskeisimpiin rakennuksiin kuuluva? — Suuret olivat ikkunat ovipielissä ja niissä tavaranäytteitä monenlaisia. Korkeat hyllyt piirittivät kauppahuonetta kolmelta taholta, oviseinä vain oli vapaa, joskin sielläkin roikkui

tavaraa jos jonkinlaista viikatten teristä aina lehmän kytkimiin saakka. Lupsakas 'puukhollari' korviin ulottuvissa kiiltokauluksissa palveli ostavaa yleisöä, ja pitkän tiskin taustalla näit avoimesta ovesta itse kauppiaan, joka tärkeän näköisenä pitkäkoipisella tuolilla istuen selaili suurta kirjaa kuin kunkin velkasyntejä puntaroiden. Ovinurkkaan oli kiinnitetty kummanlainen varoitustaulu, jota yksi ja toinen yritteli tankata. Näin oli siihen kirjoitettu: 'Älä sylje lattialle — spotta ej på golvet!' Sen se vaikutti tuo taulu, että joku yrittelikin olla ihmisiksi, ei näet sylkenyt — kuten tapa oli — keskilattialle, vaan roiskautti annoksensa salaa sillitynnöreitten väliin.

Mutta jättäkäämme tämä herraskainen kauppahuone konstikkaine vaakoineen ja spottatauluineen ja siirtykäämme siihen kotoiseen puotiin, jonka omistajana oli joku oman paikkakunnan mies, joka ei tarvinnut kirjoja eikä kansia eikä korkeakoipisia konttorituoleja! Kuinkapa hän, tuo takkukarvainen kyläsaksa, erottautuisikaan muusta ympäristöstään! Sama on pukumuoti, samat pikisaumasaappaat ja sama lakkireuhka kuin muillakin paikkakunnan miehillä. Yhtä pitkä on myös viikkoinen parransänki, yhtä pitkä tupakkasyljen kaari. Mutta tästä huolimatta käy kauppa, raha pesiytyy piirongin laatikkoon ja sen setelipinkan viereen läjäytyy 'reveesejä', noita paljon puhuvia velkakirjoja, joita kylän isäntämiehet ovat jättäneet lainaamiensa rahasummien vahvikkeiksi.

Paljon vaatimattomampi on tämä tavaratalo kuin tuo äskeinen. Onhan tosin senkin ulkoseinällä kiinnityspuomi hevosia varten, jonkinmoiset rappusetkin ja kalterilla varustettu ikkuna, mutta sitä maalatun seinän viehätystä, korkeitten rappusien komeutta ja rakennuksen ylvästä tyyliä kuin äskeisellä, ei ole tällä. Vaatimattomana se seisoo tien risteyksessä kuin ujostellen vähäpätöisyyttään. Mutta erottuuhan se sentään kylän muista rakennuksista. On näet oven yläpuolella suurin fraktuurakirjaimin tekstattu sana 'Kauppapuoti' ja sen sivulla olevassa kolkontuntuisessa kalteriakkunassa nähtävänä monenmoista tavaraa: keskellä kaksi kookasta sokeritoppaa ja niiden vieressä kolme punavartista letkapiippua sekä Rettigin proberiaaripaketti. Sivulla on pari kääröä koreakukkaista kretonkia, kahvikupit ja muutama juomalasi.

Aukaisemme oven. Yläpuolella helähtää pieni tiuku. Kun ovi suljetaan, helähtää se taas, mutta äskeistä hiljemmin kuin varoen, ettei enempää häiritsisi sitä kylän rahvasta, joka jo näin aamupuhteella on ehtinyt puolittaa pitkän tiskin ovenpuoleisen osan. On tultu peräti outoon ympäristöön. Tuo sillin ja paloöljyn sekä kotoisten ja kaukaa tuotujen tavaroitten yhteistuoksu, joka jo tuolla ulkona oli selvästi erottautunut, on on täällä sisällä varsin voimakas. Vaikka oletkin kymmeniä kertoja aikaisemmin katsellut ympärilläsi olevaa tavaravarastoa, jälleen silmäsi siirtyvät sitä tarkkailemaan. Jo yksin katossa riippuu esinettä jos jonkinlaista. On siellä pehmoista huopatossua, tallilyhtyjä puisine kehyksineen, kahvipaahtimia ja rihkamaa kaiken karvaista aina lehmänkelloista kuparikulkusiin. Lattialla näet kyläsepän takomia hevosenkenkiä, luokkia ja länkiä, suolasäkkejä ja sillitynnöreitä, köysivihkuroita ym. välttämättömiä taloustarvikkeita. Tässä on nyt sitä näkyvää tavaraa, mutta kaiken lisäksi on vielä tuon korkean hyllyn salaperäisissä laatikoissa paljon näkymätöntä pikkuesinettä, joiden olemassaolosta vain itse kauppias on tietoinen.

Tähän saakka olet kuin silmiäsi lepuuttaen katsellut tuota tavarain paljoutta, nyt voit jo silmäillä tiskin ympärillä olevaa seurakuntaa. On siinä Mandaa ja Mattia, Kallea ja Männikön Vendlaa. Yksi istuu tiskillä, toinen tiskin vieressä ja itsellesi saat hyvän paikan köysivihkuran nokalla. Kenelläkään ei ole kiirettä, sillä aikaa riittää ja kartusitupakkaa. Puhua jäärätään vain hitaassa hämäläisessä vauhdissa yleisistä asioista, vastikään sataneesta ensi lumesta ja sen pysyväisyydestä, perunaja naurissadosta, Forssan torihinnoista ja paljosta muusta. Manda ja Vendla sen sijaan pohtivat paikkakunnan avioliittomarkkinoita. Silloin helähtää ovikello ja Leppäahon pappa astuu kauppaan. Kiire näyttää ukolla olevan, koska toimittaa kohta asiansa tiskin luona: »Onko teillä kelloja?» kysyy. »Mitä helkkarin kelloja?» ihmettelee kauppias. »No, vaikkei muita niin lehmänkelloja, sillä Helsingissä ei saa ajaa, jollei ole kelloa talvisissa ajopeleissä.» Kauppias koukasee haarapäisellä kepillä katossa roikkuvan kulkusnipun, irrottaa siitä yhden ja helisyttää. »Tässä sulle komea kulkunen, ettei tarvitse kalkutella lehmänkelloa!» — Tuo kellon heläys olikin kuin merkki ja kehotus kauppojen tekoon. Sen johdosta läsnä oleva ostajapiiri herääkin valitsemaan tavaraa itselleen. Miehet läjäävät ostoksensa nahkareppuun, naisväki pärekoppaan, jossa äsken kananmunat olivat olleet visusti pakattuina.

Tuo entinen kyläkauppa olikin usein eräänlaista vaihtokauppaa, joka ei vielä nykyisinkään ole suinkaan tuntematonta. Kotivoi ja munat ovat vieläkin osittain vaihtovälineinä, joskin ennen, jolloin rahaa liikkui kovin vähän, ne näyttelivät vieläkin tärkeämpää osaa kaupanteossa. Usein korvautuivat myös arkiset työpalkat tätä tietä. Oli näet tapana — etenkin Varsinais-Suomessa — kutoa kotitöinä ns. ämmätterihmaa. Kauppias antoi tähän raaka-aineet ja tuotteen valmistuttua laskettiin siitä määrätty kudontapalkkio kyynärämitan mukaan. Tuon palkkion asianomainen kutoja sitten vaihtoi tavaraan ja sai jälleen uusia lankoja työn jatkamiseen. Kun kauppiaalle oli kerääntynyt tarpeeksi suuri varasto tuota moniväristä nauhaa, hän lähetti jonkun, tavallisesti mieshenkilön, 'rihmareissuun', so. myymään tuota kotiteollisuuden tuotetta etupäässä saaristopitäjiin.

Joulun alla oli kauppiaan vaikeana tehtävänä arvostella, minkä verran kukin ruokakunta oli asioinut hänen puodissaan. Sen mukaan näet määräytyivät joululahjat, jotka aina annettiin puotitavaran muodossa, milloin lampun, milloin kattilan jne. Joulun aluspäivinä oli kaikilla tulinen kiire, sillä jokaisen asiakkaan oli riennettävä ajoissa kauppaan jouluostoksilleen. Silloinhan tiesi saavansa tuon toivotun lahjan, jonka arvoa sitten verrattiin muitten saamiin. Jos tuo lahjaesine ei ollut tarpeeksi arvokas, saattoi se johtaa peräti liikesuhteitten katkeamiseen. Nykyisin ei tällaista lahjan jakoa enää ole, koska varsinkin osuuskaupat ovat ottaneet käyttöön tuon tunnetun ostoslippusysteemin. Useat yksityiskaupat taas antavat asiakkailleen kokovuotisen joululahjan tilaamalla heille jonkin talouselämän piiriin kuuluvan julkaisun.

Väinö Korpijärvi

Forssan Lehti 9. 10. 1957.

Tammelalaisesta torpanpojasta tehtailijaksi

Viime vuosisadan loppupuolella oli Tammelan Teuron kylässä Rantti(la)n talon maalla Savikko niminen torppa. Tammelan kirkolta tultaessa se sijaitsi kilometrin verran ennen kyläpäätä, maantien vasemmalla puolella. Torppari oli sukunimeltään Mickelsson, hänen emäntänsä Sjöman.

Pariskunnalla oli 9 lasta. Toiseksi nuorin seitsemästä veljeksestä oli Kustaa Albert. Hän syntyi Savikon torpassa 10. 10. 1887. Jo seitsenvuotiaasta poika kulki isänsä kanssa ajamassa lankkuja Lamalan sahalta Matkun asemalle. Aamusta varhain lähdettiin Teurolta kahdella hevosella Lamalaan, jossa tehtiin lankkuaisaisiin kärryihin sopivat kuormat. Usein kerääntyi parikymmentäkin rahtikuormaa yhteen jonoon. Kustaa-poika sai ajaa körötellä omaa kuormaansa turvallisesti isän perässä, ja kun rattaiden hännillä oli ruohopussi, sopi pikku pojan aina välillä torkahtaakin. Eväspussi oli mukana, samoin sirppi, jolla hevoselle niitettiin tienvieriltä ruohoa. Peräjoen vaiheille jäätiin yöksi ja hevoset vietiin metsäsaarekkeeseen. Matkaa jatkettiin varhain aamulla noin klo 3—4 aikaan. Kun lankut oli Matkun asemalla purettu, otettiin paluurahdiksi Forssan tehtaille vietäviä tavaroita. Välistä poikettiin tervehtimään Kukkopillin Joosea, jonka tuttava isä-Savikko oli. Mutta Forssan kehruutehtaan vaakahuoneelle oli kiirehdittävä siksi ajoissa, että tavarat voitiin sinä päivänä vielä punnita. Kotiin Tammelaan päästiin yöksi. Toisinaan lähdettiin heti seuraavana aamuna uudelle matkalle, mutta usein pidettiin yksi välipäivä. — Näin ansaittiin yhdestä edestakaisesta matkasta 5 mk hevosta kohti. Muulla tavalla torpparit eivät juuri rahaa kokoon saaneetkaan.

Tehtailija Kustaa Albert Nummela.

Kolmena suvena Kustaa-poika kulki Teurolta käsin rahdinajossa. Yhden vuoden hän ennätti käydä Teuron juuri avattua kansakoulua, ennen kuin koko torppariperheen elämässä tapahtui muutos. Talo toimitti 1897 Savikoille häädön torpasta, ja isän oli haettava uusi vuokrapaikka. Päädyttiin Lunkaan kylään. Isä sai luvan rakentaa torpan Mattilan maalle, Okslahteen menevän tien varteen. Mattilasta tuotiin vanha härkätalli piehtoksi, ja varttuneiden poikien avulla rakennettiin asuinhuoneet ja riihi. Uusi torppa sai nimekseen Nummela — maaperä olikin nummea.

Ahkeralla työllä päästiin hyvään elämisen alkuun. Torpalla oli jo 4 lehmää ja 2 hevosta. Lunkaasta käsin Kustaa-poika ajoi vielä yhden suven isän kanssa lankkuja Matkun asemalle. Mutta taas tuli perheen elämään käänne, nyt entistä kohtalokkaampi. Isä kuoli jo 1898, ja kun äiti otti torppaan

isäpuolen, lähtivät vanhemmat pojat maailmalle. Kotiin jäivät lapsista Kustaan lisäksi vain pikku veli ja sisar. Isäpuoli oli häijy lapsille, ja kerran kun hän oli taksvärkissä, Kustaakin karkasi. Hän juoksi Hykkilän Erkkilään, jonka nuoren isännän Selmin hän tunsi. Tämä tapahtui syyskesällä 1899. Poika jäi Erkkilään pikku rengiksi ja kävi sieltä käsin rippikoulunkin. Täytettyään 15 vuotta (1902) hän siirtyi naapuritaloon, Sipilään, jossa palveli vuoden. Sen jälkeen nuorukainen lähti tutustumaan avarampaankin maailmaan, ensin varovasti. Talvikauden hän oli kaatamassa tukkeja Portaan metsissä vanhemman veljensä Kallen kanssa, mutta palasi sitten suveksi Lunkaaseen veljensä Eevertti Savikon luo. Kalle oli lähtenyt Karkkilaan uittotöihin, ja kun hän otti urakalla kuljettaakseen tukkilauttoja Hiidensalmen kautta, hän kirjoitti Kustaan avukseen. Tuo Lohjan uittosuvi tuotti pojan mielestä hyvät ansiot. Lohjalta palattuaan hän oli ensin Forssan sahalla kuormien vastaanottajana ja seuraavana talvena hän jo pomona ajatti Kaukijärven Anttilan metsää. Kustaa oli silloin 18-vuotias.

Metsä- ja uittotyöt saivat kuitenkin loppua Kustaan osalta, kun hän nyt joutui veljiensä muodostamaan urakkasakkiin. Veljekset rakensivat taloja ensin kotipuolessa, Tammelassa ja Forssassa, sitten Helsingissäkin. Kustaalle uskottiin kirjanpito. V. 1910 hän meni naimisiin Myllykylän sepän tyttären Hilma Emilia Laakson kanssa, ja nuori pari muutti Helsinkiin, jossa veljeksillä silloin oli rakennustöitä. Kun sodan uhkaavat pilvet alkoivat kesällä 1914 nousta taivaalle, Kustaa Nummela muutti perheineen takaisin Tammelaan ja osti Pihtikoskelta Talvitienhaaran mökin. Täällä he asuivat v:een 1921 asti. Nummelan veljesten näinä vuosina suorittamista rakennusurakoista mainittakoon vain Kalsun kartanon rakennukset, monet työt Mustialassa, Portaan kansakoulun lisärakennus, Forssan kirjakaupan talo ja monet Jokioisten siirappitehtaan rakennukset. Yhtenäkin vuonna Nummelan miehet urakoivat siirappitehtaalle 3 rakennusta. Tehtaan vinnillä he talvisaikaan valmistivat ovi- ja ikkunapuut, ja kun sitten keväällä alkoi hakkaus, oli työssä 40 miestä. Muita rakennusurakoita veljeksillä (loppuaikoina oli mukana enää 3 veljeä) oli Lohjalla, Inkoossa, Perniössä ym.

Sattuma johdatti Kustaa Nummelan sitten uudelle alalle. Turkulainen metsänhoitaja Paul Dammert oli tiedustellut metsätyönjohtaja Zettermanilta miehiä, jotka rakentaisivat hänelle Lamalaan sirkelin koivutukkien sahaamista varten. Zetterman suositteli Nummelan veljeksiä, jotka sitten sahan pystyttivätkin ja ryhtyivät myös sahureiksi, kun taas Kustaasta tuli koivujen ostaja ja niinikään hän järjesti lautojen ajon Forssan asemalle. Kun Dammert sitten osti Rymättylästä Röödilän sahan, meni Kustaa Nummela panemaan sen kuntoon ja jäi lähes neljäksi vuodeksi (1921—5) sahan hoitajaksi.

Taas tuli Kustaa Nummelan elämään käänne. Häntä rupesi kiinnostamaan autoala. Näihin aikoihin oli meilläkin alettu rakentaa linja-autojen koreja. Syksyllä 1925 Kustaa Nummela muutti Turkuun ja meni puusepäksi Wulffin ajokalu- ja konetehtaaseen, jossa valmistettiin jo autonkorejakin. Neljän vuoden perästä häntä pyydettiin työmiesten perustaman Turun Autokoritehdas Oy:n johtajaksi. Tässä raskaassa toimessa Kustaa Nummela oli v:n 1937 alkuun. Tällöin tehtailija Wulff kauppasi hänelle hyvin edullisin ehdoin Itäinenkatu 21:ssa sijaitsevan tehtaansa koneistoa

ja muuta välineistöä. Nummela teki kaupan ja jatkoi Wulffin tehtaan toimintaa, mutta suuntasi tuotannon melkein yksinomaan autokoreihin. Kärrynpyöräkoneet joutivat myytäväksi ja jäljellä olevat vaunumaakarin työvälineet Turun käsityöläismuseoon. Tehtaassa oli tällöin nelisenkymmentä työmiestä. Omat pojat olivat jo apuna.

V. 1939 Nummela osti Kaarinan Rantakulmalta, Ison-Rauvalan talosta Pispanristiltä tilavan tehdas- ja asuntotontin. Tänne hän rohkeasti ryhtyi suunnittelemaan uutta tehdasrakennusta. Hän jo teetti tarvittavat tiilet, ovet ja ikkunat, kun sota syttyi. Sotavuosina alueen rakennustyöt rajoittuivat vain pariin makasiiniin. Itse tehtaan rakentamiseen saatiin lupa vasta 1948, ja pari vuotta myöhemmin saatettiin autokoritehdas siirtää Turusta Pispanristille. Tätä ennen (1945) yritys oli muutettu perheyhtiöksi (K. Nummela Oy, Autokoritehdas). Nyt 70 vuotta täyttänyt Kustaa Albert Nummela on edelleen perheosakeyhtiön johtokunnan puheenjohtajana, hänen poikansa teknikko Erkki Nummela toimitusjohtajana, hänen poikansa teknikko Vilho Nummela teknillisenä johtajana ja kolmas pojista teknikko Veikko Nummela työnjohtajana. Tehdas on viime vuosina antanut työtä keskimäärin sadalle hengelle. Tehtaassa valmistetaan nykyisin linja-, paketti- ja kuorma-autojen koreja, erikoisautoja, hydraulisia konetikkaita, kaapelinkuljetusvaunuja yms.

Kustaa Nummelassa on säilynyt aito hämäläisen rauhallinen, välitön ja rehevä olemus. Hän tarkastelee maailman menoa leppoisin aatoksin ja aimo annos huumoria hänen luonteessaan on. Syntymäseutuaan Tammelaa hän ei suinkaan ole unohtanut ja Turussa hän on lounaishämäläisten kerhon innokkaimpia jäseniä. Hän on hyvä kertoja ja hänellä on loppumaton varasto kuvauksia elämänsä rikkaista kokemuksista.

Syntymäseutu lähettää parhaat onnittelut 70-vuotiaalle.

Forssan Lehti 10. 10. 1957 —

Esko Aaltonen.

Tohtori Granfeltista ja Pyhäjärven huvilaelämästä

Yösijan papan muistelmia vuosisadan lopulta

Vanhaisäntä Vihtori Gylden on yksi niistä harvoista, jotka vielä muistavat Tammelan ehkä tarmokkaimman ja tunnetuimman kirkkoherran tri A. Granfeltin, miehen, joka kitki laajasta seurakunnastaan lukutaidottomuuden. Vihtori Gylden oli kolme vuotta Granfeltin kuskina ja renkinä ja joutui näin ollen hänen kanssaan usein kosketukseen sekä läheltä seuraamaan pappilan elämää. Kun muistitieto Granfeltista on nopeasti katoamassa, olemme jälleen käyneet Yosijan pappaa haastattelemassa.

Vihtori Gyldenillä on ederleen vanhan kaartilaisen komea ryhti, vaikka hän pian täyttää jo 83 vuotta. Tosin täyteen kolmikyynäräiseen mittaan ojentuminen käy jo hitaanpuoleisesti eikä askel enää ole varma, mutta muisti miehellä on mainio. Ikään kuin jutun alkuun päästäksemme etsii Gyldenin tytär, Yösijan nykyinen emäntä, nähtäväksemme Granfeltin Gyldenille kirjoittaman 'ulssevelin' ja jäämme ihmettelemään sen erinomaista kielellistä asua. Tuo työtodistus on kirjoitettu jo 1897, mutta se pätisi vielä tänä päivänä. Ja erinomaisen lausunnon on Granfelt rengistään antanut.

— Pappilalla oli neljä torppaa, nimittäin Perälä, Vuori, Iso- ja Vähä-Yösija, joista viimeksimainittua asui minun isäni, aloitti Gylden asioita hetken aikaa muistojensa kätkössä järjesteltyään. — Perälä oli niistä vähäisin ja sen maat yhdistettiinkin sitten myöhemmin muiden torppien ja pappilan maihin. Verot olivat varsin ankarat, sillä esim. kotitorpastani piti tehdä taksvärkkiä kolme päivää viikossa joko jalkamiehenä tai juhdan kanssa, miten milloinkin määrättiin. Lisäksi oli tehtävä apupäiviä, mm. 30 naisen päivää, 2 elopäivää ja 10 reisupäivää hevosella. Viimeksimainitut muuttuivat tavallisiksi taksvärkkipäiviksi Turun—Toijalan rautatien valmistuttua. Torpparien oli vuoron perään värvättävä pappilaan myös ammattitaitoinen pyykkäri ja lahtari sekä humalien poimija, mutta nämä saivat talosta ruoan ja 40 penniä rahapalkkaa päivältä. Niinikään veroon kuului kolme kappaa puolukoita.

Granfelt ei yleensä puuttunut torppien asioihin, kunhan vain veropäivät tulivat tehdyiksi. Hän ei torpissa juuri vierailut, joskus kuitenkin ohikulkiessaan pikimmiltään poikkesi. Elvätkä torpparit juuri käyneet pappilassa paitsi töissä ja asioilla. Poikkeuksia sentään joskus oli. Niinpä kaikki torpparit kutsuttiin Granfeltin nuorimman tyttären Editin häihin, mutta kerron siitä tuonnempana.

Rengeikseen Granfelt otti vain 'priima' miehiä, riuskoja ja pystyviä. Mutta palkka oli sitten kanssa parempi kuin taloissa. Niinpä minäkin sain viimeisenä vuotena 200 markkaa rahaa, 2 naulaa sukkavilloja ja kaksi paria uusia saappaita sekä koivet. Talonpojat maksoivat paljon pienemmän rahapalkan, toiset vain puolet siitä kuin pappila, mutta parsellit olivat paremmat.

Granfeltin renkinä oli hyvä olla, paitsi ei kuskina ja etumiehenä, sillä heiltä Granfelt vaati paljon ja heihin pahantuulensa purki. Hän oli muuten leikinymmärtävä mies ja tykkäsi nasevista vastauksista. Hän luki mm. pilalehti Matti Meikäläistä, vaikka siinä usein irvittiin nimenomaan pappeja. Tavallisille rengeille Granfelt oli hyvä mies, paitsi jos tapasi heidät juovuksissa tai tuli kanteluja yöjalassa käynneistä. Silloin hän saattoi suuttua silmittömästi ja kävi tällöin jopa raiveleista kiinni. Granfelt oli kookas mies ja oli varmaan nuorempana ollut myös varsin vahva. Vielä yhdeksännellä kymmenellä ollessaan hän sokeudestaan huolimatta oli ihmeteltävän rivakka. Granfelt teroitti alaisilleen lakkaamatta säästäväisyyden merkitystä ja tästä syystä hän ei maksanut nuorille miehille kesken vuoden palkkaa, paitsi jos asianomaisella oli esittää rahantarpeeseensa pätevä syy. Perheellisille muonamiehille hän sen sijaan maksoi milloin nämä sitä halusivat. Rengeillä tuli olla hyvät pyhävaatteet, mutta niitä ei saanut turhaan kuluttaa.

Eikä Granfelt 'riskannut' juoppoudesta ja huoruudesta vain oman talon väkeä vaan kaikkia tällaisiin paheisiin langenneita seurakuntalaisiaan, mikäli näiden synnit tulivat hänen tietoonsa. Nenänpää valkoisena omatekoisen lapsen saaneet vaimoihmiset kirkkoonotettaviksi tulivat ja polvet vapisten rovastin puheilta lähtivät.

Niinikään lukusia pelättiin, ainakin sellaiset, joiden päähän uskonkappaleet eivät tahtoneet jäädä ja joiden lukutaidossa oli toivomisen varaa. Aikuisten ei tarvinnut lukusille tulla kuin joka toinen vuosi, mutta nuorten kerran vuodessa. Kerrankin hän pani molemmat kuskinsa nurkkaan häpeämään, kun eivät osanneet kunnolla lukea, niin hyviä hevosmiehiä kuin olivatkin. Ja kuitenkin hän katsoi renkiensä ja torppareittensa puutteita hieman sormiensa läpi.

Erittäin paljon Granfelt vaati kiertokoulunopettajilta. Siihen virkaan hän ei ketä vain kelpuuttanut, taitavan ja kurinpidontaitoisen ihmisen hänen tuli olla. Lopen lukkarin tytärtä, jonka koulua minäkin kävin, hän kehuskeli. — Sinä olet jämmee ihminen, kyllä sun koulussas oppivat, hän sanoi kerrankin.

Granfelt kävi usein seuraamassa opetusta ja opettajat pelkäsivät näitä käyntejä kovin. He opettivat oppilaat nousemaan ylös ja kumartamaan, kun tohtori tuli. Mutta silti usein häkellyttiin, kun ukko tölmäsi tupaan että suuret pälsyt kohahtivat. Kiertokoulussa opetettiin paitsi sisä- ja ulkolukua myös kirjoitusta, laskentoa, maantietoa ja kartanlukua ja hyvin niissä opittiinkin.

Granfeltilla oli kaksi poikaa ja kolme tytärtä. Molemmat pojat olivat agronomeja ja samoin kaikki vävyt. Mutta ei Granfelt heiltä koskaan neuvoja kysellyt, koska piti itseään heitä parempana. Ja hyvä maanviljelijä hän olikin. Vielä sokeanakin hän määräsi joka aamu päivän työt, mutta kun hän ei enää pystynyt töitä valvomaan, talo jonkin verran taantui.

Granfeltin vanhempi poika Artturi oli Itä-Suomessa jonkin kartanon tilanhoitajana, mutta hän kuoli parhaassa iässään. Hänen koko 'sakkinsa', kolme likkaa ja yksi poika, tulivat isoisänsä luokse asuen täällä monet vuodet ja Granfelt heidät kouluttikin. Yksi tyttäristä oli Hanna, josta sittemmin tuli laulajatar. Hän oli mukulana aika vekkuli. Kerrankin hän järjesti väentupaan sirkuksen. Hän piti jalkojaan käsinä ja käsiään jalkoina ja temppuili niin hullunkurisesti, että kaikkia nauratti. Oikein hän keräsi näytökseensä pääsymaksunkin, joka oli 10 penniä. Mukavia nuo pojan lapset kaikkikin olivat, mutta iloisin heistä oli juuri Hanna. Rovastin omat lapset eivät enää minun aikanani olleet kotona kuin suvisin, eikä heistäkään ole mitään pahaa sanottavaa. Ainoastaan Ida-tytär tuppasi piikoja tiuskimaan ja haukkui heitä takana päin. Mukavin heistä oli nuorin tytär Edit ja hänelle Granfelt järjesti niin komeat häät, että niistä puhuttiin joka puolella pitäjää vuosia.

Niin, ne olivat todella juhlalliset häät. Omaisia alkoi saapua jo paria viikkoa ennen vihkipäivää ja muita vieraitakin jo hyvissä ajoin. Olin silloin pahainen poika, vähän toisella kymmenellä, mutta muistan silti hyvin, että vieraitten ajoa oli niin paljon, että hevosetkin laihtuivat kovasti. Matkun asemalta niitä kuskattiin, joten matka oli melkoinen. Sulhanen oli nimeltään Torell, Mustialan agronomeja, ja hänelläkin lienee ollut laaja suku, sillä vieraita oli todella paljon. Häihin oli lisäksi kutsuttu pappilan torpparit sekä tietenkin koko lähiseudun herrasväki. — Nämä on viimeiset häät, kun minä pidän, ja

siksi niiden tulee olla komeat, oli Granfelt sanonut. Soittokunta oli tuotettu Hämeenlinnasta asti ja soittajia oli vahva vankkurikuormallinen. Soittokunta pelasi pappilan verannalla, herrasväki tanssasi pappilan suuressa salissa ja kuokkavieraat saman musiikin tahdissa riihen lakan alla, jossa oli hyvä permanto. Kuokkavieraita oli mahdottomasti pitäjän jokaisesta kolkasta, sillä sana suurhäistä oli kantautunut kauas. Minäkin, pahainen poika, olin mukana ja sain ihmettelemistä loppuiäkseni. Vieraat viipyivät pappilassa monta päivää ja niiden poiskuskaamisessa oli taas kova urakka.

Miltei yhtä komeat olivat Granfeltin ja hänen ruustinnansa kultahäät, joskaan vieraita ei sentään ollut aivan yhtä paljon. Silloin lienevät Granfeltin veljetkin, joiden sanottiin olleen professoreina Turussa, jo kuolleet, koska en heitä muista.

Muulloin ei pappilassa käynyt kovin paljon vieraita, joskin lapset usein toivat mukanaan tovereitaan kotiin kesää viettämään tullessaan. Vakinaisimpia paikallisia vieraita oli tehtaan kaupanhoitaja Fabian Churman, kun taas muut tehtaan herrat eivät pappilassa vierailleet, sillä Granfelt oli huonoissa väleissä fabrikööri Wahrenin kanssa. Mutta Mustialan herrat kävivät pappilassa melko usein. Mitään meluisia juhlia ei pidetty, sillä Granfelt oli kokolailla raitis mies, vaikka toisinaan totin ottikin. Hänen vanhimman poikansa sen sijaan sanottiin olevan viinaan menevän. Mutta muuten hän oli mukava mies. Kotona käydessään hän tuli usein juttelemaan vanhojen miesten kanssa pellolle. Kerran hän oli seuraamassa lukusiakin. Yösijan papalta hän kyseli, vieläkö hänellä on se komea valakka. Kun pappa sanoi, ettei ole, niin hän kysyi, että mistäs nyt sitten ylpeilet, ainahan sanoit, ettei köyhällä ole muuta ylpeilemistä kuin komia hevonen ja nätti muija. Ja tohtoriäijää nauratti tällainen puhe kovasti.

Granfeltia moitittiin hänen ankaruudestaan, mutta huomasin, että moittijat olivat kaikki sellaisia, joita hän oli paheista kovistellut. Nuhteettomat ja taidolliset ihmiset häntä kunnioittivat ja kohta hänen kuolemansa jälkeen huomattiin, että hän ankaruudestaan huolimatta oli ollut hyvä mies, joka monin tavoin huolehti seurakuntalaisistaan ja aina tarkoitti heidän parastaan. Ja sen myönsivät sitten nuhteitakin saaneet. Granfelt oli kansanomainen mies, joka rahvaalle jutellessaan puhuikin kuin kuka tahansa meistä.

— — —

Pyysimme Gyldeniä kertomaan vielä Pyhäjärven huvila- ja tukkilaiselämästä. Saimme kuulla, että ensimmäisen huvilan Yösijan puolelle järveä rakensivat tehdasyhtiön herrat Vahvainnokkaan Similän maalle. Herrat tulivat huvilalleen lauantai-iltapäivisin kartanon hevosten vetämillä vankkureilla. Joukossa oli usein rouvia tai fröökynöitäkin ja ilonpitoa kesti aina aamuyöhön saakka. Herrat lauloivat ja soittivat ja tanssivatkin ja riemu kuului kauas. Jostakin he olivat tuoneet pienen tykinkin, jolla juhannusyönä paukuttelivat.

Toisen huvilan rakensi nahkurimestari Mård Tuorniemeen vastapäätä Vahvainnokkaa. Sen peri sitten nahkurimestari Stenroos. Sitten tuli telefooniherra Jaatinen niemen toiselle rannalle, sekä vähän myöhemmin kelloseppä Rönn Lemonlahden pohjukkaan. Sitten huviloita alkoi ilmaantua Riihivalkaman lahden rannalle kuin sieniä sateella. Aivan ensimmäisiä täällä oli mm. Meyerin huvila. Vuosisadan vaihteessa huvilan rakensivat mm. kehruumestari Williamson ja konttoristi Schoultz

sekä vähän myöhemmin mm. räätäli Sankari Ruisluotoon. Mårdin luona kävi paljon vieraita, mm. kaupanhoitaja Churman. Rönnin tontilla oli ruotumies Aapraham Kaskin mökki. Hän oli karmea äijä, jolle mukulat tekivät kiusaa, mutta jos hän kiinni sai, niin henki oli vaarassa. Kask oli aikaisemmin asunut Nälkälä-nimistä torppaa Jokioisten Lintupajussa.

Vuosisadan loppupuolella tukkilautat hinattiin järven yli vielä miesvoimin. Vaijeri kierrettiin pystyssä olevan pelistukin ympärille. Järven yli tulo saattoi kestää monta päivää. Miehet elelivät ponttoonilla ilman suojaa, kunnes sitten uittoon ilmaantui kuopiolainen pomo Koponen, joka rakennutti alustalle kopin. Tilipäivinä ponttoonilla vietettiin hurjaa elämää. Viinaa juotiin lujasti ja naisiakin tuppasi lystinpitoon. Tehdasyhtiön miehet eivät sentään elämöineet läheskään niin pahasti kuin tukkiyhtiöiden miehet. Vuosisadan vaihteessa ruvettiin telan kiertäjänä käyttämään hevosta ja sitten tulivat käyttöön laivat. Tukinuitto kesti noihin aikoihin elokuun puolelle saakka ja usein myrskyt hajottivat pyräät pitkin rantoja. Niiden kokoaminen oli aikaa viepää työtä. Yhtiön halkopuut uitettiin alkuaikoina rankoina ja katkottiin lupusahalla tehtaan halkotarhassa, mutta sitten niitä ruvettiin uittamaan valmiiksi katkottuina ja sitä puuhaa riitti koko suven.

Gylden kertoi vielä, että hänen isoisänsä ja tämän veli Hakalan Miia, joka oli Similän torppareita ja asui Vahvainnokan läheisyydessä, olivat olleet voimistaan kuuluja miehiä, joilla oli miltei syltä leveät hartiat. Kertoivat, että isoisäni oli painanut pappilan sonnin sarvet maahan, kun se hyökkäsi eloväen kimppuun. Ei ole mahdotonta, vaikka Vahvainnokka olisi saanut nimensä näiden veljesten ansiosta, päätteli Gylden.

Pyhäinpäivän ehtoo alkoi jo hämärtyä, kun Yösijan kodikkaasta pirtistä lähdimme ajatukset vielä menneissä harhaillen.

Forssan Lehti 7. 11. 1957. —

Esko Viljanen.

Kahdeksan vuoden vanhana maailman kiertokouluun

99-vuotias Amanda Tienhaara kertoo

Istumme Tienhaaran talon lämpimässä kamarissa Kojon kirkkotien varrella Koijärvellä katsellen kunnioittavasti edessämme istuvaa vanhusta. Hän on muonamiehen leski Amanda Tienhaara ja täyttää tänään 99 vuotta. Ikkunasta näkyvä maisema on alakuloinen; syksyinen tuuli huojuttelee alastomia puita, varis kyhjöttää aidalla, vihmoo vettä. Mutta vanhuksen kasvoilla on tyyni levollisuus, hänen rauhaansa eivät myrskyt ja sateet häiritse.

Saamme ihmettelemistä kun toteamme, että Amanda Tienhaara kuulee ja näkee tyydyt-

Amanda Tienhaara.

tävästi ja että hänen tukkansa on vasta aavistuksen verran harmaa. Vanhuksen poika, mv. Frans Tienhaara, joka on ottanut äitinsä luokseen vanhuuden iltaa viettämään, huomauttaa hieman ylpeillen, että äiti vielä pari vuotta sitten teki jalkaisin kirkkomatkan. Kehrätäkin hän jaksaisi vielä, mutta 'silmät ruppeevat hataroitteen'. — Kun saa hyvän miehen, pysyy muija kauniina, sanottiin ennen, hymähtää vanhus, kun ihmettelemme hänen poskiensa sileyttä.

Niin, Amanda Tienhaara on säilynyt ihmeen nuorekkaana. Ja kuitenkin hän on käynyt niin ankaran elämänkoulun, ettei sellaista taitaisi nykyajan ihminen läpäistä. Jutun alkuun päästyämme saamme kuulla, että hänen äitinsä oli kotoisin Urjalan Salmen kylästä Hormiston talosta, jossa hänkin on ensimmäiset ikävuotensa viettänyt. Kun perhe alkoi lisääntyä, isä osti pienen tilantapaisen Annulan kylästä Kolun maalta.

— Isäni oli uskovainen ja hyvä mies, mutta sairaalloinen. Jossakin rakennuspuuhassa hän oli nostanut kiviä 'yli änkiensä' ja saanut sisusvian, joka ei koskaan parantunut, alkoi Amanda Tienhaara kertoa. — Keskimmäisenä nälkävuonna 1866, jolloin terveitäkin ihmisiä menehtyi nälkään ja polttotautiin, hän kuoli. Olin silloin kahdeksan vuoden vanha ja meitä oli viisi lasta, joista kaksi minua nuorempaa. Eikä meillä ollut muuta mahdollisuutta kuin lähteä maailman kiertokouluun, jota minä jouduin käymään sitten 11-vuotiaaseen saakka. Minua vanhemman sisareni kanssa lähdimme kerjuulle. Talvi oli tavattoman luminen niin että olimme usein kinokseen hukkua. Ja moni silloin hankeen tuupertuikin. Kovia vastauksia mekin monesta talosta saimme ja monta 'riviä' ihmisten tylyyden takia porasimme. Urjalan noina vuosina kuljin ristiin rastiin. Silloin oli Salmen kyläkin vallan toisen näköinen kuin nyt, sillä molemmin puolin tietä lainehti järvi, joita ei nyt ole enää kumpaakaan. Matkallamme ajauduimme aina Turkuun asti. Siellä oli kerjäläisiä majoitettu sotaväen kasarmeihin, joissa sai viipyä jonkin aikaa. Vanhemmille oli järjestetty jotakin työtäkin, mutta lisäksi he saivat kerjätä kaupungilla, ja me mukulat elimme yksinomaan kerjuulla. Moni siellä kasarmissakin sai polttotaudin, eikä se monta päivää kiduttanut, sillä kolmantena päivänä siihen useimmat kuolivat. Ja nälkä oli kova. Näin omin silmin, miten aikuiset ihmiset möyrivät käsin laskiämpäreissä ja söivät raakoja perunankuoria. Eivätkä köyhät ihmiset pitkään aikaan vielä nälkävuosien mentyäkään perunoitaan kuorineet.

Niistä nälkävuosista oli kaksi ensimmäistä hallavuosia ja kolmas oli sadevuosi. Muistan, miten kotikyläni Sikalan talon peltokin muuttui järveksi. Silloin koottiin vielä kaikki viljat 'kukuiksi' (kököiksi) ja kun vesi nousi, ne kaatuilivat molskahdellen. Silloin satoi monta päivää yhtä mittaa ja rankasti. Ei

tämänsyksyinen vedentulo ole mitään siihen verrattuna.

Kun sitten olin täyttänyt 11 vuotta lähdin Sikalan Mantan kanssa Tampereelle. Kävellen tallustimme, eikä siihen aikaan vielä rautatietä ollutkaan. Kerran matkalla yövyimme, sillä heikkoja olimme. Myöhemmin kuljin tuon matkan yhdessä päivässäkin äitiäni katsomaan tullessani.

Pääsin työhön kehruutehtaaseen ja asumaan isäni sisaren luokse. Eikä sillä palkalla muuten olisi elänytkään. Tehdas kävi kahdessa vuorossa ja se seisoi vain yhdestä neljään yöllä. Palkka oli 2 mk viikossa, mutta jos sai koneet hyvin käymään, annettiin 60 penniä juomarahaa. Tehtaassa olo oli minusta hauskaa, sillä en koskaan aikaisemmin ollut tuntenut oloani niin turvalliseksi.

Tehtaasta jäin pois 18-vuotiaana. Olin taas tullut äitiäni katsomaan Urjalaan ja hän vaati minua jäämään kotikulmalle. Niin sitten teinkin ja menin Urjalankylän Etu-Uotilaan piiaksi. Palvelin sitten eri taloissa, kunnes 26-vuotiaana menin naimisiin. Mieheni isä oli Raitoon Pomparin (nykyisin Länninki) torppari, mutta Juha oli lähtenyt rengiksi, kuten useimmat torpparien pojat siihen aikaan. Palvelimme samassa talossa vähän aikaa ja silloin siitä liitosta sovittiin, vaikka hän oli vasta 19-vuotias. Meidän piti mennä vihillekin Tammelaan, kun Urjalan kirkkoherra ei antanut kuulutuksia. — Onko morsiamenne raskaana, hän oli Juhalta kysynyt, ja kun tämä sanoi, ettei ole, niin pappi oli tuuminut, ettei sitten ole kiirutta. Meidät vihittiin Kuuston pappilassa, jonne kuljimme kävellen. Mieheni oli pitkä ja vahva ja sitä hämmästeli pappikin. Hänkin oli kookas mies ja pyysi Juhaa mittasille.

Naimisiin mentyämme Juha pestautui Vuoltun kartanon muonamieheksi. Hän oli hyvä työmies ja vallan väsymätön. Hän teki aina tinkitöitä, koska siitä, mitä teki yli tingin, sai palkan erikseen. Esim. päivän halkotinki oli kolme kolmikyynäräistä syltä rangoista hakattuna, mutta Juha hakkasi kuusi syltä. Ja ojaa hän loi niin rutosti, ettei kaksi miestä hänelle pärjännyt. Eikä hän sittenkään väsynyt. Kojon kartanon voutikin Grönblom ihmetteli Vuoltun kartanon työnjohtajaksi tultuaan, että »kuka perkkeles se sellainen mies on, kun niin suuria litviikejä nostaa».

Lapset eivät isäänsä nähneet kuin pyhäisin, sillä töissä piti olla kartanossa jo klo 5 aamulla ja työ päättyi klo 8 ehtoolla. Siitä huolimatta Juha vielä virapelikseen kalasteli ja ravusteli. Ravut osti Vekseli-Villeksi sanottu vaihdemies Matkun asemalla ja maksoi niistä pennin kappaleelta.

Mutta rapuja oli Koijoessa silloin mahdottomasti, pian hän niitä kopallisen pyydysti. Ja haukia oli myös paljon, ei meiltä kala puuttunut. Ja kun minulla lisäksi oli pari lehmää, oli meillä aina ruokaa riittävästi, vaikka kahdeksan lasta siunaantuikin. Ensimmäinen lehmäni maksoi 52 mk ja se oli toista kertaa kantava.

Mutta niin rivakka ja suuri mies kuin Juha olikin, oli hänellä hellä luonto. Koskaan hän ei pahaa sanaa sanonut, ei edes pöhnässä, sillä joskus hänkin toisten miesten kanssa kannun viinaa 'samplasi', kaupungista se tuotettiin. Kerrankin tarvitsi tuon Franssin pitää yö ongenkoukkua sormessaan, kun Juha ei luonnoltaan saanut sitä leikatuksi irti. Naapurin se piti aamulla tehdä. Ja Jumalaan Juha uskoi.

— Vieläkö teidän nuori ollessanne oli petoja ja noitia, tiedustelemme, kun Amanda Tienhaara lopettaa kertomuksensa.

— Olen minä susia nähnyt monta kertaa ja yhden kerran karhunkin. Isä oli tullut näyttämään meille marjapaikkoja, kun ei enää työtä jaksanut tehdä. Mukana oli myös muutamia aikuisia vaimoihmisiä. Yht'äkkiä alkoi metsästä kuulua töminää ja murahtelua. Isäni tuli totiseksi ja kutsui meidät luokseen sanoen, että taitaa olla mesikämmen lähettyvillä. Olimme pienellä aukeamalla ja hetken kuluttua karhu tuli sen laitaan ja kulki aukean poikki meistä piittaamatta. Seisoimme ihan hiljaa, sillä isä sanoi, ettei karhu tee pahaa ihmisille, jos ei sitä häiritse. Eikä se tehnytkään, mutta pois me silti metsästä lähdimme. Se karhu oli hyvinkin suuren lehmän kokoinen.

Kerran kun olin tulossa enoni kanssa Tampereelta kotona käymään näimme tiellä kolme sutta. Oli talvi ja ajoimme reellä. Eno hoputti silloin hevosen täyteen vauhtiin ja se varmaan vaistosi itsekin vaaran, koska juoksi kuin henkensä edestä. Eno sanoi, että jos olisimme käyntiä ajaneet, sudet olisivat hypänneet hevosen kurkkuun. Ja pikkulikkana kerjuulla kulkiessamme näimme silloin tällöin susia ja kuulimme niiden ulvonnan. Juoksimme silloin niin kovin, että oli henki lähteä.

Noidan tapaisiakin siihen aikaan vielä taisi olla ja monenlaisia taikoja ja temppuja tehtiin. Mutta ei tehty meillä, sillä isäni oli uskovainen mies, eikä sellaisia suvainnut eikä niihin uskonut. Enkä ole uskonut minäkään. Mutta parantajia oli. Sellainen oli mm. Vikkara-Ville Vuoltussa. Nordbom miehen sukunimi oli, mutta ei häntä sillä nimellä kutsuttu. Hän teki lääkkeensä ja voiteensa kasveista, mm. sellaisesta tupsupäisestä ruohosta, jota sanottiin piiskuksi. Hän paransi miehenikin jalan, jonka lääkäri oli määrännyt katkaistavaksi. Puoli vuotta hän Juhaa hoiteli, selässään häntä tarpeillekin kanteli, mutta jalka myös parani ja täysin terveeksi. Se jalka oli jäänyt laukeavan rankakasan alle ja pahoin ruhjoutunut. Vikkara-Ville oli syvästi uskovainen mies ja hän Juhalan mammankin parantajaksi opetti, hänellä oli nimittäin vaimona mamman sisar. Ja Urjalan asemalla oli minun nuori ollessani kauppias, joka oli ollut sotaväessä välskärinä. Hän myös paranteli ihmisiä eikä ottanut siitä maksuakaan.

— Kyllä noituuttakin äidin aikaan oli, vaikka se ei siitä puhu, puuttui Frans Tienhaara puheeseen. — Matkun Kreivilän kulmalla oli Kössi Pillikisto-niminen mies, joka antoi maksua vastaan lyödä itseään halolla takapuoleen, kun ensin oli piirtänyt puukolla rinkin maahan ympärilleen. Se lyönti maksoi markan ja äijäsakki kokosi sen keskuudestaan. Ja riskein joukosta pantiin lyömään. Mutta halko pompahti takaisin Kössin takapuolesta kuin olisi kovaan kumiin lyöty, eikä Kössi ollut moinaan.

— Mitkä lie konstit miehellä ollut, noituuteen en usko, sanoi siihen hänen äitinsä. — Eikä uskonut miehenikään. Mutta siihen uskon, että taivaassa Juhan ja ennen minua kuolleet lapseni sekä isäni ja äitini nään. Ja saisi se päivä jo tulla, jolloin suuri noutaja saapuu, hän sanoi. Me puolestamme uskomme kuitenkin, että saamme käydä Amanda Tienhaaraa tervehtimässä vielä hänen 100-vuotissyntymäpäivänäänkin.

Forssan Lehti 9. 11. 1957 —

Esko Viljanen.

Lapsuusajan joulu

Allekirjoittaneen lapsuus sattuu siihen ajankohtaan, jolloin vanha joulu otti jäähyväiset uudelta ja siirtyi historiaan. Mutta vielä näin vuosienkin takaa herkistyy mieli muistellessa noita muinaisia, ajan hämäryyteen painuneita jouluja. — Vanhaa polvea on usein — eikä kai syyttä — moitittu siitä, että se näkee ruusunhohteisuutta vain entisissä elämyksissä ja katselee näitä nykyisiä tummien silmälasien läpi. Koetan tässä kuitenkin noudattaa mahdollisimman suurta objektiivisuutta.

Mitä tulee jouluun, täytyy todeta, että se nykyisin eroaa paljon entisestä. Verratkaamme esim. tuota joululahjasysteemiä muinaiseen! Kun vanhan ajan lapsi tunsi itsensä onnelliseksi, kun sai lahjakseen pahvimassasta valmistetun hevosen tai tyttö vaatimattoman nuken, on nykyajan lapsien lahjavalikoima usein liiankin moninainen. Tunnetaan ilmeistä runsauden pulaa ainakin sielläkin, missä taloudellinen asema sen tekee mahdolliseksi. Samaa on sanottava siitä runsaasta joulutarjoilusta, mikä on tullut yleiseksi miltei kaikissa piireissä. Elämä on niin monisäikeistä, ettei aina erota sen yksityiskohtia. Siitä myös seuraa, että tunne-elämäkin jakaantuu liian moniin aihepiireihin eikä voi näin ollen synnyttää sellaisia arvoja, jommoisia esim. synnytti lapsen mielessä tuo mainittu yksinkertainen keinuhevonen tai köyhästi vaatetettu nukke. Kun nuo vähäpätöiset lahjat pystyivät kiehtomaan mieltä vielä pitkälti joulun jälkeenkin, eivät siihen aina pystykään ne monet tekniikan ihmerakkineet, joita nykyajan lapsi saa mielin määrin käsiensä ulottuville.

Kaiken lisäksi on entisellä ja nykyisellä joulun vietolla — lähinnä lapsia ajatellen — sekin ero, että tuo vanha oli kuin lähempänä lapsen luontaista elämänaluetta. Jo juhlan valmisteluissa oli vahva annos jotain salaperäistä, vanhoista uskomuksista peräisin olevaa toimintatapaa, joka oli omiaan synnyttämään lapsen mielessä melkoista sadunhohtoisuutta. Vaarin parta keikkui tavallista merkittävämmin, hänen askeleissaan oli jotain tonttumaisen hiipivää, kun hän kulki saunan ja riihen välillä. Isäkin myhäili kummantuntuisesti ja äidin touhuissa oli annos tavallisuudesta poikkeavaa, kun hän hääri avotakan luona keittäen ja paistaen ja paksuja leipiä uunista lapioiden. Kun sitten aattoiltana tuotiin oljet pirtin lattialle, niin niissäpä nyt vasta oli ihmeellisen mieluinen tuoksu ja salaperäisyyden tuntu, sillä olivathan ne kotoisin sieltä riihitonttujen asuinsijoilta, mustien parsien alta.

Niin — ne jouluoljet! Kukapa kokenut ei muistaisi sitä juhlahetkeä, jolloin ne kannettiin pirttiin! Olipa tehty mitä tahansa, leivottu tai paistettu, kaikki oli sittenkin ollut arkitouhua. Mutta annas, kun vaari tai renkimiehet kantoivat selässään suuret olkikuvot, jotka levittivät pirtin lattialle — vasta silloin joulu tuli taloon! Se tuli tuossa olkien tuoksussa ja niitten arassa kahinassa. Siinä jo heitettiinkin ensimmäiset kuperkeikat pehmeällä olkimatolla, ja tuo riehakas ilonpito jatkui, kunnes pyhien jälkeen tuodut uudetkin oljet oli survottu ruumeniksi. Näissä joulupahnoissa olikin nyt lasten luontainen leikkikenttä, jossa sai mielin määrin teuhata, »kaataa karhua», sohia »suutarin silmää» ja »tuutilullata», kunnes väsymys lopetti ilonpidon siltä päivältä. —

Onhan leikkimahdollisuuksia nykyisinkin, sanottaneen. — Onpa niinkin, mutta leikin on pysyttävä kohtuullisuuden rajoissa, muuten matot kasautuvat, pöytämaljakot kaatuvat, verhot ja liinat tomuttuvat. Puuttuu siis tuo rajaton vapaus ja jännittävyyskin, kun ei tiennyt, mistä ikkunasta tontut kurkistelivat. — En tahdo mitenkään väheksyä nykyisen joulun arvoa lapsimaailmassa, onhan se monissa kohdin rikkaampikin ja kasvatuksellisesti arvokkaampikin. Luulisin kuitenkin, että nuo vanhan ajan joulut, vaikka ne olivatkin nykyisiä köyhempiä, pystyivät kilpailemaan ja usein voittamaankin nämä nykyiset tunnearvonsa voimakkuudessa. — Lisätkäämme vielä tuohon olkien tuoksuun omatekoisten kynttilöiden tuoksu sekä katto-orsilta leviävä tuoreen päreen tuoksu, kaikki tämä oli omiaan lisäämään juhlan tuntua yhtä voimakkaasti kuin isän jouluevankeliumin luku pirtin pitkän pöydän päässä.

Entä jouluateria? — Yksinkertaisia ne olivat näihin nykyisiin verrattuina. Olihan toki pöydässä perinteellisiä jouluherkkuja, livekalaa, riisiryynipuuroa ja perunalaatikkoa, mutta sitä ruokien runsautta, jopa ylellisyyteen vivahtavaa moninaisuutta kuin näissä nykyisissä joulupöydissä, ei silloin ollut. — Ja saunassa lätkyi vihta kuten asiaan on aina kuulunut. Saunat vain olivat — se täytynee jokaisen myöntää — tunnepitoisempia, sillä nehän olivat noita mustia, kiilukarstaisia ja hyvätuoksuisia savusaunoja eikä näitä nykyisiä pyykkitupaa muistuttavia, kellarikerroksissa olevia oudontuntuisia ja ahdashenkisiä sementtimonttuja.

Herätti sitten isä sinut aikaisin jouluaamuna, kun juuri näit ihania unia siitä saamastasi keinuhevosesta, valmistautumaan kirkkomatkalle. Kovin oli nousu raskasta, mutta sänky oli jätettävä, jos tahtoi ehtiä toisten matkaan. Pakkanen teki hyökkäyksiään pitkin kirkkotietä, mutta sitä ei juuri huomannutkaan, sillä elämykset olivat moninaisia ja rikkaita. Tie kiemurtelee milloin metsässä, milloin kyläaukeilla. Reki tekee somia hyppäyksiä tien kunnosta riippuen, kulkuset helisevät, aisojen vetoraudat kolahtelevat. Mitä pitemmäksi paisuu hevosjono, sitä moninaisemmin kellot heläjävät. Niitä on korkea- ja matalaäänisiä, mutta kaikissa aitoa talven tunnelmaa, joka erinomaisesti sopeutuu käsillä olevaan joulutunnelmaan, kohottaa ajatuksien lentoa ja herkistää mieltä. Pitkät talorivit tien kummallakin puolella ovat kynttilöin valaistut. Ei sitä huonetta, ei eteistäkään, jossa ei kynttilä olisi tuikuttanut. Niitten valopiirissä valkoiset hanget aivan loistivat puhtauttaan. Näkyy myös joulukuusia siellä täällä, mutta ihmeen vitkalleen ne pääsivät käyttöön. Herrasväen saleissa ne ensin olivat ja julistivat joulun sanomaa, mutta vasta vuosien kuluttua ne hyväksyttiin talonpoikain tupiin, joista sitten jo jouluoljet poistuivatkin. — Matka jatkuu — ohitetaan jalankulkijoita, annetaan tilaa sivuteiltä tuleville hevosmiehille. Lapsen kirkkomatka — ensimmäinen liiatenkin — on elämyksiltään niin rikas, että sen vaikutus jää pysyväksi.

Kuinka nopeita ja käytännöllisiä ovatkaan nykyiset kirkkomatkat näihin muinaisiin verrattuina! Auto vie tuossa tuokiossa väkilastin kirkolle. Ei puske pakkanen, ei vilustuta viima! Ja kukapa meistä ei käyttäisikään tuota erinomaista kyytiä hyväkseen! Harva enää viitsisi lähteä hevospelein kulkemaan noita pitkiä taipaleita. Mutta sen kai toisaalta kaikki myönnämme, että tunnearvot jäävät vähäisiksi. Raikas metsän tuoksu on vaihtunut ben-

siinin käryksi, kulkusien helinä auton ja moottoripyörän räminäksi! Jos leviää valo talojen ikkunoista talvisille hangille, ei se enää aina ole »elävien» kynttilöitten lepatusta vaan sähkön aikaansaannosta. Käytännöllisyydessä ja matkan nopeudessa on paljon voitettu, mutta joulutunnelmassa paljon menetetty! Kun sitten tullaan valaistuun kirkkoon, kaikuvat siellä tutut jouluvirret, kuullaan samat sanomat kuin ennen vanhaan, mutta sähkö ja sähkökynttilät sielläkin valaisevat entisten hyvätuoksuisten kynttilöitten asemasta. Harvassa on kirkon ympärillä hevosia, autoja sitä enemmän. Uusi aika on astunut kirkkoon ja kirkon mäelle!

Entä sitten kotimatkat joulukirkosta? — Se, joka kerrankin on istunut viluisen hevosen reessä, ei sitä koskaan unohda. Päästäpä nyt tuo talvipakkasessa seisomaan kyllästynyt hevonen täyteen lentoon, saat todella kiittää hyvää onneasi, jos pysyt reessä. Sillä kova on meno ja reen heitteleminen kuin myrskyssä kulkevan laivan. Ajomiehen kehotushuudot ja salaiset piiskan sivallukset panevat hevosen yrittämään parastaan. Se onkin tarkoitus, koska on käynnissä tavanomainen kilpailu siitä, ken ensimmäisenä pääsee kylän kuuluville. Matkassa ollut poikanen elää erään pelonsekaisen tuokion, joka lähtemättömästi painuu hänen muistinsa lokeroihin.

Menee joulu, tulee tapani. Silloin jälleen helisevät kulkuset kylän kujasilla. Olikin jo tarpeeksi kauan oleiltu kotipiirissä, sillä kukapa jumalaton jouluna kyliä kulkisi! Sikopahnaan joutuisi mokoma. Siksi aukenivatkin ovet tapanina selkoselälleen, kujat kutsuivat ja se vanha kehno houkutteli. Tapaninajoon oli miehisen miehen lähdettävä, akat vain pysykööt kotona! Kellä oli hevonen, hän valjasti sen ja lähti ajelemaan ei yksin oman kylän teille vaan kauemmaksikin. Jalkamies pysytteli kotihalmeilla, kulki ovelta ovelle tapanin viisuja vedellen ja siten itselleen pahanmakuisia ryyppyjä hankkien. Ei ollut sellaista taloa kylässä, jonka ovet eivät olisi auenneet tapaninajajalle. Ryyppyjä saatiin ja talojen väliset tiet tulivat yhä kapeammiksi kulkea. No — tuo ei suinkaan ollut mikään kaunis näky, kun tuollainen kujien kulkija makasi tiepuolessa, mutta valitettavasti on kullakin aikakaudella omat varjopuolensakin.

Edelläolevat kuvaukset entisestä joulun vietosta jo riittänevätkin. Mitään uutta ei näissä muistelmissa suinkaan ole, vaan tämän tapaisista näkee kirjoitettavan jokaisena jouluna. Mutta koska itse joulukin on jokavuotinen ja aina uusi, sallittakoon tällaisetkin muistelmat, koska ne mielestäni ovat kuin siltana menneitten ja nykyisten joulujen välillä, samalla kun ne omalla tavallaan valottavat entisiä aikoja ja niitten nykyisistä eroavia tapoja.

Väinö Korpijärvi.

Forssan Lehti 24. 12. 1957.

Abraham Achrenius ja Yrjänä Ståhlberg

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen XXVI vuosikirjassa kerroin eräistä Urjalan vaiheisiin liittyvistä aatelisista ja esitin samalla prof. Kaarlo Teräsvuoren Genos-lehdessä julkaisemia tietoja seppä Jooseppi Yrjönp. Ståhlbergista. Tämä aseseppä ja hänen isonvihan aikaan Urjalan nimismiehenä toiminut veljensä Juho Ståhlberg kuulunevat samaan sukuun, josta presidentti K. J. Ståhlberg oli lähtöisin, vaikkakaan heidän yhteistä kantaisäänsä ei ole voitu osoittaa. Teräsvuoren tutkimuksen mukaan sen suvun kantaisä, johon presidentti K. J. Ståhlberg kuului, on Rauman kirkkoherra rovasti Yrjänä Ståhlberg, joka v. 1688 tuli Turussa ylioppilaaksi ja liittyi Austraaliseen osakuntaan. Osakunnassa oli silloin kolmekin Yrjänää, nimittäin piikkiöläinen Georgius Georgii (Pijckens), sauvolainen Georgius Simonis (Saguensis) ja Georgius Johannis (Uskelensis), uskelalainen. Sen perusteella, että presidentti Ståhlbergin suvussa ei esiinny ketään Simoa ja Juhokin vasta 5. polvessa, Teräsvuori päätyy siihen, että Rauman kirkkoherra oli piikkiöläinen Yrjänä Yrjänänpoika (Georgius Georgii).

Rauman kirkkoherran Yrjänä Ståhlbergin kuoleman johdosta kirjoitettiin kaksi muistorunoa, joista toisen teki vainajan poika ja toisen, latinankielisen, Abraham Achrenius. Kun kuulu virsiseppä Abraham Achrenius kirjoitti Yrjänä-vainajalle muistorunon, tähän oli varmaankin syynä heidän läheinen sukulaisuutensa. Achreniuksen äiti oli näet rovastin rouvan Helena Laurinuksen sisar.

Kun Abraham Achrenius oli Uskelan poikia, on toisaalta hyvinkin mahdollista, että hänen vanhempiensa lankomies Yrjänä Ståhlberg oli sittenkin tuo aikaisemmin mainitsemani Georgius Johannis Uskelensis. Nimi Ståhlberg viittaa vuoriseen seutuun, ja Uskelassa onkin monta ylänköpaikkaa, vaikka tiedossani ei ole nimenomaan sellaista, joka antaisi aiheen Teräsvuori-nimeen.

Abraham Achreniuksen kirjoittama muistoruno sisältää 108 heksametrisäettä. Viitattuaan ensin lyhyesti sielunpaimenen seurakuntalaisten keskuudessa saamaan suosioon ja kunniaan hän esittää vainajan elämänvaiheet, jotka vapaasti ja suorasanaisesti suomeksi tulkittuina kuuluvat suunnilleen näin:

— Kaatunut on perheen pää, suuren jälkeläisjoukon paras kohtalo (sors), talon varma tukipylväs, kunnianarvoisa opastaja, hurskas uhripappi. Tämä sattui aikoinaan syntymään matalan majan lapsena; oljista ja suokaislasta on mökin katto (kas sellainen on hänen elämänsä alkuperä) ja aivan matalalle kallistuneena pihtipieli; perityn tavan mukaan hänen

vanhempansa viljelivät kodin vähäistä vainiota ja kärsimällä kevensivät köyhyyttään; eivät he suotta halpamaisesti tavoitelleet tämän maailman hyvyyttä, vaan katsoivat parhaaksi saaliikseen elää yksinkertaisuudessa ja jumaluudessa; siten äiti hellästi piti sylissään kasvavaa poikaansa.

Niin pian kuin nyt vanhempainsa rakastama lapsi pääsee kätkyestä ja jo astelee nopeasti ja varmoin askelin ja on varreltaankin vähän varttunut, niin äiti kerran puhkeaa puhumaan: Mihinkähän ryhdyt, poikakultani, kun suureksi tulet (ei ole laiskuudesta)? Isäpä tämän kuulee ja lisää: Paimenena paimentakoon lampaita. Tämän mukaisesti poika siis kaitsee karitsoita metsämailla, syöttää lampailleen kasvavaa ruohoa ja lammasten omistaja kuulee nyt (mikä sattuma!):

»Toinen olisi kohtaloni voinut olla». Niin sai poika kirjan, sai siitä enemmän tyydytystä, mutta jano tuli tuimemmaksi; jopa hän kiskoo kellertävästä puunrungosta kaarnaa ja piirtelee siihen kirjaimia; sillä ei hänellä ollut, millä paperia hankkia; kuitenkin hän syyttömänä (insons) jättää isän vainiot ja karitsat (Korkeimman sallimasta, joka ihmisjoukot kaitsee, joka ennakolta oli nähnyt hänet tähän vartiotoimeen soveliaaksi). Nyt hän apunaan hengenlahjat ja tarmo lukee lukemistaan ja syventyy näihin pyhiin opintoihin, onnen tähden alla alkamiinsa.

Eikä aikaakaan, kun hän siinä täysin ottein tiedon kirkkaan lähteen antimia ammentaa ja ammennettuaan kypsyttään aaonilaisen tieteen messä sulattaa, niin hän jo säteilee oppineempana muita; niin hän suotuisan tähden suomasta ponnistuksensa palkaksi vihitään aaonilaisen tieteen mestariksi; ei nähnyt häntä levossa rusosuortuvin koristettu koitar, ei Iltatähti, toimettomuuden hän aina armotta tuomitsee; hedelmällinen työ pitää omanaan hänen henkensä ja hänen neronsa; niin hän moninaisten toimiensa jälkeen, joita hän oppivain runotarten puolesta kaunopuheisesti kunnialla kannattaa ja opin huipuilla loistettuaan tulee pastoriksi ja lempeäksi, Korkeimman verellä kalliisti lunastettujen lammasten johtajaksi (tähän kenties kerran viittasivat jo hänen elämänsä alkuvaiheet, jolloin hän oli paimenena). Tässä virassa hän lähti maailmasta ja sulki silmänsä suloiseen uneen.

Näin nyt kunnianarvoisa vannus meidän rannoiltamme temmattiin. Oi minne joutui nerosi voima, minne palava halusi kirjoihin, minne henkesi lahjat? Tuntematon ei ollut Sinulle runous vaan synnynnäinen; ylen runsaasti taisit sanoja ja kieliä; jopa ihan hennossa nuoruudessasi kaikui kreikkalainen kaunopuheisuutesi ja kajahteli Apollon temppeli oppineista esityksistäsi. Moninaisissa kilpailuissa käyttelit oppineen Pallas Athenen aseita; vihdoin valta-

vasti vapisutat pyhempiä puhujalavoja ja järkytät hurskaana hurskain suin syntisten ihmisten kivisydämiä ja järkytettyäsi niitä virkistät jälleen Korkean Hengen voiteella; nämäkö jäsenet siis nyt pitää ominaan tyly kuolema?

Totta se on, niin kaikki auringon alla on katoavaa. Mutta mikä ankara, mikä kaamea kohtalo kohtasikaan isää, kunnioitettavaa miestä, pitkäksi kävisi siitä puhua (Kuvatessaan suomalaisten pappien kärsimyksiä ja venäläisten julmuutta isonvihan aikaan kertoo prof. Lauri Tammelin 1717 vuoden ruotsalaisessa almanakassa, että »20. 12. 1713 vangittiin Rauman kaupungin rovasti, maisteri Georg Ståhlberg, jonka ensiksi oli Turun hiippakunnassa täytynyt kärsiä veronkannon tähden, kun koko hänen omaisuutensa ryöstettiin ja häntä itseään pahoinpideltiin vaietakseni asian pahentavuuden tähden ja iljetyksen takia muusta mihin häntä että muutamia muita on mitä suurimmalla sydämentuskalla pakotettu».). Kylliksi tuttu on asia, hän oli vankina, vankina, mutta syyttömänä teki hänet pahantekijäksi Venäjän väki; saarnavirallensa hänet palautti leppoisa rauha jälleen; paremmat ajat olisivat koittaneet, ellei puoliso, jonka kanssa hän oli suloisesti viettänyt ikänsä, olisi hengetönnä uudistanut elämäänsä kuolemalla. Se oli surua, mutta hän kuitenkin murtumattomana lausui: »Minäkin, ellei varma kuolema minua myöhään kohtaa, pian itsekin seuraan puolisoani». Näin sattuivat vanhuksen sanat. Tässä mielessä hän vietti viimeisen vanhuutensa ja päätti harmaat vuotensa.

Mikä hellä huolenpito vanhuksella oli lapsistaan, miten syvä oli hänen rakkautensa lastenlapsiin. Riittää kun sanon: Tässä seisoo mieskolmikko (triga virorum), jota isän hellä huoli lämmitteli ja kasvatteli Korkeimman silmäin edessä yleisiin toimiin, joiden mieliin hän kylvi makean (sapidum) rakkauden hyveeseen ja opin suolan; niinpä vaikerrellen pojat ja tyttäret seuraavat isän arkkua viimeisellä retkellä. Kun näin suruvirsi kaikuu, niin minun runottareni itkien ottaa suruun osaa ja seuraa murheissaan, sillä tähän kotiin liittää minut miltei veriheimolaisuus; että näin minun soittimeni kajahuttaa kolmasti valittavan sävelen, sen tekee murhe; mutta valitus ja itkun tulva lakatkoon. Katso! ne eivät saa vanhusta palaamaan takaisin. Kuoleman kohtalo meitäkin odottaa, olkaatte valmiit, te liian varma ihmislauma, kuoleman kammottava viikate välkkyy; kukoistavan nurmenkin se kaataa. Eipä aikaakaan: peruuttamaton kohtalo kaikki ottaa omakseen ja pitää iäisesti (harvoin tällainen elävien mieleen johtuu). Oi tulevien aikojen loppumattomuutta!

Sillä välin, väsynyt mies, nukkuos, levätkööt keveästi uurnassa luusi: sielu itse Jumalan lä-

heisyydessä kautta aikojen riemuitkoon ja maan päällä tahraton jälkimuisto jälleen elävänä. Pitkäikäisenä nouskoon hänen kuumasta tuhkastaan Phoenix!

Näin suorasanaiseksi suomennettuna Achreniuksen runo ei ehkä ole varsin tyydyttävä runottaren lahjana. Nekrologina se on kuitenkin sitä varmaviivaisempi. Vaikka emme tästä runosta saa varmaa selitystä akaalaisen asesepän ja Kylmäkosken Alpilankylän Mikkolan isännän Jooseppi Yrjönp. Ståhlbergin sekä hänen veljensä Urjalan nimismiehen Juho Yrjönp. Ståhlbergin läheisestä sukulaisuudesta hyvin Rauman rovastin luonteisen presidentin K. J. Ståhlbergin kantavanhempiin, niin runo ja Achreniuksen läheinen sukulaisuus Rauman rovastiin tuo tämän suvun niin läheiseksi Lounais-Hämeelle, että meillä on täysi syy ja oikeus pitää Ståhlbergin suvun sekä varhaisempien että myöhempien mainemiesten muistoa oman kotiseutumme kalliisiin perintöihin kuuluvana. Seutu, jonka sydämessä Lounais-Häme on, saa juuriltaan talonpoikaisiin sukuihinsa lukea toisenkin merkittävän presidenttimme suvun kaukaisilta ajoilta, sillä myöhemmin voinen osoittaa vielä varmemmin presidentti J. K. Paasikiven sukujuurien äidin puolelta lähtevän Lounais-Hämeen pohjoisilta kolkilta ja muuallekin haarauduttuaan niiden vielä uudelleen Lounais-Hämettä hakeneen.

Aarne A. Astala

Forssan Lehti 3. 1. 1958.

Kansanomaisia parannuskeinoja

Me nykyajan ihmiset joskus vähän halveksivasti hymähdämme, kun puhe kääntyy entisajan yksinkertaisiin oloihin ja vanhoihin uskomuksiin. — Kuinka nyt saattoivatkin olla niin typeriä, sanomme, että uskoivat noitiin ja muihin velhoihin, niinkuin ne kykenisivät ihmisestä sairaudet karkoittamaan. Ja silloin melkein ylpeilemme, kun olemme valistuneen aikakauden lapsia emmekä entisten pimeitten aikojen taikuudessa eläviä. Mutta olkaamme kuitenkin rehellisiä ja muistelkaamme esimerkiksi seuraavaa ajankuvaa, joka mielestäni osoittaa kyllin selvästi, että juuremme sittenkin vielä ovat aika lujasti kiinni taikuuden maaperässä: siitä on näet vasta kulunut parisen vuotta, kun ihmiset suurin joukoin työntyivät Kangasalan pitäjään, jossa silloin asui kuulu ihmeparantaja. Meni nuorta ja vanhaa, miestä ja vaimonpuolta, sisäisiä kipuja kärsiviä, ulkonaisia vammoja potevia. Suuret olivat kuulemma autojonot niihin aikoihin Kangasalan maanteillä, ja ihmislaumat piirittivät tuon ihmetohtorin pihamaat ja pellon syrjät. Ensin

käsiteltiin sairaita seinien sisäpuolella, mutta kun väen tungos tuli ylen suureksi, pantiin potilasjoukko pihamaalle kuin lampaat aitaukseen. Ja nyt saapui valkoiseen pukuun puettu parantaja edessään suuritaskuinen esiliina ja alkoi huiskia tauteja sinne tänne. Väliin otti kouralliseen niskasta, toisen sylttyhousujen takalistosta, heitti ja hosui, sillä ylen oli saanut suuren voiman ja parantavan kykynsä korkealta taivaan sinestä, ylhäisten henkiolentojen valtakunnasta, joten paraneminen oli varmaa. Tuon esiliinan suureen taskuun piti kuitenkin panna setelitukko jommoinenkin, mitä suurempi, sen parempi potilaalle itselleen. Ja rahaa tuli rutosti, pasiliskot lentelivät sinne, mistä olivat tulleetkin, »kosken kuohuihin kovihin, palavihin paateroihin», kuten kansan loitsuissa sattuvasti sanotaan. Kun sitten tuo ihme-eukko ei enää itse ehtinyt kaikkeen, otti hän palvelukseensa apumatamin, jolle antoi sellaisen voimansiirron, että tämänkin huiskinnasta oli seurauksena varma paraneminen. — Kun sitten tuolle 'tohtorille' karttui maallista mammonaa ylen paljon ja veroherrat alkoivat liiaksi ahdistella, sotki tämä setelit kapsäkkiinsä ja meni merten taa, jossa varmaan nyt naureskelee ja ihmettelee Suomen kansan typeryyttä.

Tämän esipuheen jälkeen vien sinut, hyvä lukija, Lopen Räyskälään. Siellä kiskottiin vuosisatamme alkupuolella suon silmäkkeestä vanha, pienenläntä ukko, joka tarinan mukaan oli painunut heikon jään ansiosta »mustihin mujuihin». Se oli sama mies, joka kerran — ehkä vähän löylyä päässään — oli kerskunut: »Vielä minut kerran haudasta kaivettaisiin sairaille apuani antamaan». — Kuka sitten oli tuo äijänkääppänä, joka aikoinaan kuolleena haavittiin suosta? jo kysyttäneen. Kukapa muu kuin itse kuuluisuus, Rahikon Kalle Lopen Räyskälästä, pienen mökin isäntä, kuuluisa kansanparantaja 'Lääkekirjansa' oli mies saanut kuulemma hiukan vilpillisellä tavalla jostakin Turun apteekista ja tuomittu rikoksestaan rangaistukseen: vaihtoehtoisesti joko linnaan vedelle ja leivälle tai raippoja määrätty pariluku. No — tietenkin Kalle valitsi raipat, sillä selkä oli miehellä lujaa tekoa, joka kesti raipan iskut paremmin kuin sisäkalut laihan muonan. — Minkälaiset nuo lääkekirjat sitten olivat, en osaa sanoa, mutta ihmeellinen vaikutus niillä vain oli. Sillä ei sellaista ruumiin raihnautta ollut, jota ei Kalle olisi parantanut. Hävetä saivat kirjanoppineet lääkärit, kun määräsivät jalat katkaistaviksi ja jäsenet muutkin virattomiksi, kun näet eivät mitään voineet voiteillaan tai muilla apteekin lääkkeillä. Eikä Kalle huiskinut kuten äskeinen Kangasalan ämmä, vaan teki mainiot voiteet ja rintaropit selvistä luonnon yrteistä ja niillä paransi luun viat ja muut vaikeat taudit, joille ei yksikään lääkäri mahtanut mitään — niinkuin nyt kerran se luumätätapauskin: sahaa ja talttaa olivat kuulemma tarjonneet reseptiherrat, mutta Kalle sen kun vain oli aikansa laastareitaan käytellyt, niin jo oli tervekoipisena lähtenyt Rahikosta luunvikainen. Osasi Kalle — näin kuiskaten sanottuna — hutisemisenkin konstit, koska oli ilmoitellut varastettujen tavaroiden olinpaikkoja ja tehnyt muutakin salaperäistä. Mutta eihän se toki miehen mainetta pahentanut! Kun kerran saivat apua tarvitsevat, väliäpä sillä, lähtikö parannusvoima maan yrteistä vaiko pikku temppuilusta! — Tuosta viimeksimainitusta kai johtui, että mies aikoinaan tunnettiin myös Tietäjä-Kallen nimellä.

Kallen aikalainen täällä Lounais-Hämeessä oli Kojon mam-

ma, jota myös Ilvesojan mammaksi kutsuttiin. Tunsinkin hänet, sillä vasta muutama vuosi on kulunut eukon kuolemasta. Pieni oli mamma kooltaan, hiukan laihahko, vaatimaton naisihminen, joka myös luonnon yrteistä valmisteli lääkkeitään. Hänen parannusmenetelmissään ei suinkaan ollut noituuden häivettäkään, vaan ne perustuivat monipuoliseen kokeiluun. Ja suoranaisia ihmeitä sai tuo kansan nainen yrteillään aikaan. Moni toivottomalta näyttävä sairaus parani hänen hoidollaan. Paranteli hän niinkin vaikeita ihotauteja kuin ovat ruusu ja maitorupi, ja paljon liikkui aikoinaan juttuja Kojon mamman ihmeellisistä parannustuloksista. Selviä luonnon tuotteita olivat todella hänen lääkkeensä, joita tupansa hämärässä valmisteli. Kuinka sainkin kerran käsiini rohdospullon, jossa oli tuon kansanlääkärin tippoja maitorupea varten. Totesin sen tuoksusta, että siinä ei ollut pääaineksena sprii, kuten monissa apteekin lääkkeissä, vaan se oli lähtöisin sian karsinan pehmeältä puolelta. Siihen oli tietenkin liuennettu monenmoista maan mehua, joka tuon mainitun perusnesteen kanssa muokkasi sileäksi ihon pinnan.

Tällaisia kansanlääkäreitä on ollut aikoinaan monin paikoin maassamme ja kaikista heistä kerrotaan miltei tarunomaisia juttuja. Ei nyt kuitenkaan mennä Lounais-Hämeen rajojen ulkopuolelle, vaan siirrytään puhumaan Mäntylän Matista, joka eläinten parantajana on tullut tunnetuksi näillä leveysasteilla ja elää ja toimii vieläkin reippaana miehenä. — Oli näet aikoinaan, vuosisatamme toisella kymmenellä Forssassa eläinlääkärinä Essen-niminen, kookkaanlainen herrasmies. Mainittu Matti oli vähän aikaa hänen renkinään ja seurasi kyytimiehenä Esseniä tämän sairasmatkoilla. — Joutuipa usein apumieheksikin ja näki, miten kulloinkin meneteltiin. Essen ei näköjään ollut lainkaan ammattikade, koska antoi 'lääkärikirjansa' Matin luettavaksi. Tästä sai mies sellaisen ammattitaidon, että täytyy ihmetellä. Onhan niitä kansanmiehissä ja -naisissakin monia sellaisia, jotka pystyvät ainakin jonkun verran hoitelemaan sairaita lehmiä ja muitakin kotieläimiä, mutta harva pystyy siihen, mihin Mäntylän Matti. Monelle hevoselle — niin kertovat — oli virallinen taho jo julistanut kuoleman tuomion, koska ei enää muuta keinoa ollut. Mutta kun Matti tällaisissa tapauksissa on tuotu taloon, jopa ovat kaikkien silmät kirkastuneet. Tämä Matti sen kuin vain viipyy hetken aikaa potilaan ahteripuolella, pomppii siellä ja nostelee häntää — menee sitten vatsankin alle ja pomppii sielläkin. Ja eikös tapahdukin ihmeitä: järjestykseen menevät ruuansulattimet, ja valakka on valmis vaikka tukkikuormaa kiskomaan. Mutta sanottakoon — sekin näinikään kuiskaamalla —, että tällaisissa tapauksissa tohtori itsekin tarvitsee pienen rohtoryypyn, parempi, jos enemmänkin, että kihisee ja kohisee kuin myllypuro! Silloin näet kirkastuvat ajatukset ja lääkemäärykset tulevat pätevät. Niin — sellaisia poikia niitä on siellä Tapolan järven rantamilla. Pieni lakinnosto vain miehelle, jolle monet hevosen- ja karjanomistajat ovat kiitollisia saamastaan avusta.

Siirrytäänkin sitten »kupparsaunaan», kuten turunpuoleinen tapaa sanoa. Sieltäkin löydämme 'lääkäreitä', noita sisukkaita ja ylen kestäviä vaimonpuolisia, jotka tuntikausia jaksavat harjoittaa ammattiaan kuumassa saunassa. — Jos saan ruveta tunteelliseksi, sanoisin, että lapsuusajan 'kupparsaunaelämykset' olivat erikoislaatuisia, salaperäisiä ja vähän pelottaviakin. Kun

tuo hiukan köyryselkäinen vaimo tuolta metsänrantamökistään saapui taloon, kalahti penkin päähän laskettu sarvipussi niin kummantuntuisesti. Siinä oli jotain sellaista, jota me lapset vaistomaisesti kaukaa kaarsimme. Ehkä tämä johtui siitä, että tiesimme tuossa pussissa olevan pienen kirveen, terävän ja purevan, jolla nirhattiin haavoja kuin hiiren puremia eheään ihoon. Kun sitten kupattavat seurasivat kupparia saunaan ja me oven takaa salaa kuuntelimme sitä kummaa maiskahdusta sekä tuon pienen taikakirveen rapsutusta, oli siinä jotain sellaista, jota vieläkin muistelee. Mutta pienestä ikkunasta kurkistaen vasta ihmeet nähtiin. Siellä makasi vatsallaan milloin mies, milloin nainen selässään epälukuinen määrä sarvia, joita tuo lyhyessä hameessa keikkuva sarvimatami vuoroin irrotti, vuoroin kiinnitti imemällä kuin lapsi tuttia. Ja silloin 'paha veri' punasi lattiaa peittävät oljet. — Oli siis tässä kaikessa mielenkiintoista nähtävää ja kuultavaa, lapsimaailmaan kuulumatonta toimitusta.

Kupparien ammattikunta ei ollut suuri. Heitä oli pitäjässä vain muutamia, joten piiriin kuului useita kyliä. Naisia he etupäässä olivat, joskin joukossa oli joku partaniekkakin. Karjalassa kuppareita oli enemmän kuin Hämeessä. Tunnetuin täällä Liesjärven kulmakunnalla oli ns. Pitkä-Taava, jonka asunto lienee ollut Kärkölän puolella. Usein nähtiin tämä luisevanlainen, pitkänhuiskea vaimoihminen kulkevan täällä meidän metsäisillä teillämme. Sarvipussi tietysti oli mukana ja usein myös kasvuiässä oleva tyttö. Tästä päättäen ei Taava vielä ollut mikään ikäloppu. Kun muori ilmestyi paikkakunnalle, alkoivat kohta saunat savuta. Kun toimitus illalla myöhään päättyi, alkoi se jälleen seuraavana päivänä jossakin muualla. Lähtivät siinä totisesti pahat veret kiertämään, kun Taava aikansa kirveineen hääri hämärässä saunassa. Iskipä muori kuulemma kerran eräänkin isäntämiehen hartioihin neljäkymmentä sarvea! Eikä sarvitaksakaan ollut erikoisen suuri. Se oli kuulemma penni sarvelta, joten siis tuo mainittu neljänkymmenen sarven isäntämies selvisi puolella markalla koko toimituksesta. Oli näet aina tapana ylittää tuo virallinen taksa samalla kun talo aina tarjosi täyden trahtamentin kutsumalleen kupparille. Halvalla joka tapauksessa selvittiin. Pahat veret karkoitettiin kuin ennen muinoin paholaiset. Ja kun sen mukana aina meni myös paha sisu, tiesi kupparin kylässä käynti yleistä sopua ja rauhaa sen asukkaitten keskuudessa.

Väinö Korpijärvi

Forssan Lehti 9. 1. 1958.

Somerniemen historiallinen kohtalo

Metsä on ollut ja on Somerniemen kohtalo. Metsät ja lukuisat salojärvet houkuttelivat sinne erämiehiä jo kaukaisena kivikautena ja ensimmäiset suomalaiset eränkävijät tulivat seudulle yli tuhat vuotta sitten. Nuo erämiehet saapuivat eri tahoilta, niin kuin seudun tyypillinen vedenjakaja-asema edellytti, koska silloin samottiin veneillä jokia myöten niin pitkälle kuin pääsi. Saatamme hyvin kuvitella, että Uudenmaan hämäläiskylistä, toisaalta sydän-Hämeestä ja myöhemmin myös Tammelasta käsin lähtivät tänne tarinain ja matkakuvausten mainostamaan Ylistaron laajaan eräseutuun onneaan koettamaan ja seikkailuja kokemaan rintakylien rohkeimmat miehet, henkilökohtaista vapautta eniten rakastavat uroot, ehkä viimeiset itsepäiset pakanat, jotka eivät tahtoneet alistua länsimaisen valloittajan ja vieraan verottajan komentoon. Mutta tuon ihmisaineksen täytyi olla kestävää, sitkeää, omin avuinsa toimeentulevaa, sellaista väkeä, joka ei peljännyt metsänpetoja, ei korpien synkkyyttä eikä elämän yksinäisyyttä. Voimme kuvitella noiden aikaa sitten eläneiden erämiesten nähneen noilla luonnonkauniilla järvillä vedenneitojen karkeloivan, Ahdin ja vedenemon nostavan päätään laineista, Tapion ja metsänhaltijain lymyilevän aarniometsissä ja sinipiikasten pilkehtelevän puiden lomitse. Toisin sanoen: he osasivat nähdä luonnon elävänä, ihmeellisenä. Silloin he ehkä vielä olivat vain tajuamattomana puheena kuulleet kertomuksia Ristin Kiesuksesta, lempeästä sovittajasta, joka toi valoa kuolemanjälkeiseenkin pimeyteen.

Elämä suurissa korvissa ei ollut helppoa. Metsästys- ja kalastusonni oli vaihteleva. Kauan aikaa nuo erämiehet ensin kävivät saalismaillaan vain tilapäisesti: tulivat keväällä, palasivat loppusuvella ja hiihtivät taas talvella tuolle rastitulle erälohkolleen, joka tavallisesti oli päiväkunnan laajuinen, so. ympärysmitaltaan niin suuri, että sen päivässä ehti kiertää. Suojakseen he olivat pystytelleet majoja, kuten vieläkin joku Majaniemi nimellään todistaa. Mutta kun elämä emäkylässä, oli se sitten jossakin Vihdissä tai Tammelassa, alkoi käydä ahtaaksi verrattuna siihen väljyyteen, joka tarjoutui tuolla ylämaassa, Ylistarossa, omin luvin vallatulla takamaalla, teki mieli asettua sinne vakinaiseksi uudisasukkaaksi. Mies souti ylävirtaan veneellä nuorikkonsa kanssa, mukanaan nahkapussillinen siemenjyviä, pata, suolaa, kirveet ja muut aseet. Nuo uskalikot tulivat lahdenpoukamassa sijaitsevaan majapaikkaansa, kuka Vitalahteen, kuka Vanhaanlahteen, kolmas Pirttilahteen, neljäs Majaniemeen jne. Saatamme vielä todeta muutamien asukkaiden nimetkin. Ehkäpä heistä joku oli vasenkätinen, mies, joka kotipuolessaan oli saanut nimekseen Kuri, ja hänestä tuli Kuritun ensimmäinen isäntä. Oli toinen mies korvat pystyssä ja silmät sirrollaan ja hänestä tuli Sirron talon perustaja. Oli kolmas soutaja, jolla oli heleä ääni ja jonka silmissä oli loistetta, ja häntä sen vuoksi kutsuttiin Kiloksi. Saapui myös uljas, miehinen uudisasukas, jota sanottiin Uroksi, ja toisaalta notkea metsämies, joka varmaan oli käynyt sotaretkilläkin vieraissa maissa ja jonka päähineessä tuolloin oli liehunut sulkia; häntä nyt sen johdosta kutsuttiin Sulkapääksi. Kaunis nimi lyheni ja miehen jälkeläisistä tuli

Sulka-nimisen talon viljelijöitä. Omalle valtausalueelleen asettuivat Vihdin rintakylistä tulleet Hiiskan talon poika sekä kaksi jämerää Härkä-nimistä veljestä, jotka sitten antoivat nimensä Härjänlahden ja Härjänojan kylille. Sousi Punjärven lahteen Tammelan Kuustosta Salko-nimisen talon poika ja perusti Salkolan kylän ensimmäisen talon.

Kaikkea tätä ei ole asiakirjoihin kirjoitettu, mutta se voidaan pitää suurin piirtein todennäköisenä vertailemalla paikannimiä ja selvittelemällä niiden merkitystä. Juuri tuolla tavalla esim. Juhani Aho ja Santeri Ivalo ovat kuvailleet erämaiden asutusta.

Kovaa oli ensin elämä korvessa, mistä piti raivata jyvien kylvöpaikaksi ensimmäiset kasket ja huhdat. Kaskisauhut leijailivat Ylistaron erämaissa ja salojärvien yllä ainakin puolen tuhatta vuotta, tämän vuosisadan ja uuden maanviljelyskauden kynnykselle asti. Salojärvistä sai särvintä, hirviä ja peuroja ajettiin miesvoimalla hankaisiin, suuriin aitauksiin, josta ne oli helppo pyytää saaliiksi. Lintuja saatiin kintureista ja pauloista, ja kun metsänpetoja oli talvisaikaan saalistettu ja majavia pyydetty jokien varsilta, sopi matkata etäisiin markkinapaikkoihin myymään arvokkaita turkiksia.

Mutta Somerniemen korvissa poltettiin myös tervaa ja hiiliä niin varhain, että jo 1700-luvun kartoissa tapaa runsaasti sellaisia nimiä kuin Tervalammi, Tervasensuo, Tervansivu, Tervahauta, Kolari ja Sysilato. Tuokin elinkeino on jatkunut meidän päiviimme asti. Somerniemi kuului ja osittain kuuluu vieläkin siihen tervanpolttoalueeseen, joka Etelä-Suomessa yksin on jäänyt edustamaan vanhaa elinkeinoa. Sen merkityksen ymmärtää, kun muistaa, että terva oli aikanaan Suomen tärkein vientitavara.

1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien joutuivat Somerniemen metsät sahaustoiminnan piiriin. Salkolan talolliset alkoivat uittaa tukkipuitaan Turpoon sahalle, mitä varten 1800-luvun alussa kaivettiin kanavakin Liesjärveen. Pitäjän eteläosan kylistä ruvettiin tukkeja kuljettamaan Kopilan sahalle, Härjänojan laajoista metsistä Patamon sahalle ja Palikaisten metsistä Kosken pitäjän Patamon sahalle. Tässäkin suhteessa vedenjakaja näytteli tärkeätä osaa; se jakoi Somerniemen metsät neljään sahauspiiriin.

Kun vihdoin 1870-luvulta lähtien tukkipuille tuli ennen aavistamaton arvo ja uusia sahoja perustettiin kaikkialla, Somerniemen metsätkin tulivat tavoittelujen kohteiksi ja rikkauden lähteiksi. Nuo vuosikymmenet kuljettivat sinne varallisuutta, jonka ansiosta kylät ja talot rakennettiin uudestaan, ostettiin maanviljelyskoneet ja hankittiin kaikkia uuden ajan kulttuurin tuotteita. Mutta tuo metsäkauppojen aika aiheutti Somerniemellä niinkuin kaikkialla muuallakin myös vanhan kulttuurin häviötä, ylellistä elämäntapaa ja viettelystä vaihtaa esi-isien perintömaa pian hupenevaan rahaan. Olisi luullut varsinkin salkolalaisten taloudellisen tilan paranevan tukkipuiden hintojen roimasti kohotessa, mutta toisin kävi. Onneksi oli paljon päinvastaisiakin tapauksia. Tuon metsärikkauden onnellisimpia perijöitä ovat olleet seurakunta ja kunta, jotka puutavaramyynneillään ovat saaneet raha-asiansa sellaiseen kuntoon, että se on sallinut niiden astua nykyaikaisen yhteiskuntaelämän tasolle.

Somerniemen metsissä oli vielä 1700-luvulla riittävästi viljelyskelpoisia maita, niin että suurena taloudellisen nousun kautena, ns. hyödyn aikakautena,

joka alkoi pikku vihan jälkeen, 1700-luvun puolimaista, talonpojat saattoivat raivata lukuisia ulkopeltoja, ns. perkiöitä ja raivioita takamaille. Kun vertailee maanmittauskarttoja 1700-luvun alku- ja loppupuolen välillä, melkein hämmästyy muutosta. Keltaiset peltokuviot ovat kaikkialla lisääntyneet ja laajentuneet, uusia taloja ja torppia on perustettu, maanteitä metsien halki avattu, siltoja kyläteille rakennettu jne. Metsän, soiden ja luhtaniittyjen valloittamista peltoviljelykselle on sitten jatkettu milloin hitaammin, milloin pontevammin, ei varmaankaan vähimmän valtiollisen itsenäisyytemme ajalla, jolloin koko maan peltopinta-ala lisääntyi 30 %:lla.

Metsä on tosiaan ollut Somerniemen lempeä kohtalo ja elättäjä.

*

Palaamme vielä ajassa taaksepäin päästäksemme selville eräästä toisesta Somerniemen historian päälinjasta.

1500-luvun puolimaissa, siis vähän yli 400 vuotta sitten, oli näille silloisille Ylistaron maille syntynyt 48 taloa, ryhmittyneinä kyliksi, niiden joukossa niinkin iso keskus kuin Oinasjärven kylä, jossa oli 9 taloa, kahden puolin kylänraittia. Talot olivat noihin aikoihin keskenään kutakuinkin yhtä suuria, peltoalat vähäisiä, mutta kaskimaita paljon, heinäpalstat kaukana jokien rannoilla. Ei silloin vielä ollut sanottavasti maattomia, vaan vallitsi verraten selvä tasa-arvo. Verot kruunulle ja kirkolle olivat tarkoin määrätyt.

Mutta pian sen jälkeen rupesi läänityslaitos häiritsemään talonpoikain asemaa Somerniemellä niinkuin muuallakin Suomessa. Läänitys tarkoitti ensin vain sitä, että valtiolle menevät verot pitikin suorittaa sille aatelismiehelle, ylimykselle tai muulle korkealle valtion virkamiehelle, joka kruunulle tekemistään palveluksista sai tietyn määrän valtion verotuloja. Mutta ennen pitkää tuo systeemi johti siihen, että tuollaisilla läänitysalueilla otettiin talonpojilta talon perintöoikeus ja heistä itsestään tehtiin entisen tilansa lampuoteja, torppareita tai muonamiehiä. Muualta on esimerkkejä, miten talonpoikain maat otettiin verorästeistä, jopa häädettiin heitä väkivalloin. Sellaisista seuduista tuli lopulta suuria maattomien kartanolääneinä, kuten Jokioisista. Somerniemellekin syntyi 1600-luvun jälkipuoliskolla kaksi kartanoa. Mutta tyydytyksellä panee merkille, ettei tiedetä talonpoikia siinä yhteydessä vääryydellä kohdellun. Ilmeisesti oli Palikaisten kylän kuuden talonpojan oma syy, kun he suostuivat myymään talonsa everstiluutnantti Antti Munckille, ja Kopilan kaksi talollista olivat joutuneet lampuodin asemaan jo ennen kuin Kopilan kartano perustettiin. Muualta on tapauksia, että vielä kartanon rajoilla sijaitsevat talonpoikaistalotkin joutuivat ns. rajapiiritaloina kartanosta riippuvaan asemaan. Keltiäisten ja Oinasjärven talot olivat tuollaisia kartanoiden rajapiiritaloja. Niitä siis uhkasi vaara, ja Oinasjärven talot muuttuivatkin ns. rälssitiloiksi, joita herrassäätyiset yhteen aikaan omistivat. Myös Salkolan kylään aiottiin 1656 perustaa kartano. Kylän myöhemmän kohtalon huomioonottaen ei voi sanoa, oliko onneksi, että hanke raukesi. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että hyvällä onnella Somerniemen talot säilyivät niin hyvin talonpoikain käsissä, että 1807 siellä oli kahden kartanon lisäksi vain kaksi verotonta ja herrasmiesten omistuksessa olevaa rälssitaloa. Sen sijaan 39 taloa oli perintötiloja ja myöhemmin niiksi muodostettiin vielä 5 kruununtilaa. Lopputulos on suhteellisen hyvä: vain 14 van-

haa taloa on kokonaan hävinnyt, mutta 19 vanhaa sukua pysyi taloissaan ja todennäköisesti siis olivat niiden jälkeläisiä, jotka saapuivat Ylistaron saloille 600—700 vuotta sitten. On näet otaksuttavaa, että ennen ensimmäistä maakirjaa, vuotta 1539, ei talojen omistussuhteissa tapahtunut paljonkaan muutoksia.

Tällä vuosisadalla on tapahtunut käänne maanomistusoloissa, voisimme sanoa eräissä suhteissa takaisin kohti sitä tasaarvoisuuden astetta, jossa näimme Somerniemen talonpoikien olleen neljäsataa vuotta sitten. Kopilan kartanon palstoituksen saamme katsoa enemmän kuin riittävästi korvanneen sen, että kylän kaksi taloa meille tuntemattomissa oloissa kerran menetti itsenäisyytensä. Onhan niiden mailla nyt lähes 30 pientilaa. Palikaisten kartano luovutti jo aikaisemmin suuria aloja itsenäistyneille torppareille ja uusi maanlunastuslaki vähensi jälleen sen alaa itsenäisten viljelijäin toimeentuloksi. Viljelmien keskimääräinen laajuus on kasvanut vuodesta 1920 lukien. Ja erittäin merkittävä yhteiskunnallinen muutos tapahtui sen kautta, että kaikki vuokraviljelmät ovat muuttuneet itsenäisiksi. Maanomistusoloissa tapahtui neljän vuosisadan aikana laaja kehityksen kaari.

Ylistaron seudun kehitystaipaleella oli huomattava merkkitapaus, kun 1682 perustettiin oma kappeli. Historiantutkija ei kykene nykyisen lähdeaineksen perusteella selvittämään, mikä syy lopultakin johti siihen. Senaikaiset olot huomioonottaen täytyy myöntää, ettei ollut mitään pakottavaa syytä oman kappelin perustamiseen alueelle, jossa oli asukkaita tuskin viittäsataa ja josta ei ollut matkaa emäkirkkoon enempää kuin 2 ½ peninkulmaa. Yhtenä sysäyksenä oman kappelin perustamiseen oli ehkä se, että Nummelle ja Pusulaan oli 1640:n vaiheilla saatu kappelikirkot, minkä jälkeen sieltä käsin ei enää käyty Someron kirkossa, ja Ylistaro jäi ikäänkuin äärialueeksi. Mieltä askarruttaa myös ajatus, mikä osuus Palikaisten kartanon silloisilla omistajilla Antti Munckilla ja Eelin Ramsaylla oli kappelin perustamiseen. Oliko jotakin riitaa Someronlle käsin, esim. naapuriin, Hirsjärven kartanoon, niin sukulaisia kuin oltiinkin? Vai oliko Ylistaron talonpojilla, joiden edustajana Uokkasen isäntä Yrjö Antinpoika esiintyi, omaperäinen, rohkea tunto siitä, että Ylistaro oli asutukseltaan erillinen kulmakunta, joka ansaitsi tulla omaksi kappeliseurakunnaksi? Edelleen joutuu kysymään, mikseivät kappeliin yhtyneet myös Kaskiston, Mäyrämäen ja Suojoen kylät, jotka jo lähes 200 vuotta olivat kuuluneet Someron seurakuntaan ja Somerniemen läheisinä naapureina heti uuden kappelin perustamisen jälkeen olivat valmiit toimittamaan siellä kirkolliset asiansa. Miksei myös Kivisojan ja Hirsjärven kyliä liitetty uuteen kappeliseurakuntaan, kun ne kerran kuuluivat samaan neljänneskuntaan, samaan verotuskuntaan, joka siihen aikaan käytännössä merkitsi enemmän kuin kuuluminen samaan kirkolliseen yhteyteen? — Näihin kysymyksiin vastausta odottamaan jäämme tulevalta historiantutkimukselta.

*

Tuliko uudesta Ylistaron eli Naaran kappelista elinkelpoinen ja oliko siis kappelin perustaminen oikeaan osuva ja ajalleen toteutettu toimenpide?

Näin voidaan kysyä, mutta vastauksen antaminen ei ole itsestään selvä. Täytyy näet myöntää, että kappelin asema ei pitkään aikaan ollut sellainen, kuin ehkä oli toivottu. Kappeli oli aika tiukasti alistettu emäseurakuntaan. Kaikki papinvaalit sekä piispan- ja rovastintarkas-

tukset pidettiin Somerolla, sieltä täytyi avioliittokuulutuksetkin hakea, siellä pidettiin rippikoululaisten loppukuulustelut, Someron kirkkoherran kautta kulki jokainen kappelin anomuskirje tuomiokapituliin jne. Somerniemen papin palkka oli tuntuvasti huonompi kuin Someron kappalaisen, mikä aiheuttikin sen, että hyvät ja eteenpäin pyrkivät papit eivät kauan Somerniemellä viihtyneet. Kappeli sai usein tyytyä huonoihin, sairaalloisiin pappeihin, joiden opetus ja sananjulistus oli heikkoa. Kappeli oli asukasluvultaan liian pieni. Suomen vähäisimpiä. Ja tästä kärsi pappi ja koko kirkollinen elämä ja se tuntui myös kirkon ja pappilan ylläpidossa.

Historia kertoo, että rikkaissakin seurakunnissa osoitettiin menneinä aikoina tavatonta kitsautta kirkon, hautausmaan ja pappilan rakentamisessa. Työt tehtiin viivytellen ja leväperäisesti. Kukaan ei halunnut suorittaa näitä yhteisiä töitä sillä mielellä, että mitä tänään teemme hyvin ja perinpohjin, siitä meidän lapsemme ja vielä lapsenlapsemmekin hyötyvät. Kaksikymmentä vuotta vanhan Somerniemen puukirkon korjauskin kesti 1700-luvun puolimaissa 8 vuotta, kolmannen kirkon rakentamisvaiheissa viivyteltiin toistakymmentä vuotta jne. Ehkä vasta niin myöhään kuin vuoden 1935 kirkonkorjauksessa havaittiin todeksi se, että hyvin suoritettu työ tulee aikaa voittaen sittenkin kaikkein halvimmaksi. Asiakirjoista saa lukea, miten pappien täytyi itse kustantaa tai suorastaan itse veistääkin tarvitsemansa huoneet, kuten Eerik Rautell teki. Tietenkin täytyy ottaa huomioon, että seurakunnan ja seurakuntalaisten köyhyys oli yhtenä syynä tällaiseen menettelyyn, mutta leväperäisyyttäkään ei voi tässä asiassa väistää. Kappelilaisten yleisesti pitämä pappi Kustaa Schiöning sai 1700-luvun lopussa, ennen kuin hänestä tuli vakituinen pitäjänapulainen, vuotuispalkakseen vain 7 ruistynnyriä. Usein kappelilaiset eivät paljon välittäneetkään, kenet he saivat papikseen. Kun Eerik Rautell 1873 valittiin Somerniemelle, hän ei saanut kappelista yhtään ääntä, ja kuitenkin hänestä tuli kaikkien somerniemeläisten suosima sielunpaimen.

Tällaisissa oloissa, kun harrastus seurakuntatyöhön ja halu tehdä uhrauksia kappeliseurakunnan kehitykseksi olivat vähäisiä ja ajoittain laimeaa, jäi opetustyö ja Jumalan sanan julistaminen heikoksi, ja uudet sivistysvirtaukset saapuivat kappeliin viivästyneinä. Pastori Rautellin sanomalehtikirjoitukset kuvastavat hyvin sitä huolta, mitä hän tunsi kappelinsa uinahtaneesta yhteiskunnallisesta elämästä. Kansakouluhanke pantiin vireille jo 1866, mutta se jäi lepäämään kahdeksi vuosikymmeneksi, minkä johdosta Rautell sai aiheen kirjoittaa sanomalehteen: »Kansakoulu sointuu muutamain korvissa samalta kuin sota ja hävitys». Somerniemi olikin niiden viimeisten Hämeen läänin kuntien joukossa, joissa ei 1880-luvun alussa, suuren valistuskauden jo muualla alettua, vielä ollut kansakoulua. Ehkä yhtenä seurauksena tästä ja suuren suomalaisuusherättäjän J. V. Snellmanin julistustyön tuntemattomuudesta syrjäisessä kappelissa oli se, että muukalaisten sukunimiä suosittiin vielä 1880-luvulla, jolloin supisuomalaiset talonisännät omaksuivat Uudenmaan ruotsalaiskunnista tänne virtaavia ruotsalaisia sukunimiä.

*

Toisaalta oli ilmiöitä, jotka osoittivat, että Somerniemellä viime vuosisadan jälkipuoliskolla sentään seurattiin ajan virtauksia ja kulttuurin kehitystä,

jopa yhtä hyvin kuin rintamailla. Muistettakoon vain, että Somerniemelle perustettiin paloapuyhdistys ensimmäisen kerran jo 1858, lainakirjasto 1865, säästöpankki ensimmäisen kerran 1875, laulukuoro 1884. Mutta ne toimivat kapealla pohjalla, ja niiden toiminta kuihtui pian. Kunnalliselämä oli hiljaista ja ylen varovaista. Toimittiin niin vähien varojen puitteissa kuin suinkin ja tehtiin vain se, mikä oli välttämätöntä. Näinä hiljaisina 1800-luvun jälkipuoliskon vuosikymmeninä oli kuitenkin yksi kunnallinen ala, joka menestyi hyvin ja josta liikeni varoja mitä moninaisimpiin yhteiskunnallisiin tarkoituksiin. Se oli lainamakasiini. Se perustettiin otolliseen aikaan, se sai Someron makasiinista melkoisen perinnön, jonka esi-isät olivat sadassa vuodessa säästäneet. Oman lainamakasiinin turvin saatettiin Somerniemellä panna alulle monia hyödyllisiä aloitteita. Toisaalta juuri sen apuun alituisesti luottaen pidettiin sekä seurakunnan että kunnan rahastoja niin pieninä, että tilintarkastajain täytyi siitä usein muistuttaa.

*

Uuteen aikakauteen astuttiin kunnallisen ja seurakunnallisen elämän piirissä tällä vuosisadalla. Vuosisadan alun suuret valtiolliset tapaukset saivat vastakaikua Somerniemelläkin ja herättivät yhteiskunnallisesti laajoja kansanjoukkoja. Torpparivväestö alkoi osallistua kunnalliselämään. Kansassa havaittiin oma-aloitteisuutta esim. koululaitosta kohtaan. Perustettiin puhelinkeskus ja osuusmeijeri, ryhdyttiin rakentamaan lisää kansakouluja, perustettiin seuroja ja yhdistyksiä, lainakirjastot virvoitettiin uudelleen henkiin, samoin säästöpankki jne. Seurakuntaelämästä voisimme poimia vastaavia edistysaskeleita, vaikka kehitys sen piirissä kulkikin jäljessä yleisestä tasosta.

Uusi, entistä merkittävämpi kiriaika sekä kunnallisen ja seurakunnallisen elämän alalla että myös yleisen kehityksen piirissä muodostui sitten 1920- ja 30-luvuilla, jolloin työväen laajat kerrokset jo osallistuivat kunnallis- ja sivistyselämään. Lähes kaikilla aloilla otettiin näinä vuosikymmeninä kiinni se, missä oltiin muista pitäjistä jäljessä ja myöhässä.

Meidän vuosisatamme ensi puoliskolla sattuu Somerniemen historiassa kaksi merkittävää käännekohtaa: seurakunnan itsenäistyminen 1916 ja tuntuva alueenlisäys 1927. Edellinen toi paitsi tosiasiallisen itsenäisyyden ja riippumattomuuden kirkollisen elämän alalla lisäksi sen sielullisen itsenäisyydentunteen, jota ilman mikään yhteiskuntaelämä ei meidän yksilöllisen kansamme keskuudessa voi tarpeeksi hyvin menestyä. Voisiko ehkä sanoa suoraan: kappelikauden somerniemeläiset potivat alemmuudentunnetta ja oma-aloitteisuuden puutetta. Itsenäistymishanke virvoitti somerniemeläisten piilevät henkiset voimat ja johti heidät työhön yksinomaan oman kotiseudun hyväksi. — Alueenlaajennus taas merkitsi sen verran aineellisten mahdollisuuksien lisääntymistä kuin oli tarpeen yhteiskunnallisen, hengellisen ja sivistyksellisen elämän kohoamiselle uusissa oloissa.

*

Meitä askarruttaa myös kysymys naapuri- ja yhteiskuntasovun säilymisestä eri aikoina. Sehän särkyy helpoimmin yhteiskunnallisten vastakohtien ollessa jyrkät. Mitä on tässä suhteessa sanottava somerniemeläisten menneisyydestä? Vastaus on ehdottomasti myönteinen, positiivinen. Tähän asti tunnetut historian lähteet eivät tunne yhtään vakavampaa riitaa somer-

niemeläisten keskuudessa. Yhteiskunnallisia vastakohtaisuuksia kyllä oli. Merkille panee myös mielihyvin, miten kartanoiden herrasväen ja muiden somerniemeläisten välillä ei lainkaan ollut sellaista syvää juopaa kuin yleensä. Palikaisten Munckit, von Rohrit ja Krabbet, samoin kuin Kopilan Jägerhornit olivat kansanomaista herrasväkeä, jotka eivät, sen mukaan kuin tiedetään, sortaneet alustalaisiaan. He toimivat yhdessä talonpoikien kanssa kappeliseurakunnan asioissa, he olivat talonpoikain ja sotilaiden lasten kummeina jne. Noiden aikojen asiakirjat eivät tunne yhtään rettelöä kartanon lampuotien ja torppareiden kanssa, eikä kappelissa vallinnut sellaisia kireitä suhteita kartanonväen ja alustalaisten välillä kuin esim. Jokioisissa tai Ypäjän Kartanonkylässä. Huomio kiintyy mm. siihen, kuinka everstiluutnantti Engelbert Krabbe koetti kaunistaa kappelin köyhää kirkkoa ja hoitaa sen rahaasioita, niin että seurakuntalaiset pyysivätkin häntä kirkonisännäksi. Panee myös merkille, miten kappeliin muualta muuttanut kauppias Johan Adolf Ståhle, maailmaa nähnyt liikemies, joka lähes 20 vuotta omisti Kopilan ja Piispan, perusti kappeliin viljalainamakasiinin, piti pyhäkoulua ja kaikin tavoin taitavasti järjesteli yhteiskunnallisia asioita.

Uuden aikakauden merkit esiintyivät Somerniemellä ensin torpparien liikehtimisenä vuosisadan alussa, jolloin kuntakokouksessa keskusteltiin asevelvollisuuskutsunnoista. Mutta kuvaavaa kyllä, esiinmarssiva torppariväestö ei ollutkaan kumouksellista, vaan vanhoillista, suorastaan tsaarivallan tukijoita. Vasta ensimmäisten eduskuntavaalien synnyttämä kohu vei kansanjoukot vasemmalle ja synnytti poliittisen hajanaisuuden, joka pahoin rikkoi kansanluokkien välejä. Se oli aikaa, jolloin Suomen kansa sairasti valtiollisen lapsentautinsa, mutta jolloin myös luotiin uuden yhteiskunnan perusteet. Maailman- ja sitä seuraavan vapaussodan aika näyttää Somerniemellä sivuutetun ilman sellaisia järkytyksiä ja tapahtumia, joita esim. sattui naapurikunnassa Tammelassa. Kun sitten asetettiin uusien kunnallislakien mukaan kunnanvaltuusto ja siihen tuli sosiaalidemokraattinen enemmistö, olisivat yhteenotot voineet pahastikin järkyttää kunnalliselämän normaalia kulkua, mutta sen mukaan kuin pöytäkirjat kertovat, on koko kunnanvaltuuston olemassaolon ajan siinä vallinnut sovinnollinen ja positiivinen henki sekä yhteistyön halu.

Esko Aaltonen

Forssan Lehti 14—16. 1. 1958.

SISÄLLYS

Esko Viljanen: Härkä oli hyvä juhta 3
Väinö Korpijärvi: 'Hukka-Yritys' 6
Esko Viljanen: 'Oivallista oli Viksbergin olut' 9
Väinö Korpijärvi: Kappale Jokioisten torpparihistoriaa 13
Väinö Korpijärvi: Yhtä ja toista Liesjärveltä 16
Urho Järveläinen: Elonleikkuu entisaikaan 19
Väinö Korpijärvi: Matka Helsinkiin 22
Väinö Korpijärvi: Entisajan riistanvalvojia 25
Esko Viljanen: Suurvaras Kustaa Kausee ja hänen loppunsa 28
Esko Viljanen: Vanhaa Forssaa uuden 'varjosta' etsimässä 31
Väinö Korpijärvi: Kauppapuodissa 34
Esko Aaltonen: Tammelalaisesta torpanpojasta tehtailijaksi 37
Esko Viljanen: Tohtori Granfeltista ja Pyhäjärven huvilaelämästä 39
Esko Viljanen: Kahdeksan vuoden vanhana maailman kiertokouluun 43
Väinö Korpijärvi: Lapsuusajan joulu 47
Aarne A. Astala: Abraham Achrenius ja Yrjänä Ståhlberg 50
Väinö Korpijärvi: Kansanomaisia parannuskeinoja 53
Esko Aaltonen: Somerniemen historiallinen kohtalo 57